

# Из “ЗДРАВЕЙ, АЗ” – мемоарен роман

## НЕЩО КАТО УВОД...

Толкова отдавна се канех да седна и да опиша това, което се е случило с мене. Много години живея вече на този свят, не съм се надявал на този неочакван подарък от съдбата... Винаги съм живял с чувството, че ще умра млад, че смъртта е плътно до мене. Усещах я как диша студено във врата ми, без да си представям точно какво представлява.

Детството ми мина в гробищата - всеки ден в продължение на една година мама и баба ме водеха там на гроба на баща ми. Бях 7 годишен и свикнах много бързо да ги гледам двете, облечени в черно, как плачат и преливат вино и вода върху пръстта. След това ходехме там веднъж на седмицата, после по-рядко, но неизменно ме вземаха със себе си. И все пак смъртта не беше нещо, което можеш да си го представя. Ужасяващата мисъл, че ще те заровят долу в пръстта и няма да можеш по никакъв начин да излезеш, нито някой ще те чуе, ако започнеш да викаш - дойде б години по-късно.

Помня съвършено ясно и до днес този ден.

Слънчев созополски следобяд. Ние - ученици в 7 клас - на екскурзионно летуване... И защо в Созопол не помня, когато всички бяхме бургазлийчета. Следобяд беше. Около 3 часа. Трябваше задължително да спим. Учителите минаха на проверка в помещението - една дълга голяма зала с около двајсетина легла. Преструвахме се на заспали, а после ние - три момчета - нелегално се измъкнахме и - на плажа. Нямаше жив човек наоколо, което беше доста странно. Морето имаше заоблени дълги вълни, без никаква пяна - наричахме ги мъртво вълнение. Обичах мъртвото вълнение, нали бях израснал край морето и го използвах като всички хлапета от махалата, за особен вид преживяване. Оставяш се на произвола му, не се движиш, само се отпускаш и то те тегли навътре. Дърпа те като магнит, без да пролагаш никакви усилия и докато преброиш до двајсет вече си на 50 метра от брега. А след това тръгваш обратно с плуване и се преборваш с коварните скрити вълни, за да излезеш запъхтян и доволен и да се проснеш на горещия черен бургаски пясък под лъчите на парещото слънце.

Бяхме трима: аз, Минчо и Ханзи. Съблякохме си късите панталони и фланелките на пясъка и влязохме в морето. Дъното беше изровено и неравно, имаше внезапни дупки, но какво значеше това за нас - печените морячета. И внезапно чух на десет метра от себе си Минчо да вика: “Помощ...” Обърнах се, и без дори да се замисля заплувах към него. Ханзи вече се беше измъкнал на брега.

Мислех отначало, че се шегува, че това е някаква игра, само че той се отдалечаваше с неочаквано голяма бързина навътре. Успях да го настигна и му казах: “Хвани се за рамото ми”, но Минчо ме сграбчи за гърлото. Всичко се разви мълниеносно. Започнахме да се давим. Отначало още не съзнавах какво става, опитвах се да плувам с него, крещях му да ме пусне и да се хване за гърба ми - така често с момчетата от махалата плувахме играейки на спасители и давещи се и имах опит. Но той не беше на себе си, стискаше ме жестоко и нямаше начин да се отскубна. Потъвахме заедно и пак се издигахме над водата. Виждах дъното, пълно с мидени черупки и след това бялото казино на брега... И пак дъното... И пак казиното... И очите на мама. През тази една минута, която ми се стори вечност усетих какво е смъртта. Пред очите ми мина съвсем осезаемо като на филмова лента как съобщават на мама, че съм се удавил, как тя плаче и как ме погребват. С неистови усилия загребвах водата, за да се издигнем нагоре и да поемем глътка въздух и отново потъвахме надолу. Имах чувството, че загребвам не вода, а пръст. И внезапно Минчо ме пусна. Беше съвършено изтощен вероятно - никога не сме говорили после на тази тема. Издигнах се над водата и го видях на пет метра от мене. Течението го завличаше със страхотна скорост. И странно - почти без никакви усилия успях да изляза на брега. Ханзи бягаше по пясъка и крещеше за помощ. Появиха се някакви рибари. Един от тях се уви с въже около кръста и влезе в морето, но веднага се отказа. Минчо вече почти не се виждаше, аз се разплаках, седнах на пясъка и се опитвах да го следя с очи. Но той буквално беше изчезнал. По едно време видях ръката му някъде страшно навътре, по посока на отсрещните скали. Рибарите бях влезли в морето с една лодка и гребяха с всички сили към него. Чух се да викам: “Дръж се, Минчооо...”

Извадиха го... Единият рибар го хвана за краката и го изтръска като голяма бяла риба с главата надолу. От устата му изтече цяла кофа вода. Вече се бяха събрали всички ученици и

двамата учители. Той се свести след петнайсет минути и най-странното беше, че не помнеше почти нищо. И слава богу! През цялото време е бил в полусъзнание и по този начин не се паникьосал и инстинктивно се е удържал над водата.Беше красиво и суетно момче и вечерта се разхождаше по главната улица на Созопол като герой, а момичетата го сочеха с умиление - ето това момче днес щеше да се удави.

Защо разказах тази случка?

И то в самото начало на това, което искам да напиша.

Може би защото тя обърна живота ми, промени характера ми и ме направи поет.

Пресилено е, разбира се, чак такова твърдение, но наистина до тогава бях буйно, лудо момче, повърхностно като всички други, без никакъв интерес към философски размисли и дълбокомислени заключения за същността на битието и преходността на човешкия живот. До тогава смъртта беше нещо отвлечено, далечно, несъществуващо , въпреки наличието на гроба на баща ми. А сега аз я усетих - съвсем реална, простичка и точно затова отчайващо близка.

Дълги дни, бих казал години дори, аз преживявах отново и отново тази случка и се потапах в особените прегръдки не на ужаса, а на тъгата. Станах тъжен. Свикнах да тъгувам. А от тъгата до поезията има само една крачка.

Освен това започна да ме боли цялата лява половина на гърдите . Областта около сърцето. Бях осми клас, когато моята учителка по литература ме заведе при д-р Тенев. Не бях го виждал седем години - от деня, в който удари онази смъртоносна инжекция на баща ми... Пред очите ми. И той започна да се гърчи и да повръща зелено. И след два часа почина. Тогава още не знаех, че това е може би поръчково убийство...

Влязохме в кабинета му на улица “Богориди”. Частен кабинет. Интересно, в 1955 година частната практика е била позволена. Имаше рентген. Той ме прегледа, преслуша сърцето ми и каза едно изречение, което ми държа влага още цели три години.

- Имаш шум на сърцето. Не трябва да правиш никакви физически усилия. Не трябва да играеш физкултура.

Това за мене беше жесток удар. Бях гимнастик. В отбора на училището. Явях се на състезания. Тренирах всеки ден земна гимнастика, успоредка и кон с гривни, правех фликфлаци и скок кълбо, опитвах вече задно салто и изведнъж - край на тренировките. Играех и футбол - от дете. Ритахме по цял ден парцалената топка, облечена със старите копринени чорапи на майките ни. После чукахме с чукчета и изправяхме цял месец криви пирончета от обушарската кооперация, за да вземем пари и да си купим истинска футболна топка. Бях неизменно център нападателя. А освен това вече имах и велосипед. И трябваше да се откажа от всичкото това, защото съм смъртно болен. Само на 15 години.

Ето тогава написах:

**Не, аз не се страхувам от смъртта,  
макар животът да е безвъзвратен,  
защото той ми е така понятен  
и близка ми е сякаш вечността.**

## МОИТЕ ПЪРВИ “СТИХОТВОРЕНИЯ”

Ще се опитам в тази книга да разказвам само за литературните си занимания, защото ако се отплесна в подробни мемоари – никога не бих могъл да я завърша.

И така... кога всъщност започнах да пиша?

И защо?

Дали има нещо наследствено у мене. Никога преди не съм си задавал този въпрос.

Може би чувството за поезия дължа на мама. Останало е в паметта ми как тя ми четеше стихотворения – а аз, още 5 годишен – ги наизустявах за нула време. Дълги години след това възрастни хора ме спираха по улиците и ми разказваха как съм бил едва ли не някакво детечудо, как са ме изправяли на балкончето на радиовъзел Бургас – над току що прекръстения Червен площад и аз, качен на стол, съм рецитирал пред многохилядните митинги дълги революционни стихотворения. Помня, че едно от тях беше “Двубой” на Вапцаров – знаех го цялото наизуст, макар че почти не разбирах смисъла му:

**“Пред прага на един бордей  
дими изпуснат пистолет.  
Трупът полека леденей... “**

Не знаех какво означава думичката “труп”, но пистолет си имах – дървена самоделка с ластик за изстрелване на камъчета.

Всъщност първите стихотворения написах, когато почина татко. Разказал съм подробно в друга моя книга как и при какви обстоятелства стана това. Тогава имаше двудневен траур и един местен поет беше съчинил стихотворение в негова памет. Не можех да допусна, че и аз няма да съчиня нещо за баща си. Бях изписал цял бележник – бил съм 7 годишен, но уви! абсолютно нищо не помня от него. Нито ред... А този бележник изчезна някъде – сега си мисля, че мама го е унищожила от мъка.

Бях в първи клас, когато учителката ми – г-жа Брадистилова измисли един прекрасен начин да стимулира първолаците и съответно техните родители.. Тя обяви съревнование кой до края на годината ще научи наизуст най-много стихотворения.

Нямаше начин да не бъда първи. От април до юни аз всеки ден се явях с по едно новонаучено стихотворение, което тя отбелязваше в личния ми картон. Бях страшно амбициран – отначало ме следваше по петите един Валентин – син на инженер/ тази дума “инженер” звучеше непознато и внушително/. После, естествено, моята бройка стана 48, а Валентин спря на 22. Къде ли е сега този Валентин – от тогава не съм го виждал, но той ми е първият съперник и стимулатор в живота.

Един ден г-жа Брадистилова ме извика в междучасието и ми каза:

- Дечко, ще започнем да издаваме стенвестник...

“Стенвестник” тогава беше много популярна дума. Стенвестници висяха по витрините на всички ОФ-е клубове, в предприятията, в магазините и книжарниците/.

- Ти знаеш най- много стихотворения от всички деца, затова ти поставям за домашно задачата да напишеш едно стихотворение за стенвестника. Най-непослушното момче в нашия клас е Наско – не учи, бие се, не слуша. Напиши за него...

Споменът ми от това първо писане “по поръчка” е много смътен, но е останало вещественно доказателство от него. Благодарение на мама. Тя е запазила моите първи стихотворения, написани на малки листчета, повечето на бланки от бележници на Помощната организация, където тя работеше. Ето го това стихотворение за Наско – написано с разкрячен детски почерк, с мастилена писалка и с дата, сложена от мама – 4 май 1947 година.

### МЪРЗЕЛИВИЯТ НАСКО

**В наша стая има  
един ученик  
по учение е слаб  
и се бие като щик.  
- “ -**

**Той се казва Наско  
много е мързелив,  
а викнат ли го за игра**

**става работлив.**

Но явно нещо в моето детско мозъче тогава се е разбунтувало, защото аз не занесох това стихотворение на госпожата /тогава все още не наричахме учителките си “другарки”/. А й дадох едно друго, съчинено за някакъв измислен Дренчо. Струвало ми се е твърде жестоко да разобличавам съученика си Наско, който впрочем не беше никак лошо момче, пред всички в една такава “медия” като стенвестника.

И така... занесох аз стихотворението за Дренчо на госпожата, а то беше следното:

### **ДРЕНЧО МУШМОРОКА**

**Дренчо мушморока  
с пет двойки за срока  
всеки ден зарад тях  
той яде пердах.**

- “ -

**Дигнат го да каже  
колко е пет и пет  
а той зяпа  
един самолет.**

Госпожа Брадистилова беше много добра жена. Такъв е моят спомен от нея. Тя прочете стихотворението и се усмихна. Явно беше разбрала моя детски протест срещу заклеяването на горкия непослушен Наско пред целия клас. И ми каза:

- Браво! Много хубаво стихотворение си написал. Обаче, щом в него става дума за някакъв измислен Дренчо, а не за нашия Наско, тогава то трябва да има някаква поука. Трябва да се покаже как организацията “Чавдарче” превъзпитавя Дренчо и как той се поправя.

Нямах никакъв проблем “да поправя” Дренчо. Още повече, че тъкмо ни бяха сложили сините връзки и аз страхотно се гордеех, че вече съм “чавдарче”. И стихотворението доби своя окончателен вид по следния начин – ново заглавие, непроменени първи два куплета и още два – свършено нови:

### **ДРЕНЧО СИ ПОПРАВИ ДВОЙКИТЕ**

**Дренчо мушморока  
с пет двойки за срока  
всеки ден зарад тях  
той яде пердах.**

- “ -

**Дигнат го да каже  
колко е пет и пет  
а той зяпа  
един самолет.**

- “ -

**Но Дренчо се записа  
Чавдарче и стана  
наше другарче  
и добро чавдарче.**

- “ -

**Дренчо си поправи  
двойките за срока  
вече никой не му казва  
Дренчо мушморока.**

Не помня в крайна сметка имаше ли стенвестник или нямаше, но година по-късно аз съм си преписал това стихотворение и съм сложил подписа си Д.Асенов – вече със самочувствието на писател. Така още от първия си опит, аз съм започнал с “компромис” и “по поръчка”. И слава богу, защото още тогава съм разбрал интуитивно, че в това има нещо не съвсем редно и не съвсем истинско.

Изкушавам се да цитирам още едно мое стихотворение, което е толкова смешно и мило. Може би на мене така ми се струва – не знам дали за вас би било такова. Или ще си кажете – защо Недялко Йорданов ни занимава със своите детски глупости и тъпизми. Писал съм стихотворения – вече 8 годишен - на две основни теми – политически и селскостопански. Ето някои заглавия: “Партизани”, “Славянските народи и Димитров”, “Свобода”, “Христо Ботев”, “Лиляна Димитрова”, Село Факия”, “Проливен дъжд”... Пред тях Трендафил Акациев репички да яде. Но като споменах за “репички” , ето го това най-смешно и най- мило / за мене, де/ стихотворение, носещо заглавие “Васил Левски”. Помня какво огромно впечатление ми беше направил разказът за лъвския скок на Левски в легията на Раковски, от където е дошло името му. Да не говорим за обесването му... Всичко това съм отразил в стихотворението си по най-категоричен и кратък начин:

### **ВАСИЛ ЛЕВСКИ**

**В бедна къщурка  
Левски живял  
и като малък  
той е играл.**

- “ -

**Той е бил палав  
игрив  
и доста  
скоклив.**

- “ -

**Но като пораснал  
той се борил с чест  
да направи България;  
хубава кат днес.**

- “ -

**Турците свирепи  
и черни като репи  
дали всички сили  
и го обесили.**

Разбира се глаголът “обесили” трябваше да се чете с ударение на “и”-то заради римата.

### **АХ... ДЕТСТВОТО!**

В четвърто отделение / сега четвърти клас/ бях преместен при една изключителна учителка – госпожица Кърклияска. Стара госпожица, която имаше особена слабост към музиката. Повечето ѝ ученици свиреха на някакъв инструмент – главно цигулка и пиано. Това

беше “аристократичен” клас, не знаей как се бях събрали тези ученици на едно място /вероятно тогава още е имало възможност да си избираш учителите/. Това беше четвърти А в моето постоянно училище “Кирил и Методий”.

А бях преместен по желание на мама – бях много буен, бях тарторът на четвърти В, биех се, бях най-силен от всички, негласно бях водачът на момчетата, докато един ден не дойде Лаврик... Лаврик беше руснак /сега го срещам по бургаските улици, слаб, изнемошил, грохнал, но тогава беше жилаво, яко момче/. Имах любов... Бях влюбен в едно момиче със странно име Тили Жалам Симка. Помня, че се влюбих в нея, защото когато учителката питаше децата какво работят родителите им, тя каза че баща ѝ е свещеник. Това силно ме впечатли. Вероятно е била и хубава, имам смътен спомен за едно кръгло лице, големи очи и две плитки...

В едно междучасие, не помня вече по какъв повод, аз се сбих с Лаврик. Боят, по-скоро борбата, премина с променлив успех, но май си намерих майстора. Още помня като на филм един такъв кадър: аз съм на пода между чиновете, Лаврик е върху мене, а отгоре надничат съучениците ми и Тили Жалам Симка. Такова унижение не можех да понеса. Трябваше да си върна първенството на всяка цена...

Същия ден след училище група “секунданти” присъстваха на моя “дуел” с Лаврик. Той се състоя в страничното дворче на църквата “Св.Св. Кирил и Методий” срещу училището ни. Тогава май за първи път разбрах какво е предпремиерна треска и колко важно е да си върнеш отнетата чест. Върнах я, разбира се, но с цената на няколко синини и много силна болка в кръста.

А кръста и без това до скоро ме болеше – беше ме ритнал конят на една каруца, защото го мушках отзад с една пръчка и той не изтрая това издевателство...

Та... когато се прибрах вкъщи в този окаян вид и със скъсана риза, баба не успя да ме скрие от мама, която току що се беше върнала от работа. И мама твърдо реши да ме премести от четвърти В в четвърти А при “интелектуалците”. Протестирах, не исках, тъкмо си бях върнал палмата на първенството, но тя беше непреклонна... След два месеца се съгласих – Тили Жалам Симка беше заминала със семейството си в Израел и никога не я видях повече. И странно, след 56 години, тя се появила в Бургас и дори ми оставила подарък. Прочела едно мое стихотворение, което написах като студент и което се казваше “Тили Жалам Симка”. То нямаше нищо общо с нея, но името беше същото. А всъщност тя се е казвала Тили Шалом Симка, но аз съм запааметил това “Жалам” погрешно.

И така в четвърти А госпожица Кърклияска си имаше съвсем други любимци – все музиканти и аз трябваше да завоювам нейното благоволение. По пеене те бяха страхотно напреднали, а аз едва познавах нотите. Упражнявах се вкъщи, пеех до преграждане упражненията от “Пеенка”-та и бях особено впечатлен от един композитор, който носеше интересното име Драгия Тумангелов. Неговите мелодии най-много ми харесваха и най-лесно се научаваха.

Но пеенето не беше моята стихия. Госпожицата Кърклияска /като казвам госпожица – имам предвид, че тя беше възрастна мома, може би тогава около 50 годишна/ си имаше своя любимка и по български език. Казваше се Елена Тороманова и пишеше всичките си преразкази в стихотворна форма. Получаваше постоянно шест плюс – нещо, което ме хвърляше в дива завист. Тогава именно спрях да пиша, загубил всякакво самочувствие в такъв клас от вундеркинди...

Все пак, така или иначе, накрая завърших годината с пълна шестица – но причината беше съвсем друга – бяха ме развенчали пред строя още в трети клас като дружинен председател, заради баща ми. Нареккоха ме “син на враг на народа” и аз няхах друг изход освен да защита паметта му с отличен успех.

В пети клас, вече освободен от сковаващото присъствие на Елена Тороманова, която попадна в друг клас и престана да пише в мерена реч, аз отново прописах. Вече няхах само една единствена учителка. Имахме учители по всеки отделен предмет и аз тутакси завоювах вниманието на учителката ми по български език. Пишех преразкази в стихове та се късах, а тя ги събираше и не ми ги връщаше, затова няхах запазен нито един такъв преразказ. В паметта ми са останали само два куплета от преразказа на Елин Пелин “На браздата”.

**Топло слънце грее.  
Птичките цвърчат.  
И жетварка пее  
в този райски кът.**

**Боне Крайненецът –  
бедният селяк  
с вола си и с кравичката  
рано тръгна пак....**

Тогава, от пети до седми клас, бях луд по приключенческите романи за индианци. Нямаше нови издания и намирах с огромна трудност, с много търсене Карл Май, Майн Рид, Зейн Грей... От библиотеките Карл Май беше иззет – бил любим автор на Хитлер. Обаче той стана и на мене най-любимият автор. В класа всички момчета си бяха присвоили прозвища от героите му: аз бях естествено Поразяващата ръка / Олд Четърхенд /, Динко Възелов беше Винету, Енчо Герганов – Олд Фаирхенд, а Владко Дългият – Черният мустанг. Беше една глава по-висок от нас - яхахме го по коридорите на училището, а той търпеливо и с удоволствие ни носеше на гърба си.

Тогава на разменната борса в махалата вървяха и криминалните романи на Е.Брин, както и поредицата “Приключенията на тримата скаути”. Помня, беше лятото на 1952, когато един колега на майка ми – и досега помня името му - Дикран – ми се похвали, че имал страхотна библиотека. Отидох у тях и чичо Дикран отвори един шкаф, в който бяха наредени цели съкровища. Всички романи на Морис Льоблан за Арсен Люпен, на Едгар Бюроуз за Тарзан и на Конан Дойл за Шерлок Холмс. Леле какво щастие! Бяха подвързани с кожа, по две по три книги заедно и със златни букви на гръбчетата бях изписани заглавията. /Година след това аз така подвързвах книгите си, когато си събирах вече собствена библиотека/.

Цялото лято премина в непрекъснато ходене на улица “Яворов”, където живееше той. Вземах томче, изгълтвах го моментално, предавах го на приятелите да го прочетат и те и го връщаха, за да взема друго. Чичо Дикран ми даваше само по една книга, но аз в името на приятелството тайно я давах и на другите момчета. Докато един ден една книга се изгуби. Изчезна. Никой не си призна как и къде. Динко я предал на Владко, Владко на Енчо, Енчо на не знам кого... И така не се намери. Това беше моят кошмар в продължение на две години. Цели две години чичо Дикран си търсеше книгата / мисля, че беше на Емилио Салгари/, а аз се криех от него или измислях невероятни поводи за отлагане. Мама всеки ден след работа ме предупреждаваше: “Да намериш книгата на чичо си Дикран. Прави му сметката, ако си я изгубил. Няма да мога да го погледна в очите...”

Да, ама книгата изчезна завинаги и аз завинаги се лиших от възможността да изчета цялата библиотека на чичо Дикран. Но от тогава ми остана тази “страст към четенето”, както я нарича забравеният днес у нас писател Максим Горки.

Мисля си сега от каква радост са лишени днешните деца с видеофилмите, компютърните игри и интернет... Те не знаят какво е това да си легнеш вечер с една орфана от четене стара книжка, предавана от ръка на ръка, и да се потопиш в един абсолютно въображаем свят, на който ти самият придаваш образ и звук... Помня, много години по-късно, когато гледах филма “Поразяващата ръка” – бях страхотно разочарован от вида на артиста, който играеше главната роля. Защото аз си бях нафантазирал своя Олд Четърхенд по съвсем друг начин. Да не говорим за Винету...

Днес децата получават в готов вид “Спайдър мен” или “Хари Потър” и няма мърдане от тази даденост. Няма фантазиране, няма индивидуална представа. А може би това развива друго въображение у тях, знам ли... Но така се безпокоя, че все по-малко значение има хартиената, обикновена книга в тяхното битие.

Ах, летата... Прекрасните бургаски лета! Махалата ни беше съвсем до морската градина, на 200 метра от морето. Каква ти градина – тогава това бяха гъсти храсталаци и дървета – почти гора, в която можеш спокойно да се скриеш. Така се криехме и ние – момчетата от нашата махала, разделени на два отбора, когато играехме на “БУМ”. Най-интересната игра, която съм играл някога. Събирахме се всички заедно – съдията броеше до 100 и се пръскахме в различни посоки. По двойки или единично. В нашия отбор обикновено бяхме аз, Сашо, Янчо, Поньо, Пепито, а в другия – Тотко, Маргарит, Кольо, Митко... Бяхме все момчета. Правилата бяха прости – скриваш се в храстите и чакаш / сам или с партньора си/. Когато се зададе по пътеката или между дърветата враг от другия отбор – изкрещяваш ясно и високо БУМ! и той е длъжен да спре на място. Ти също не мърдаш. Показваш се и двамата чакате съдията. Той пристига и дава знак, че можеш да почнеш да “убиваш” противника. А “убиването” се състои в скокове. Ако за пет скока стигнеш до застопорения враг, значи той е елиминиран от играта. Тогава съдията ясно и високо вика, така че да се чуе в цялата градина: “Митко убиинит...” И Митко отива на пейката на убитите, а играта продължава... Ако не успееш, обаче, да скочиш за

пет скока до Митко, ти си убит и тогава съдията известява: “Дечко убиинит...” Така че в твоето решение кога да извикаш “БУМ!” има страхотен риск и трябва много точно да прецениш разстоянието, на което да допуснеш да се приближи противника.

Тази игра понякога продължаваше от сутрин до обяд. Най-търпелив и обикновено последен оставаше Сашо. Той намираще най-тайните места, лягаше на земята и като змия пълзеше към противника. Чакаше с часове така и никой не знаеше къде точно се е скрил. Убиваше по двама-трима, защото никой нямаше неговото търпение и обикновено след първоначалното дебнене и изчакване на враг, всички тръгваха да “ловуват”. И тогава попадаха в капана на Сашо. Аз често го молех да се крием заедно, той се съгласяваше, залагах с него, обаче след десетата минута мене ме хващаше съклета и тръгвах на лов, където обикновено ме убиваха.

И ето – идваше обяда... Майките и бабите ни викаха ядосани, че още не сме се прибрали по къщите. Обядвах набързо и муш! в леглото с книгата. Сега вече не бях в морската градина, а в прерията, вървах по следите на команчите със Сребърната карабина в едната ръка, а в другата с Мечкоубиеца / това бяха оръжието на Винету и Поразяващата ръка/. Навън беше горещо, но вътре в стаята, където спях, беше хладничко – тя гледаше на изток и прозорците й почти изцяло бяха засенчени от високите дървета на улица “Асен Златаров”. Понякога четях на глас на братчето си Чавдар, само че той беше седем години по-малък и нищо не разбираше. Но това не беше важно. Важното беше, че аз се изживявах като един от героите на книгата, като Аз-ът, защото книгите на Карл Май бяха написани в първо лице единствено число – от името на автора, който беше самият Олд Четърхенд...

Защо си спомням всичко това. И защо го разказвам именно тук? Може би, защото едва сега си давам сметка каква огромна роля за развиване на въображението са играли за мене тези книги. Как са развивали способността ми да се превъплъщавам. Да надяна кожата на един друг образ, фактически съществуваш чрез мене. Да го чувам как говори, да го виждам как изглежда и да действам от негово име... Това се оказа толкова необходимо и полезно, когато започнах да се занимавам с драматургия и режисура.

... Към 5 часа следобяд, вече наспали се, тайно отивахме пак на морето. Къпехме се край моста, плувахме вече съвсем добре, стигахме чак до края му и обратно. Бяхме съвсем малки, когато взаимно се учехме да плуваме до “първото желязо”, после до “второто”, а когато някой успееше да стигне до “петото”, което беше един метър “над бой”, т.е. около два метра и половина дълбочина, значи вече беше “плувец”. Но вече бяхме станали 10-12 годишни и веднъж заедно преплувахме разстоянието от моста до пристанищния кей и обратно – общо някъде към километър и половина. Тайната мечта на всеки беше да достигне с плуване остров “Болшевик” /тогава все още го наричахме “Света Анастасия”/. Но до там имаше общо 14 километра отиване и връщане, което означаваше поне 6 часа непрекъснато плуване...

Бях се приготвил да го направя - разбира се тайно от мама и баба, но точно тогава се случи случката с давенето. И ентузиазмът ми се изпари моментално. А с него свърши и моето детство....

През всичкото това време – аз почти не се интересувах от поезия. Разбира се, бях се записал в кръжока по литература към Пионерския дом, където госпожа Авджиева – една много интелигентна учителка по френски език, ни преподаваше уроци по писане на стихове ни учеше да четем художествено. Тогава за първи път разбрах какво е това ямб, хорей, дактил, анапест, амфибрахий, какво е силабическо и силаботоническо стихосложение. Беше 1952 година – година на сух, строг догматизъм и примерите бяха главно от партийната поезия и от това, което изучавахме в училище. Така, че никак не ми беше интересно и се хвърлих да пиша разказчета. Повечето бяха на “индианска” тематика, имаше и криминални.

Вечер махалата се събираше около електрическия стълб, който единствен светеше на ъгъла на “Екзарх Йосиф” и “Асен Златаров”, всички сядаха на тротоара и чакаха да чуят новия ми разказ. Аз почвах да чета, след това оставях листа и продължавах да импровизирам. Избирах все страшни сюжети, разказвах ги тайнствено, обикновено с шепот и внезапно изкрещявах. Всички изтръпваха от ужас, но искаха още и още. Нищо не помня от тази своя тематика освен един такъв епизод – как една късна нощ Джон еди кой си се събудил от кошмарен сън, отишъл да пие вода от чешмата, отворил я и от нея потекла кръв... Трилъ пар екселанс!

\*

През декември 1952 година Сталин навърши 70 години. Това беше национален празник. Месеци наред се говореше за този ден. Учихме в училище песни и стихотворения за него. Още помня някои от тях:

**Над Кремъл грее алена звезда.  
 Във Кремъл Сталин зорко бди над нас.  
 И пази Сталин нашта свобода  
 и пази нашата народна власт.  
 Припев:  
 В борба за мир със теб ще вървим,  
 учителю, другарю наш любим...**

Тогава това беше нещо напълно естествено Сталин беше бог, безсмъртен, всезнаещ и всеможеш. Нито за миг не съм се замислял тогава, нито аз, нито мама, че всъщност Сталин е в основата на трагедията на нашето семейство. В това, че ни сочеха с пръст като син и жена на народен враг, че убиха баща ми с една инжекция, погребяха го с почести, а после го наклеветиха и анатемосаха.

В Пионерския дом обявиха конкурс в чест на рождения ден на Сталин. Аз реших да участвам с разказ. Помня смътно сюжета на разказа: Действието се развиваше в Корея. Тогава там имаше война. Едно малко корейче, момченце, получава скъп подарък от своя брат – партизанин – портретче на Сталин. То скрива портретчето в своята торбичка с ориз, най-отдолу, на дъното. Тръгва си от гората за вкъщи, но го спират за проверка лошите американци. Изсипват ориза от торбичката и най-отгоре лъсва портретчето. Убиват момчето и кръвта му обагря лика на вожда...

Ето този покрътителен разказ взе акъла на журито. И взеха, че ми дадоха първа награда... Помня, че като го четох пред децата, някои се разплакаха...

Току що се разрових из старите книги и намерих наградата си. Ето я пред мене – книгата “Героична младеж” – сборник разкази и стихотворения с революционна тематика. И на първа страница надпис:

**Дар на Дечко Йорданов от ГНС ДТ – първа награда за участие в общоградския конкурс за др. Сталин.**

**20.12.1952г.**

**Бургас**

**Н-к / подпис не се чете/**

Бях ученик в седми клас тогава. Прочух се с този разказ и ме караха на разни срещи да го чета. Един ден в Пионерския дом пристигна Ран Босилек. За пръв път виждах жив писател, при това класик. Изглеждаше ми като библейски старец, а едва ли е бил по-възрастен от мене, колкото съм аз сега. Авторът на “Патиланско царство”! Страхотно събитие! Ран Босилек беше сладкодумен, разказваше за детството си и четеше стихотворения, но не помня абсолютно нищо от това, което е говорел, защото почти не бях на себе си от вълнение. Предстоеше ми да прочета разказчето си – гордостта на литературния кръжок... Как съм го прочел не помня, но Ран Босилек ме прегърна, целуна ме по бузата и ме похвали пред всички: “Ти ще станеш писател – каза. – Като пораснеш, непременно ще станеш писател...”

Дали от тогава съм заживял с тази мисъл, не знам, но това е било събитието на годината за Пионерския дом – лично Ран Босилек да похвали “наше дете” и да му предрече такова бъдеще. От тогава почнаха да ме гледат по-особено, като на белязан от съдбата, а аз започнах да пиша значително по-често, но изоставих напълно разказите и се отдадох на поезия.

На 5 март следващата 1953 година Сталин умря. В целия град завиха сирени. Бях смъртно уплашен. Както и повечето хора. Мислех, че сега няма кой да ни закриля, че войната ще започне и американците ще ни бомбардират отново, както когато бях 4 годишен и се криехме с мама в скривалището на морската градина.

Няколко дни след смъртта на Сталин написах стихотворение. В духа на това, което четях по вестниците. Защо пък да не цитирам нещо от него. Казваше се “Умря орелът” и започваше така:

**Орел стоманен във небето сиво  
 бе размахал огнени крила,  
 а след него литнали щастливо  
 пяха песни птичите ята.**

По нататък се говореше как той ги е водил към “щастлива слънчева страна”. И следва трагичния куплет:

**Но орелът вмиг глава оброни,  
разболя се тежко и умря.  
Топъл вятър облаци разгони,  
идваше красива пролетта.**

Ха сега де! Какво се оказва? Оказва се, че в своя наивитет аз съм написал, без да съзнавам, че щом “умрял орелът” задухал топлият вятър, който разпръснал облаци и пролетта дошла! При това красива!

Няколко години след това такава метафора за пролетното размразяване след култа към личността на Сталин беше задръстила цялата ни априлска поезия.

## **ЛЮБОВ, ЛЮБОВ...**

По природа съм влюбчив, признавам си го. Но когато се влюбя – влюбвам се сяпо и не виждам нищо друго около мене, освен момичето, което обичам. Влюбвам се тайно, само за себе си и трябва да mine доста време, за да реша да го призная. Впрочем в съвсем малко момичета, да не говорим за жени, съм бил истински и дълбоко влюбен.

Като се върна назад, констатирам един компрометиращ ме факт, че още 6 годишен, съм бил влюбен. И от там нататък – като се почне от детската градина и се стигне до пубертета... А той ме затресе, когато станах на 14.

Бях вече в гимназията, в 8 ж клас. 1953 / 54 година. Трето средно смесено училище. До тогава в Бургас гизназиите бяха Първа мъжка и Втора девическа. Момчетата и момичетата не можеха да бъдат в една и съща гимназия. И ето, започна новият вятър, който направи възможно да има “смесена” гимназия. Само, че “не съвсем, не съвсем...” Бяхме с момичетата в една и съща гимназия, но в различни паралелки. От 8 а до 8 д - класовете бяха момичешки, а от 8 е до 8 и – момчешки.

Пубертетът ми беше бурен, с младежки пъпки. Не можех да се гледам в огледалото като се появеше някоя - я на челото, я на бузата. Купих си тайно крем “Медико идеал” и току се мажех с него.

Стрижеха главите ни до голо. Нула номер. Изхитрях се при чичо Мильо бръснаря да се подстригвам поне първи номер и той ме окастрияше с машинката – леле колко скубеше тази машинка, особено на врата... Но все пак ми оставяше малко косица.

Нямаше как да бъда суетен в облеклото. Носехме задължителни униформи: Черни куртки с високи яки, закопчани до горе. Черни панталони. Черни обувки. Колани с метални токи. Шапки с козирки и с емблемата на училището. Бели войнишки якички, които майките ни всеки ден трябваше да перат и да ги сменят, зашивайки ги на яките край вратовете ни. Всяка сутрин проверявах дали якичката ти край врата е чиста и ако се окажеше мръсна – връщаха те от училище да си я смениш.

Зимно време трябваше да носим черни шинели върху куртките, но много от учениците /главно тези от селата/ нямаха пари за шинел и ходеха по куртки. Мама също нямаше пари за шинел и се примоли на директора на гимназията др. Баев да ми разреши да нося балтона на баща ми. Той беше добър човек и направи компромис – само че трябваше балтона да се префасонира малко и да му се пришият униформените знаци на училището. Беше хубав балтон, дебел и топъл – баща ми така и не можа да го поноси, почина два месеца след като му го бяха ушили.

Имахме номера на куртките. Всеки имаше индивидуален номер, защит на левия ръкав. Моят номер беше 792. Още го пазя – трапецовиден със заоблени горни краища и на него пише с бели букви под номера III ССУ. Предназначението му беше контролно. Всеки гражданин на улицата можеше да ти запише номера и да те докладва в училище на директора, ако например си се държал неприлично на улицата, не си отстъпил място в автобуса, прередил си на опашка за хляб, например, или си забелязан след вечерния час навън. Особено строго наказуемо беше последното.

Вечерният ни час беше до 20 часа. Свършваш училище в 19 часа и имаш един час на разположение да се разходиш по “движението”. Така наричахме улица “Богориди”, която след смъртта на Сталин беше веднага прекръстена на неговото име. В различните градове улицата, по която се разхождаха учениците имаше различни имена - някъде ѝ казваха “стъргалото”, другаде “шпарца”... В Бургас тя беше “движението”. От едната страна на “движението” – дясната по посока към морето - вървяха учениците, а от другата, лявата – възрастните. Не беше прието, обаче, да се движиш с момиче. Ако те видеха с момиче, значи официално сте обявили, че “ходите” двамата, което означаваше, че вече сте нещо като гаджета. Това се случваше много рядко – обикновено такива храбри момичета се ползваха с лоша слава.

Пази боже да посмеете да навлезете в тъмната част на морската градина. Там често дебнеше милиция, която прибираше нарушителите и ги окепазваше завинаги пред обществото. Без значение дали само сте вървели на разстояние един до друг или, какъв разврат! сте се целували.

Ето в такава строга, пуританска атмосфера аз се влюбих. Във Ванчето.

Това ми се случи в десети клас.

Но вече бях готов за любов. Предчувствах, че ще ми се случи. В девети клас бях се записал в драмсъстава, водеше го учителката ни по история Любов Пулева – една ентузиастка, която беше посветила целия си живот на училището. Тя така си остана и до днес самичка и сега тлее в един старчески дом край Бургас. Репетирахме пиесата “На добър час” от Виктор Розов под режисурата на истински актьор от театъра Сашо Симеонов. Помня името на първата си роля – героят ми се казваше Вадим Розвалов, професорско синче, разглезено и подло – изобщо отрицателен персонаж. Бях ужасно скован, дървен, говорех изкуствено, натъртвах всяка реплика, шаржирах, изобщо - чувствах се неуютно и тъпо. Докато другите играеха освободено и искрено. Но въпреки това не се отказах по две причини: първата – че на участниците разрешавах 1 см. коса и втората – че тайно се бях влюбил в една от “актрисите”. Но тази “любов” мина замина набързо с премиерата на пиесата и края на учебната година.

Отварям една скоба преди да разкажа за Ванчето.

Имах вече двама приятели. Двама истински приятели – Тошко и Митко.

Митко свиреше на цигулка, вземаше уроци при самата Недялка Симеонова. Беше получил първа награда на националния конкурс за млади цигулари, дори го показаха на кинопреглед. Беше нисичко, чернооко момче, с очила, вундеркинд, ужасно способен, непостижимо способен за мене във всяко едно отношение. Освен че виртуозно свиреше “Цигански напеви” на Паганини и вече нямаше тайни за него в изпълнителското изкуство, той се занимаваше с какви ли не изобретения. Сам си направи цигулка, например. В продължение

на цели две години я дялаше с длето по една много сложна схема за различните дебелени на горната и долната дъска. Беше намерил специално дърво, беше си направил специален лак – всъщност от него научих, че тайната на цигулката е в лака и че Страдивариус на никого не е издал състава на своя лак. Имаше амбицията да си направи именно такава цигулка. Освен това си беше направил електрическо одеяло – абсолютна новост за времето. Беше сирак, баща му беше починал, и той с някаква много сложна система от кабелчета и реотанчета се топлеше с това одеяло в студените зими, като спестяваше на майка си въглища и дърва за печката. Освен това беше безрасъдно смел. И преплува разстоянието до острова и обратно сам самичък – моята неосъществена мечта – с шише вода и пликче с три кебапчета и две филии хляб, вързани за гърба му. Тогава беше тръгнал от бургаския плаж и изчезна за цели 8 часа. Наложих се да го търсят с катер и го откриха вече почти стигнал брега.

Така си и отиде той – жертва на едно от своите изобретения. Беше вече един от най-известните български цигулари, наравно с Георги Бадев, преподаваше в консерваторията, имаше самостоятелни концерти... Беше 1963 година. Аз вече бях на работа в Бургаския театър. Звъннаха и казаха кратко и жестоко: “Митко Савов почина. Уби се с велосипеда си...”

Това се случило в София, в алеята край Парка на свободата и булевард “Ленин”. Тогава имаше такава колоезачна алея. Митко си беше изобретил собствено мотопедче. Тогава нямаше мотопеди в България. Направил си моторче и го закрепил на велосипеда си. Подкарал го по алеята и внезапно пред него изкочило дете. Той рязко завил, паднал и си ударил главата в камения бордюр на тротоара. Три дена в болницата не знаели кой е. Така и не дошъл в съзнание. Почина на 22 ноември 1963 година – същият ден, в който убиха Кенеди. На 23 години. На погребението бяхме с Тошко – за първи път осъзнахме колко сме крехки всъщност и как от нищо не сме застраховани. Митко лежеше в ковчега, лицето му беше подуто и синьо, с огромен оток от ляво – от кръвоизлива. Не исках да го запомням такъв и често гледам една снимка от завършването на гимназията, където той е хубав и одухотворен, с очилата и едва едва доловимата усмивка. Димитър Савов – изгряващата звезда на музикалния небосклон... Сега вече никой не го помни.

Тошко... Всъщност, ако съм имал истински приятел за цял живот, това е той. Често го ревнувах от Митко, защото те бяха приятели преди мене – аз се присъединих към тях чак в осми клас. Тошко беше художник. Карикатурист. Печелеше национални конкурси за карикатура. Имаше страхотно чувство за хумор. Рецитираше ужасно смешно разказите на Чудомир и цялата гимназия се превиваше от смях, когато го слушаше на годишните ни продукции. И той носеше очила, и той свиреше на цигулка, но не с амбицията да става музикант. Ах, как им завиждах на тях двамата за тази цигулка! Често свиреха дуети и аз се дзверех до тях и си казвах: какъв некадърник съм ... Затова почнах да вземам уроци. Тайно. Исках да ги изненадам. Ходех в музикалната школа на ОСО /строителната организация, където работеше майка ми/. Това беше вече в 11 клас. За една година реализирах бърз напредък и стигнах до първия концерт на Вивалди. И толкоз... Но все пак цигулката ми помогна по-нататък, когато започнах да пиша песни.

Но нека се върна в осми клас. В 1953-54 година. Аз вече бях известен като “писател” и те двамата един ден ме запитаха можем ли да направим сатиричен куклен театър в училище. Тогава това се казваше “Говорящ Стършел”. Всъщност идеята беше на учителката ни по български език Валентина Русева – жената, която изигра решаваща роля в годините на моя следващ ученически живот. За нея ще разкажа специално по нататък.

Кукленият театър – това беше едно най - хубавите и най - вълнуващите преживявания в моето юношество. Тогава в Бургас още нямаше държавен куклен театър, нямаше никаква традиция, никакъв опит. Смя да кажа, че ние – тримата ученика от осми клас сме пионерите на това изкуство в града. Измислихме си трима герои: Пенчо, Дренчо и Генчо и сами си направихме куклите. Примитивни кукли - петрушки. Главите - от дърво, облечено с бял плат. Тодор рисува върху плата очи, уста, нос, но толкова изразителни, че само появата им будеше смях. Косата им беше залепена отгоре – цветни дебели конци. А към главите пришивахме нещо като ръкавици от използвани чорапи, в които пъхахме ръцете си. Нямаше декор, опъвахме едно платно, скривахме се зад него и показвахме куклите отгоре. Текстът беше написан до някъде, от там нататък следваше импровизация.

Имахме невероятен успех. Помня, че показахме първото представление пред учителите и директора. Беше вечер, ние бяхме се подготвили във физкултурния салон, бяхме обърнали два чина един върху друг и между краката на горния чин опънахме завесата. Светехме си с две фенерчета, защото угасихме светлината. И... можете ли да си представите - в продължение на един час 30 учители стояха прехласнати и гледаха нашите ученически сценки. Тошко беше Пенчо, Митко – Дренчо, а аз – Генчо. Имаше стихове и песнички, скечове и диалози. Имаше и

конкретни факти от живота на училището. Нищо не помня, разбира се, но помня какъв беше ефектът. Това беше срещу новата 1954 година. Директорът ни поздрави и каза, че това представление трябва да го покажем на цялата гимназия. И го показахме. На няколко пъти. Защото нямаше такава голяма зала, а кукличките ни бяха съвсем малки – не по-дълги от 10-15 см. Триумфирахме на самата нова година. Станахме веднага най-популярните личности в училище. А бяхме още зайци, осмокласници, но дори единадесетокласниците се трупаха да ни гледат.

На какво се дължеше този фурор? Сега, като си помисля, си казвам, че в онова далечно време на практика нямаше никакво друго развлечение, освен киното. Нямаше телевизия, нямаше видео, нямаше дискотеки. Филмите се сменяха веднъж на седмица и много от тях бяха забранени за ученици, а на театър ни водеха пет пъти в годината. Това беше всичко.

Успехът ни окрили. И през лятото ние продължихме “спектаклите”. Сега вече на открито. В двора на Тошко на улица “Рилска”. За децата от махалата. Измисляхме специални пиески, появиха се нови кукли. Едната беше много страшна – необлечена дървена глава, на която не успяхме да сложим дори ръкавица. Така си остана тя с прозвището “Главата” и будеше ужас у дечурлигата, когато се появяше. Публиката беше разнообразна – деца и родители. Бяхме направили незаконно билетчета – 5 стотинки едното. Събираха се по трийсет-четирсет души накуп. Много години след това покойният Емил Чакъров ми призна, че е бил един от зрителите ни и още помни отделни сценки от нашите спектакли. Тогава е бил пет-шест годишно хлапе, кой да знае, че ще стане такъв велик диригент...

Всяко лято ходехме на лагер. Думата “лагер” нямаше никакво друго значение освен – “на почивка”. Бургаските лагери обикновено бях в Чепино – тогава самостоятелно село, което стана част от Велинград. Там ходехме на лагер като пионери. Първият средношколски лагер беше в Копривщица – лятото между осми и девети клас. Там, в Копривщица, се случиха две събития, които запомних за цял живот. Първата полунощ, която страшно ме уплаши, защото няхаме никаква половина просвета... И гаврата с паметта на татко. Обсъждахме “Каблешково гори” на Емил Коралов – книга посветена на Атанас Манчев и директно назоваха Асен Йорданов като негов предател. Бях вече голям и го понесох страшно болезнено.

Но на следващата 1955 година баща ми, макар и посмъртно, беше реабилитиран, всички обвинения във вражеска дейност - смъкнати и мене ме пратиха на лагер-школа в Батак. Това беше елитна лагер-школа, която подготвяше бъдещи секретари на Учкоми. Каква коренна промяна в отношението към мене. Не го съзнавах тогава достатъчно, но когато се върнах от школата и почнахме училище, веднага усетих, че в училище също има голяма промяна. Избраха ме наистина за секретар на Учкома. Това означаваше, че съм номер едно в гимназията и имам честта на нося нейното знаме на всички манифестации. А манифестации имаше бол. На 1 май, на 24 май, на 9 септември и на 7 ноември. Така, че четири пъти аз тържествено пред цялата гимназия носех знамето, заобиколен от две подгласнички, също членове на Учкома.

Едно малко пояснение за евентуалните млади читатели. Учком беше съкратен русизъм, означаващ ученически комитет - т.е. орган, който управляваше цялата комсомолска организация в училището. Състоеше се от 7- 8 души, задължително пълни отличници, активисти, с примерно поведение и “прогресивен” произход. До реабилитацията на баща ми моят произход не беше прогресивен, но сега вече стана такъв. И аз поех ръководството на гимназията.

Тогава бяхме приели съветския почин “Клас дежурит”. В списание “Огоньок” нашият директор беше прочел за този почин и реши да го “внедри в училищната практика”. Като го предаде в “комсомолски ръце”. Впрочем, тогава организацията още не се казваше Комсомол, а ДСНМ – Димитровски съюз на младежта.

Каква лудост ни беше обзела. И какъв ентузиазъм! Всеки клас имаше тетрадка. Всеки учебен ден се оценяваше по три показателя: дежурство, хигиена, дисциплина. Аз още пазя тетрадката на X а клас! Там след всеки учебен час учителят поставяше своята оценка за дежурството и дисциплината на класа. По петобалната система. Например – ако дъската не беше добре изтрита от тебешира, ако дежурният закъснееше да извика: “Клас стани!”, когато влизаше учителя – оценката за дежурство се намаляваше и можеше да падне например от отличен 5 на среден 3. А след като свършеше часът, учителят оценяваше и дисциплината. Ако учениците шумяха, не внимаваха в час, подсказваха и се обаждаха, без да вдигнат ръка – учителят смъкваше с няколко единици оценката.

Най-интересно, обаче, беше когато трябваше да се оценява хигиената. Имаше комисия от трима души: моя милост като секретар на Учкома, главният дежурен ученик и училищният лекар. Минавахме след часовете по всички паралелки и разглеждахме състоянието на класната стая. Най-амбициозните класове правеха “уборка”, бързо събираха всички листчета, салфетки,

трохи от закуски и всичко друго, което може да остане след шестчасовото пребиваване на 30 ученика в едно помещение и представяха стаята си в абсолютно чист вид, за да получат оценка отличен 5. Бяхме забранили метлите, защото някои до толкова се изхитряха, че си метяха стаята със скрити в чантите метлички. Ако откриехме метла – пишехме оценка лош 1 като за преписване.

Накрая събирахме тетрадките от стаята на прислужниците, където дежурните бяха длъжни да ги оставят, вписвахме оценките за хигиена и изчислявахме средната оценка на всеки клас. Дали защото бях секретар, т.е. пряко отговорен, или защото съм бил толкова заблуден, изпълнявах тази функция с увлечение и дори с удоволствие.

Боже, защо сега всичко това ми се струва толкова нелепо и глупаво...

Но тогава... Тогава цялата гимназия очакваше резултатите в края на седмицата, когато разсилният минаваше и носеше училищната книга. В нея Директорът оповестяваше класирането по класове. Книгата се четеше в часа на класния ръководител. Максималният брой точки беше 7 дена по 18 точки на ден – значи 126. Моят 10 а клас почти винаги имаше този пълен сбор

И ето – точно тогава се влюбих...

Аз – секретарят на Учкома. И то в кого? Във Ванчето. Член на бюрото на 8 е клас.

Каква любов всъщност? Абсолютно самовнушение. Беше едно фъстъче, с ококорени очи и тънък гласец. Веднъж ме спря в коридора на училището и ме попита: “Извинете, каква оценка поставихте на хигиената на 8 е клас?” И се усмихваше като ме гледаше право в очите. Това ми се случваше за първи път – непознато момиче да ме заговори толкова директно. Вечерта я сънувах, а на сутринта се събудих и открих, че искам да я видя непременно. И я видях... След часовете... В стаята на 8 е... Сама... Минавах с другите двама членове на комисията за оценка на хигиената и тя стоеше и чакаше. Това не беше обичайно, но тя поясни, че била отговорник в бюрото на класа за съревнованието по хигиена. Може ли да й кажем оценката. “Не може – заявих аз строго – Оценката ще я видите в тетрадката, когато я впишем.” А сърцето ми беше паднало в гащите...

И написах първото си любовно стихотворение. Цитирам го дословно.

### **О, ЗАЩО ЛИ!**

**Ти си жива, и мила, и весела –  
неотгатната и непозната.**

**О, защо ли повтарям унесено:  
“Тъй мъничка, невинна и чиста  
ти си една на земята!”**

**И защо ли наивно и трепетно  
аз те търся потайно самотен?  
О, разбирам – гърдите ми шепнат,  
че се ражда звезда лъчиста  
и зове ме животът.**

Казвам – първото любовно стихотворение, защото до тогава пишех разбира се непрекъснато, но все на житейско- философски теми. За бурите, които трябва да срещам с гърди, за природата и за тъгата... Нищо революционно, обаче, макар че такава беше модата. Наивни стихотворения, по подражание на символистите, които току що бях открил чрез учителката си Валентина Русева.

Разлиствам една светлозелена тетрадка, на корицата на която Тошко е нарисувал едно паче перо, заобиколено от две звезди. И е написал заглавието:

### **СТИХОСБИРКА**

#### **“МЕЧТИ”**

**Н. А. Йорданов**

Моята първа стихосбирка от девети клас – ръкописно издание в един единствен екземпляр. Ето няколко стихотворения от нея.

### **ЕСЕН**

**Вятър неспокоен тази вечер**

мирните дървета разлюля  
и в кола от вехнещи цветя  
неусетно есента довлече.

Цяла нощ размирното море  
пееше венчалната си песен.  
Новата му годеница-есен  
го прегърна с тръпнещи криле.

Слушах дълго песента венчална  
и тъгата пак ме заследи  
Где сте вие мигащи звезди  
да възпрете мислите печални?

Не, о нека шепнат ми сега –  
с тях съм някак хубаво унесен.  
Пее златосвилената есен  
чудни песни, пълни със тъга.

или:

\*\*\*

О, тези пленителни нощи  
на блянове, шепнещи сън,  
на мисли желани и още,  
и още на много създания,  
навяни от тихия звън  
на звездни камбани.

О, тази неземна наслада  
от чудния светъл нектар  
на незабравимата младост.  
Как тази самотност любима  
незрима изгражда олтар  
от всичко, що имам.

А най-отпред следното обръщение:

#### **КЪМ СУРОВИТЕ КРИТИЦИ**

Простете ни наивните мечти,  
които в стиховете дръзко дишат.  
Простете ни понякога, че пишем  
за лунни нощи и за две очи.  
Смекчете малко острите тиради –  
виновни ли сме, че сме още млади!

Споменах символистите... Наистина тогава те бяха абсолютно непознати за нас – учениците от 1953-1956 година. Учихме от Яворов само “Градушка” и “Арменци”. От Дебелянов “Един убит”. Нищо повече. И то по един учебен час – толкова им се полагаше. Но Русева ме снабдяваше със стари книги, които аз жадно поглъщах: “Прокълнати поети” в превод на Георги Михайлов, в която открих Едгар По, Франсуа Вийон, Иван Жилкен, Морис Ролина, “Цветя на злото” на Бодлер, стихотворенията на Лилиев, писмата на Яворов и Лора, поезията в проза на Асен Златаров и един поет, който ми направи изключително силно впечатление – Димитър Бояджиев. Бях в абсолютен синхрон с неговата всемирна тъга и самота, която го е довела до самоубийството:

**И когато дойде  
в някой час уречен  
гневната разплата**

**кой ръка ще вдигне -  
близък и сърдечен  
да ми спре ръката?**

Макар, че и дума не можеше да става да се самоубивам, мото ми стана един негов поразителен стих:

**Аз много души  
прозрях и разбрах,  
но мен ме души  
не мъдрост, а страх.**

Харесвах този стих, защото бях преживял твърде много покрай трагедията на семейството ни и общественото лицемерие към паметта на баща ми.

Обичах да се уединявам, да се отдавам на тъжно съзерцание. Скитах с бележник в ръка из морската градина, обикновено сядах край паметника на Пушкин и там пишех стихотворенията си. Влияех се също така от Лермонтов и ужасно съжалявах, че няма негов паметник в Бургас. По “Белеет парус одинокий” бях написал стихотворение, което кръстих “Ладия” и което Русева изпрати в радиото. И не щеш ли – получих съобщение: “Слушайте радио София на еди коя си дата в еди колко си часа.” Пуснахме радиото и... Самият Людмил Стоянов прави анализ на ученическото творчество и на първо място поставя моята “Ладия”. Едно безкрайно наивно стихотворение, но все пак различно от тогавашния вкус – вкуса на 1955. Една година преди Двайстия конгрес на КПСС и Априлския пленум на БКП. След време разбрах, защо именно “Ладия” е отделил от купа революционни и патриотични стихове, с които е била залята редакцията. Тогава още не знаех, че всъщност Людмил Стоянов е един от символистите в началото на дваисти век.

Виждам, че отидох твърде далече в разказа си и вече няма как да не цитирам и това стихотворение, макар и с обяснимо неудобство, защото наистина е ужасно наивно и подражателско.

## **ЛАДИЯ**

**Трепкат звездите.  
Вятър повява.  
Бледа луната  
ме поздравява.**

**Стене морето  
с гняв, настървено –  
неудържимо,  
незаглушено.**

**Ладия бяла  
нейде далече  
пори вълните  
в бурната вечер.**

**Нека я люшкат  
бури метежни,  
нека я блъскат,  
нека я пръскат  
дивни вълни. –**

**Тя е размирна,  
тя е неспирна,  
тя ми навява  
мисли копнежни,  
вяра ми дава**

**в бъдните дни.**

**ноември 1955г.**

Целият този “етап” на съзерцанието отиде на кино. Боледувах от любов – една непозната, но прекрасна болест. Но странна любов. Не насочена навън, а навътре към самия мен. Откривах неподозирани страни в себе си, плаших се понякога от това и прописах дневник.

“Фъстъчето” явно се досещаше. Не го виждах редовно – случваше се няколко дни поред да не се мерне пред очите ми. Страдах от това, но то изведнъж се появяваше в коридора, в голямото междучасие, точно срещу вратата на нашия клас и говореше дълго с някоя приятелка като ми хвърляше продължителни погледи. Всичко това описвах в дневника си, наред със стихотворения, стихотворения, стихотворения... Нещо от този сорт:

**Твоят поглед чудно ме прониза.  
Аз се дръпнах малко настрана,  
а сърцето вмиг под мойта риза  
лудо и запърхано запя.**

**Аз смутен забързано подминах,  
ти ме стрелна и изчеза пак.  
Месеци, години ще се минат. –  
Трябва да ти кажа! Да! Но как?**

Изобщо не мислех да ѝ казвам. Това беше невъзможно. И не го исках. Поне в близките две- три години. Докато завършеше гимназия. После щях да му мисля...

А дните минаваха. Всъщност цялата ми любов продължи два месеца и половина – от април до средата на юни. Но каква интензивност на емоциите и на писането!

Разбрах къде живееше – в една малка къщичка до пазара. Това, че не живееше в разкош още повече усили любовта ми. Имах велосипед и един ден обикалях с него наоколо. Внезапно тя излезе от дворчето също с велосипед. Какъв позор! Избягах веднага с лудо въртене на педалите по “ Девети септември” и стигнах чак до морската градина. Сърцето ми щеше да изхвъркне от вълнение и срам. И, о ужас! след малко тя се появи там. Хукнах с колелото по алеите, но тя ме пресрещаше неизменно с една загадъчна и фатална усмивка – така я определих тогава в дневника си. /Този дневник го изгорих лист по лист, когато се влюбих в М./

Тази случка ме озадачи и разстрои. Защо така откровено тя ми показва, че знае за моето увлечение към нея. Не е ли прекалено опитна и отворена. Нали е още дете? Едва на 14 години. И написах прочутото си тогава стихотворение за пеперудката, което после много ученици и ученички преписваха от общоучилищния стенвестник “Искра”, където го бях “публикувал”. Ето го:

\*\*\*

**Пеперудка лекокрила  
в нежен пух и пъстра свила,  
жадна за цветя,  
при нецъфнал, ненакичен,  
цвят невинен, необичан  
лудо долетя.**

**О, не бързай цвят омаян,  
очарован от безкрая  
и от топъл глас.  
Листите си не разтваряй,  
не мисли, че е ударил  
чаканият час.**

**Пеперудка лекокрила  
с нежен пух и пъстра свила,  
мами, мамии тя.  
И разцъфнал, и окичен  
ти ще вехнеш необичан...**

**Блян по суета.**

След това последва стихотворението “Загадка”, законспирирано и закодирано послание до нея. Макар че въобще нямах намерение да ѝ го давам.

**ЗАГАДКА**

**В сърцето ми една борба бушува,  
а разумът не може да я спре.  
Нали и затова така тъгувам,  
че знам – животът е като море,  
едно море, в което ще се плува.**

**В това море за вихрена борба  
аз, призован от своята съдба  
нали ще се запътя надалече?  
Човешката съдба ще раздели  
едни мечти в една печална вечер.  
Дали?**

Акrostих. Новост за мене. Патентован. Никой не подозираше, че първите букви на редовете означават един въпрос към нея: **“Ванче, Ванче, дали?”**. Защото и това стихотворение “публикувах” в “Искра” под рубриката “Нови стихове” и се кефех от това, че тя хем го чете, хем не може да се досети, че е за нея.

Любовта ми свърши внезапно, както внезапно и започна. Почти мигновено. В живота ми май все така се е случвало – за един миг да престана да обичам. Когато прозира някаква жестока истина. Когато се разкъса булото на илюзията, която сам съм си сложил.

Беше началото на юни и края на учебната година. Третият ми приятел – Веско, с когото можехме да си говорим понякога откровено за момичета, ми каза: “Дечко, тази Иванка разправя наляво и надясно, че ти я преследваш непрекъснато и това ѝ било страшно досадно. Чудела се как да се отърве от тебе.”

Пламнах целият. Не можех да повярвам. Бях унижен пред приятеля си /с Тошко и Митко никога не говорехме на такава тема/. Но Веско продължи: “Аз не мога да повярвам, че ти ще обърнеш внимание точно пък на нея. Толкова е грозна и отвратителна...”

Не беше грозна, нито отвратителна. Напротив – имаше нещо чаровно в нея. Но няколко години след това, когато я видях в библиотеката на Университета се чудех как съм могъл наистина да се влюбя в това дребно и невзрачно момиче.

В акцията за моето “спасяване” се включи и Русева. От къде беше разбрала, просто не можех да проумея. Оказа се, че Ванчето заявило, че следващата учебна година влизането в Учкома не ѝ мърда, защото секретарят я харесва.

Дали всичко е било точно така и до сега не знам. Не искам да засягам тази жена, която никога повече не съм виждал и нищо не зная за нея.

Но ударът наистина беше страшен и съпроводен с куп стихотворения за разочарованието от живота.

\*

**Виновен съм, защо във друг да диря  
вината – тя е само, само в мен.  
Виновен съм, че търсех, че се вирах,  
виновен съм и ето днес умира  
една любов и аз съм тъй сломен.**

\*

**О, как съм се мамил във тебе измамна,  
о, как съм се мамил разбрах.  
Защо те обикнах и как във мен пламна  
таз обич без страх?**

**Без страх от измама. Ти беше невинна,  
ти беше най-чиста за мен.**

**Защо те обикнах, защо не отминах  
и теб несмутен.**

Много странно нещо... Не пиша с достатъчно снизхождение за тези неща, случили се преди 50 години, т.е преди половин век. Без да искам се впрягам, отново ги преживявам такива каквито съм ги усещал тогава. Улавям се в прекалена сериозност сега, когато съм седнал зад компютъра... Не знам защо искам да ги анализирам, да ги разчовъркам, или просто да ги фиксирам, за да не се затрият там някъде в неизвестността.

Когато разбрах, че моята тайна вече не е тайна, аз се почувствах ограбен и омърсен. Хиперболизирах всичко, което се случи, придавах му необятно значение. Имах чувството, че цял свят е изтъкан от лъжа и лицемерие. Тогава написах една дълга, дълга поема, която се наричаше "Приказна легенда". В нея лирическият герой / Аз/ е подмамен от една девица, излязла от водите на едно чисто и прозрачно езеро. Там той хвърля сърцето си. И изведнъж:

**... изчезнало разискреното слънце,  
изгубила се светлата поляна,  
а там, де изворчето шумоляло,  
се ширнало мъртвящо, глухо блато...**

В разгара на разочарованието си и в желанието си да покажа, че съм прозрял истината, на годишната продукция на училището аз прочетох тази поема, дълга точно 128 стиха. Тя имаше невъобразим успех. И внезапно, след края на продукцията, пред мене се изправи Ванчето.

- Може ли да ми дадете Вашата поема да си я препиша? Още утре ще ви я върна .

Бях шашнат и не успях да реагирам адекватно. Без да мога да произнеса нито дума й подадох трите листа.

Така и не си ги получих обратно, но нали си имах чернова. После научих, че тя се похвалила, че поемата е посветена на нея и аз съм ѝ я връчил лично.

Нормална момичешка суетност, но за мене това беше недопустимо.

И аз я разлюбих окончателно...

## ГОДИНА НА МАТУРА

Започна последната ученическа година. Беше септември 1956. Бяха станали важни събития – Хрущов разкритикува култа към Сталин, Вълко Червенков беше свален от поста си. Не, че не се интересувах от политика, напротив - четях редовно вестник “Народна младеж”, а мама беше абонирана за “Работническо дело”. Но всичко това остана на заден план. Мене ме вълнуваха други неща – предстоеше матура, дипломиране, кандидатстване в Университета... И започваше нова любов, пълна с неизвестности.

Бях страшно амбициозен. Русева ми беше внушила, че трябва непременно да завърша със златен медал. Впрочем тук е моментът да разкажа за Валентина Русева – моята класна ръководителка от 9 клас до края на училището и преподавателка по български език.

Сега, като се връщам назад и разглеждам старите снимки, виждам, че тя е била много красива жена. С дълбоки сини очи, с хубава фигура. Но тогава това не ме впечатляваше никак. Беше около 30 годишна, по-точно 31, защото по-късно написах едно стихотворение именно по повод на възрастта ѝ. Тогава за мене – 15-16 годишният, тази възраст ми изглеждаше космическа. Стихотворението се казваше “16 + 16”, но за него – малко по-късно.

Отделям специално внимание за Валентина Русева, защото, ако не бях я срещнал в живота си, не знаех накъде бих тръгнал и дали изобщо бих се занимавал с литература.

Не бих казал, че преподаваше кой знае колко добре. Но умееше да внушава и да запалва. Пускаше ти мухата и те оставяше сам да анализираш и да се задълбочаваш в изучаваното произведение. Подаряваше ми книги от библиотеката си – първата книга, която получих за 14 - я си рожден ден беше един грамаден том със статиите на Белински. На него беше написала: “ На Недялко Йорданов – бъдещият литературен критик.”

Белински ми държа влага през цялата гимназия и през цялото следване в Университета. Опиянявах се като четях в оригинал на руски език страхотните му статии за Пушкин, особено за “Евгений Онегин”, за “Мъртви души” на Гогол. Любимата ми статия беше тази за “Герой на нашето време” от Лермонтов. Впрочем това ми беше и любимият роман. Макар, че няха нищо общо с “женкаря” Печорин, аз непрекъснато се идентифицирах с него. Харесваше ми неговото саморазголване, неговият дневник, в който описваше до най-малки подробности флирта си с Княжна Мери. Как бавно и постепенно я беше завоювал, как беше я накарал да се влюби – нея, недостъпната - и после, тържествуващо я напусна.

Статиите на Белински за “Герой на нашето време” не отстъпваха на произведението на Лермонтов. Те го допълваха, обогатяваха, аз ги четях със същото удоволствие, с каквото четях и самия роман. Вадех си в дневника цели пасажи от него, които и до сега помня наизуст.

“Миналото има над мене огромна власт” – беше казал Печорин. Тази мисъл е валидна и до сега за мене самия. Нали в момента се връщам към миналото и го изживявам отново.

Бях разтърсен от писмото на Белински до Гогол. От неговото жестоко и обичащо писмо до автора, когото обожава и осъжда. Поставях се на мястото на писателя и заедно с него изгарях ръкописа на последната част на “Мъртви души”. И после боледувах от това изгаряне...

Не, наистина страдах заедно с Гогол – толкова бях вътре в руската литература. Благодарение на Висарион Белински... И на Валентина Русева.

Ами, когато изучавахме “В навечерието” на Тургенев! Тогава Русева ми даде том със статиите на Добролюбов. Невероятно млад – умрял на някакви си 23-24 години. А такъв проникновен анализ на Инсаров!

Ето, усещам се как говоря с някаква старомодна лексика от онова време, сякаш повтарям речника на Русева със същите възклицания, със същата патетика. Защото тя беше невероятно патетична и в клас, и в живота.

Беше ни станала почти майка – на мене, Тошко и Митко. Всеки от нас за нея беше бъдещ велик поет, велик музикант и велик художник. Митко си отиде ужасно рано и не доживя да стане велик. Тошко сега е професор доктор архитект Тодор Кръстев, носител на много международни награди на различни архитектурни конкурси, дългогодишен директор на Националния институт за паметниците на културата, бивш заместник министър, председател на НКМОС – световната организация за културните паметници... не мога да изброя всичките му титли и успехи.

А аз...

Не успях да стана велик, но амбицията на Русева беше непременно и във всичко да бъда пръв. И наистина – има ли смисъл да се занимаваш с нещо, ако нямаш такава амбиция.

Аз бях нейният пръв любимец все пак, защото бях обречен на литературата. Помня, в девети клас ме замъкна чак в София / дали това не беше първото ми пътуване до София изобщо/. Заведе ме при професор Динеков – бивш неин преподавател. Това се случи в Университета, в неговия кабинет. Беше му изпратила предварително един бележник с мои стихове. Динеков внимателен, и ужасно мил, направи най-сериозно и съвместно анализ на тези наивни опити. Представям си колко задължен се е чувствал в момента пред своята бивша студентка - негова любимка.

Две години след това аз се явих на първия си изпит в Университета точно при Динеков. Предметът беше “Народно творчество”. Готвех се специално и дълго за този изпит. Изпонакупах от антикварната книжарница сума ти критическа литература, както и десетки сборници с народни песни като се почне от Братя Миладинови и се стигне до Димитър Осинин. Бях студент първи курс, още не съвсем аклиматизирал се, носещ провинциалния, амбициозен дух да се докаже. Явих се последен, беше вече доста късно вечерта. Падна ми се един въпрос, по който можех да говоря с часове – “Битови приказки”. Кабинетът на Динеков беше същият като преди две години, само че беше осветен от една голяма нощна лампа над бюрото му. Бяхме сами. Аз почнах да говоря отдалече... Не направо на темата, а със сравнителен анализ на българските битови приказки и тези на европейските народи и на балканските ни съседи. Имах намерение след този пространен увод да премина на конкретни примери от няколко такива битови приказки... Но, о, ужас! Динеков ме прекъсна на петата минута и ми каза: “Достатъчно... Много добре сте се подготвили, колега...” И ми завъртя един много добър 5 в книжката. /Тогава

вече бяхме преминали на шестобалната система – пръв повей на отгърсване от подражание на съветското във всичко/.

Излязох със студентската си книжка в ръка и не вярвах на очите си. Бях потресен... Бях смазан... Идеше ми да се самоубия. Не бях получавал по-малко от отличен през цялата гимназия – нито един срок, по нито един предмет. /Ако не вярвате – имам връчено ми за спомен ксеро - копие от училищния ми картон. Бях миналата година гост на моето бивше училище и директорката го показваше на учениците за пример. А те, струва ми се, хич не бяха въодушевени от това мое позорно петно в биографията ми на пълен отличник/.

Вървах из нощна София и се чудех как ще се прибера в Бургас след сесията и как ще кажа на Русева, че имам петица и то точно при Динеков. Впрочем, той изобщо не ме беше познал, слава богу! И реших – ще уча през цялата ваканция и като почнем занятията ще се явя отново на изпит. Така и направих. Учих, учих, а всъщност нямаше какво да уча – аз знаех всичко. И в началото на февруари почуках на кабинета на Динеков. Той ме погледна учудено:

- Какво има, колега?

- Може ли да се явя отново на изпит при вас?

Динеков се изненада. Той никога не пишеше двойки и не оставяше за есен.

- Ама двойка ли имате, колега? Или не сте успели да се явите?

- Не... Искам да си поправа оценката...

- Каква оценка имате?

- Имам петица.

И досега ясно помня неговото изумление. Мизанценът е следният – аз стоя на вратата, целият червен от притеснение, но твърдо решен да постигна целта си. Той – седи зад бюрото, отрупано с книги и мило се усмихва. И ми казва:

- Колега, петицата е една прекрасна оценка. Няма смисъл да се явявате пак.

Не знам как съм си тръгнал и как съм преживял този крах, но в следващите години на следването си не допуснах нито една петица. Едва в четвърти курс малко се изкалпазаних и тук таме ми се мъдрят две-три петици в общия списък на изпитите.

Мина време... Един ден проф. Динеков дойде в Бургас. Аз бях драматург на театъра, автор на няколко книги и пиеси. Той познаваше и ценеше творчеството ми – поне така се изказа на срещата в Клуба на културните дейци. После останахме на масата, на чай – Динеков не консумираше алкохол. Беше самотен човек, стар ерген. Много фин и ужасно сладкодумен. Разказах му историята на нашето злополучно за мене запознанство и той изведнъж се сети:

- Ама Вие ли бяхте този студент... Спомням си, разбира се, никога не съм имал друг такъв случай в практиката си... И стихотворенията Ви като ученик си спомням – Валя Русева Ви беше довела. Защо не ми казахте, че така тежко понасяте петицата, щях да Ви изпитам пак, ако подозирах.

Милият Петър Динеков! След време станахме добри приятели. Виждахме се често в София, в кафенето на писателите. И всеки път през смях той си спомняше за моята “петица”. Дори, когато го видях за последен път – беше вече след 10 ноември 1989 година – пак се шегувахме на тази тема. Един почтен и изящен човек, голям учен и изключително доблестен гражданин. Един от малкото демократи, на които можеше да се вярва след промяната у нас.

\*

Но всичко това стана по-късно, а сега беше учебната 1956/ 57 година – последната в моя ученически живот. Цялата година мина под знака на една любов. Любов, която сам си създадох, идеализирах, анализирах, възпявах и упорито пазех да остане тайна не само пред другите, но и пред нея, пред М. Не й пиша името, защото така е прието, когато нямаш съгласието на човека, за когото пишеш. Макар, че Ванчето съществува тук с истинското си име, но Ванчета много имаше тогава в гимназията. Пък и цялата тази история трая едва три месеца, а любовта ми към М. продължи почти 6 години.

Налага се да бъда пределно лаконичен... Ако трябва да разкажа всичко така, както съм го фиксирал някога на хартия - ще се получи един самостоятелен твърде обемист роман. Може би, когато вече няма да ме има, някой ще се сети да разгърне тези шест дебелите тетрадки голям формат, в които са моите дневници и тези над 300 писма, които сме си разменили с М. през годините. Защото нашата любов беше през повечето време писмовна - така се стекоха обстоятелствата, че едва ли ни се събират повече от три-четири месеца, през които да сме били заедно.

Накратко...

Видях я съвсем случайно на улица “Богориди”. На движението. Беше лятото на 1956. Мъничка, крехка... Вървеше с една жена, мислех, че е майка й, по-късно се оказа, че е била

нейната баба. Чух само, че каза “маминко” , което много силно ме впечатли. Бях вече 16 годишен, а тя е била на 14. Проследих ги и открих, че живее на същата тази фатална улица, в една висока сива къща, на първия етаж. От тогава започнах да минавам край тази къща. Изпитвах необходимост всяка вечер да чакам да светне прозореца ѝ и тя да се покаже на него. Нищо повече...

Започна учебната година и аз открих с радост, че тя ще учи в нашето училище. И отново във фаталния 8 е клас. Аз бях в 11 а – абитуриент.

Сега вече самонавивката ми се прояви с пълна сила. Всеки ден записвах вдневника си къде и как съм я виждал, понякога случайно, понякога нарочно... и нито за миг не ми е минавала мисълта за някакъв контакт. Чувствах се като Данте, тайно обичащ своята Беатриче и си вярвах, че това ще продължи дълго, поне седем-осем години докато пораснем двамата и се оженим. Такива мисли ми се въртяха в главата – аз – девствено, непросветено в интимните тайни на мъжа и жената, момче, живеещо във време на още непреодоляно пуританство и догматизъм.

Може би никой няма да повярва, но аз си мислех, че мъжът и жената спят заедно само тогава, когато трябва да направят дете, т.е. веднъж или два пъти в живота /хайде баба ми Руска – пет пъти, защото имаше пет деца/. Дали това не се дължеше и на факта, че израснах без баща и майка ми остана вярна на паметта му завинаги. И всяка вечер си лягахме на широката спалня тримата: мама от дясно, братчето ми по средата и аз от ляво.

Помня много ясно веднъж как Тошко ми разказа поразен, че пътувал във влака с някакви мъже и те обсъждали колко пъти седмично се любели с жените си. Това и за двамата беше невероятно, немислимо, дори отвратително. Тогава той намери в библиотеката на баща си “Половият въпрос” от Август Форел и ние я четяхме на смени. За нас това беше някаква теория, почти отвлечена и неотнасяща се за реалността, която ни заобикаляше. Но очевидно хормонът ни е трясал здравата, защото започнахме да ходим в читалнята на библиотеката и вземахме едни дебели немски книги с репродукции на Рафаело, Ботичели, Рубенс... Гледахме голите женски тела, целите зачервени от срам и страх да не ни видят какво точно гледаме, сякаш вършехме престъпление.

Знам, че в днешното време на открито порно, което ни залива отвсякъде, това изглежда толкова наивно и смешно, но аз наистина имах чувството, че съм покварен и порочен. И упорито се борех със себе си.

В тази борба с природата, която напираше у мене, се намеси любовта ми към М. Тази любов направо изличи всичко плътско и земно. За мене тя не беше реално същество, въпреки че всеки ден я виждах, вървах след нея, минавах край прозореца ѝ, пресрещах я на отиване и на връщане от училище, а в голямото междучасие я наблюдавах отдалече в училищния двор сред съученичките ѝ, които се бяха превърнали за мене в някаква безформена маса, досаден фон на нейното присъствие. Не можех да си представя, че тя например яде, че изпитва същите физиологически нужди като всички хора: глад, жажда, че /пази боже!/ посещава тоалетната, че може да мисли и говори за обикновени, битови неща... Едва три години след това, когато станахме малко по-близки с М, аз открих очарованието на обикновеността в един телефонен разговор, в който тя ми съобщи, че в момента “пече чушки”.

Казвам всичко това, защото наистина любовта ми към М. ме направи романтик, идеалист, подхрани у мене способността да си създавам ореол около жената, в която съм влюбен. Понякога ми се струва, че и до сега не съм се излекувал напълно от тази опасна и прекрасна “болест”. И всичко това се изливаше в стихотворения...

Един ден Русева ми поиска тетрадката с темите по литература и ужасяващо директно ми каза, че ще я даде на М. от 8 е клас, която ѝ е съседка и с чиито родители била много близка. Бях поразен от тази странна прозорливост, бях притеснен от това, че тайната ми е разкрита. Недоумявах как е възможно тя да е узнала, търсех някакви аналогии с “фастъчето”, мислех, че съм неоткриваем в своята супертайна любов.

Много, много години след това мама през смях ми призна, че случайно открила дневника ми и прочела всичко, което съм писал вътре. Била разтревожена от моите страдания и ги споделила с Русева. И тя моментално взела мерки...

А мама имаше защо да се притеснява. В дневника си аз пишех, че любовта ми към М. трябва да остане тайна за цял живот, защото аз съм неизлично болен, страдам от шум в сърцето, и още малко ми остава да живея, и не бива да натоварвам момичето което обичам с безнадеждната си любов. Ето едно такова стихотворение:

**Аз тъгувам, защото животът е толкова кратък и хубав.**

**И защото красивият порив живее във моята гръд.**

**Аз тъгувам, защото те любя, но честно те любя**

**и не ще пресека твоя път.**

**И не ще пресека твоя път... Не, не искам да страдеш.  
Аз съм млад и разбирам тъй ясно, че млад ще умра.  
И тъгувам, защото не мога за миг, безпощадно  
любовта да възпра.**

**Любовта да възпра аз не мога, защото обичам  
на красивата младост този чист и пленителен зов.  
Нека него поне ти предам, мое малко момиче,  
в твоята бъдеща нова любов.**

Какво да се прави, бил съм само на 16 години и не съм подозирал дори, че е възможно да стана на 65 и още да съм жив.

Дадох тетрадката си на Русева и на следващия ден тя ми каза, че М. ме моли да я задържа у себе си поне една седмица. Искала да препише всичките ми теми, за да си ги има за образец, когато стане 11 клас. Ликувах вътешно, но мисля че не го показах.

- Цяла седмица? Тетрадката ми трябва – сурово казах аз – На какво ще пиша темата за Вапцаров?

- Разрешавам ти да я напишеш на листи и после да си я препишеш.

Съгласих се, мърморейки как може толкова време да остана без тетрадка.

Голяма работа. Въобще не ми трябваше тази тетрадка.

А като се прибрах написах стихотворение. В свободен стих. Тогава много често пишех в бял или свободен стих. Беше излязъл един том на Багряна и аз естествено го бях изгълтал с кориците.

**Тетрадката ми по литература е в тебе.  
/В нея няма издайнически стихове/.  
Ти ще четеш сухите ми теми,  
невъзможния почерк ще проклинаш  
и когато разбереш, че не ще ти послужи за нищо  
ще я дадеш на друг да ми я върне  
/ иначе кой знае какво може да си помисля/.  
А аз цяла нощ ще я разгръщам  
и от тогава като реликва в чантата ще я нося,  
защото ти си я докосвала.**

Улавям се, че прекалено подробно описвам ученическите си преживявания, но нищо... Като продължа по-нататък, ще бъда по-лаконичен и не толкова обстоятелствен. Но ми се иска сам да изследвам процесите, които са се извършвали у мене и окончателното ми отдаване на поезията. Наистина Багряна преобърна представата ми за поетично, изличи преклонението ми пред символистите, приземи представата ми за любовна поезия с грешните си стихотворения.

А историята с тетрадката продължи по следния романтичен начин...

Беше последният учебен ден...

Но нека бъда автентичен. Защо пък да не цитирам съвсем малко от дневника си, писан през онези последни учебни дни.

#### **9 май 1957 година - четвъртък**

Минават училищните дни... един след друг се изнизват бързо и страшно и приближава денят, в който за последен път ще видя М. Сякаш вчера беше 19 юни 1956, когато за пръв път я видях на бул. "Сталин" и тръгнах след нея като замаян. Внушение, може би, но ето – вече единадесет месеца аз мисля за нея, всеки ден я срещам през междучасията в коридора и не смея да я заговоря, всяка вечер минавам под прозореца ѝ и тя отрехва пердето, когато ме види.

Толкова е малка – беше на 14, а сега е на 15 години. Едва в осми клас.

Как да ѝ кажа, че я обичам, че съм написал вече 53 стихотворения и една дебела тетрадка дневник за всеки изминал ден от тогава. Не искам да се унижа, ако тя не ми отговори със същото, ако се изплаши, отвори и намрази.

А има още само 15 дни и край на училището.

И после – войник, или студент...

*18 май 1957 година – събота*

Още звучат в мене думите, които се носеха из гората: “Франкооо...” “Миреллааа...” И сякаш тези думи някак странно се сливат с други две имена “Недялкооо...” “М...аа”...и сякаш това момче и момиче на екрана бяха не Франко и Мирелла от “Утре ще бъде късно”, а ние с М. Сякаш ние двамата смутено се гледахме в смълчаната гора, сякаш ние двамата бяхме край огъня в малката черква през бурната нощ. Сякаш аз спасих М. от смъртта. Никога няма да забравя вълнуващата малка сцена, когато с трепереща от нежност ръка Франко покриваше заспалата Мирелла с дрехата си. Никога няма да забравя нейният трескав, стенещ вик, разширените ѝ до болка зеници “Иди си! Иди си!”. Нейното гордо, мъртво и оживяло след това лице.

И колко трогателно звучаха думите ѝ :”Когато съм с теб, не се страхувам! Не се страхувам от нищо!”

Той хвана ръката ѝ и се чувстваше така силен, така смел, готов да я закриля от всичко. Блесна светкавица, чу се гръм и те несъзнателно се притиснаха един до друг и се целунаха. А след това бяха смутени и така мили и затрогващи – те – 15 годишните Франко и Мирела.

Излязох потресен и почти разплакан...

И все пак, струва ми се, че никъде, никъде няма като моята обич!

Обичал ли е някой 17 годишен юноша цяла година едно момиче – тайно и само за себе си, въпреки толкова естествените възможности да се сближи с него, или поне да го заговори... Имало ли е някъде някога младеж, който в своята обич нито веднъж да не помисли за взаимна ласка с това момиче, а да жадува понякога само да размени поне една дума с него?

*22 май 1957 година – четвъртък*

Защо днес всичко е толкова странно и нереално! Сякаш това, което ме заобикаля е един филм, който аз гледам отстрани. Ето – класната стая, надрасканите чинове, черната дъска, гъбата и тебеширът, печката с буриите, лозунгът на стената “ На добър час в живота”, учителите – празнични и развълнувани, с които се разделяме завинаги.

И най – невероятното – едно писмо, което е в джоба ми. Даде ми го М... По един толкова дискретен и мил начин. Върна ми тетрадката с темите през голямото междучасие, аз я разтворих и в нея имаше едно листче. Единичен лист на квадратчета, откъснат от тетрадка по алгебра. Сгънат на осем. Разтворих го припряно и от него падна на земята нещо мъничко и почти незабележимо. Наведох се и го вдигнах внимателно – беше едно синьо цветенце, поставено в писмото.

М. ми пишеше с красив, необработен детски почерк:

*Не мислете, че нищо не зная, че нищо не виждам. Не се сърдете, че ви пиша това. Не зная дали трябва да Ви го кажа, но днес е последният ден. Защо криете очите си, когато ме видите? Не сте престъпник. Аз много добре Ви разбирам и уважавам. Защо се измъчвате?*

*Извинете ме за това писмо.*

*М.*

Прочетох го и сърцето ми щеше да изхвъркне. Прибрах се в клас с пет минути закъснение, математичката вече даваше последните си наставления за матурата. Седнах си на чина до Димитър, но нищо не му казах. Тодор зад мене ме питаше нещо...

М. внезапно сякаш порасна пред мене, сякаш това не беше момичето на 14 години, за което мислех, че гледа съвсем по детски на света, а една малка жена, в която странно се преплитаха и противопоставяха съдията със съчувственика, първата крачка за сближаване със окончателната бариера пред близостта.

Кой знае защо се почувствах някак унизен, особено от верните, но болезнено засягащи честолюбието ми думи: “Защо се измъчвате?”

Какво иска да каже с всичко това тя? Дали и тя ме обича и не може да не ми го каже сега, когато вече си отивам от училище? Дали обратното – само едно съчувствие, само едно уважение не я кара да ми напише това?

Но цветенцето! В него сякаш се събра цялата моя едногодишна радост, сякаш в него видях М. - друга, възвишена, с красиви мисли и чувства, с нежна поетична душа, напълно отговаряща на моя идеал.

“Аз много добре Ви разбирам и уважавам”. Кое разбира в мене тя? Дали това, че я обичам, или моите стихове, които отпечатах в стенвестника и които само аз зная, че са посветени на нея. Бих искал това да се отнася за тях, защото в тях е цялото ми сърце, с всичко най-хубаво, което има то.

Ето, намерих моята девойка, и никога, до като съм жив, няма да я забравя. Аз търсех момиче не като другите и го намерих. Кое друго момиче би постъпило така, както М? Кое друго момиче би задържало толкова дълго време моята винаги страшно възискателна обич.

Обичам те, М! Напоследък рядко завършвах с толкова пламенно признание.

*26 май 1957 г. – неделя, 6 часа сутринта*

Вчера 25 май направих, според мене, първото любовно признание в живота си. Сам не зная как се обадох на телефон 30-08.

- Да? – чух гласа на М. и веднага със странно за мене спокойствие казах:

- Макар и късно, благодаря.

Веднага затворих.

И така, М. вече е уверена твърдо, че я обичам. Аз също направих една малка, плаха стъпка към сближаване.

Но ще се срещнем ли някога с нея? Нали пътищата ни се разделят?

Колко странен и непонятен е животът!

Прекрасна наивност! А толкова сериозно съм писал всичко това... Сега, на края на живота си, когато кръгът се затваря, пишейки тези свои спомени, усещам как се вдетениявам отново и как ме обхваща паниката от неумолимо изтичащото време.

Но нали щях да пиша само литературни спомени, а някак все ме тегли към емоционалните ми усещания, към нещата от живота ми. Може би това по само себе си става така, защото през целия си живот аз съм имал една единствена поетична тема – собственото си Аз. Отразявал съм само това, което се случва с мене и не мога да откъсна писаното от преживяното.

Любовта ми се разгоря в най-напрегнатите дни на матурата. Тогава тя беше задължителна специално по литература и математика. А имах обезателното задължение да получа златен медал. /Този медал дълго време стоя на тавана, докато един ден през 1991 година крадци не го задигнаха, заедно с колекцията ми от монети/.

По литература имаше три теми – не помня другите две, но аз избрах най-пространната и най-трудната “Интернационализмът в творчеството на Ботев, Смирненски и Вапцаров”. Хайде Смирненски и Вапцаров – ясно: ”В утрото на светла ера, с факела на нова вера... “Терорът долу, съюз със СССР”... Но Ботев? Какво съм измъкнал от Ботев, не помня – вероятно “Борба”, вероятно “Хаджи Димитър”, където се говори за “цяла вселена”. Но аз знаех и всичките му файлетони и статии, а там имаше богат материал, и най-вече “Символ верую на българската комуна”... “Плачете за Париж, столицата на разврата...” Какво е било, как съм писал – това ми е като в мъгла. Имахме шест часа на разположение и аз съм изписал точно 28 листа голям формат, карирани и подпечатани с печата на гимназията. Плюс това “подходът” ми не беше хронологичен – първо Ботев, после Смирненски и накрая Вапцаров, а - съпоставим – авторите, разглеждани едновременно по подтеми. И всички цитати абсолютно наизуст с точната пунктуация. Със запетайките и тиретата.

Нямах никакво намерение да следвам друго, освен българска филология. Златният медал ми даваше право да се запиша без изпити в каквато специалност поискам, освен в тези, където имаше изпити по изкуствата – ВИТИЗ и Художествената академия. Беше ми минала през главата предателската мисъл да се явя на изпит по актьорско майсторство, но веднага я отхвърлих – и няма да повярвате защо. Просто защото смятах да остана верен цял живот на М., а във ВИТИЗ студентите се целуват на сцената.

## ЛЯТОТО НА 1957

Това беше едно странно и щастливо лято. За пръв път в живота си аз се срещнах с момиче и започнах да “ходя” с него. Тогава глаголът “ходя” беше много разпространен и в него се влагаше нещо хем хубаво, хем полузабранено, хем буквално. И наистина нашето поколение,

преходното, това след 1956 година продължаваше да бъде достатъчно комплексирано и заедно с това беше започнало своето разкрепостяване в любовта. Ние наистина “ходехме” и нищо повече. Ходехме километри, без да спрем и почти без да си говорим. Достатъчно беше, че сме заедно. Ходехме през деня по един час след плажа /тя беше на женския, аз - на смесения/. В 12ч. на обяд излизяхме всеки поотделно и се срещяхме на алеята, която водеше до Пушкин. Запъхтени, развълнувани и винаги нащрек да не би да ни види някой познат. Вървяхме така до 1 часа, след което аз я изпращах до тяхната къща,но не отпред, а до задния двор на улица “Яворов”. После с нетърпение чаках да се мръкне. Тя излизаше с приятелки на “движението”, аз вървях някъде далеч зад тях, невидим и по някое време тя се отделяше и влизаше в морската градина. Тогава беше прекрасно. Тръгвахме по тъмните алеи, продължавахме в дивата част на парка, където имаше само храсти и дървета и понякога сядахме на тревата, точно над морето. Брегът беше висок, морето шумеше долу, беше съвсем тъмно и бяха наизлезли едни светулки, светулки, светулки... Хващах някоя в шепата си и ѝ я давах. Тя я слагаше в косата си. Между нас винаги имаше поне половин метър разстояние. Не можех и да си помисля за някакво докосване, да не говорим за целувка. Не че не ми се е искало... Всъщност знам ли... Но за мене тя беше малка, току що завършила осми клас и имаше още толкова години пред себе си в училище.

**А понякога случайно  
трепва в мене скрита струна:  
Тя е малка и не зная  
може ли да я целуна.**

**Тя е малка. Как ще взема  
нещо толкова голямо.  
И не се допират вече  
рамото ѝ с мойто рамо.**

Пишех непрекъснато. Най-подробен дневник и стихотворения. Вечер, след като я изпращах пак така до задния двор на “Яворов”, се прибирах веднага вкъщи, отварях дебелия тетрадка и трескаво описвах всичко до най-малките подробности. А стихотворенията преписвах в отделна тетрадка и когато се изпълни до край ѝ я подарих... Но това чак на края на лятото.

В началото на август тя замина на курорт във Велинград с майка си. Раздялата беше мъчителна за мене. Последната вечер по-дълго от обикновено се разхождахме и говорехме за нас и за нашето бъдеще. Бяха, разбира се, съвсем абстрактни наивни разсъждения как трябва да учим, да имаме търпение, как времето ще покаже дали... какво всъщност ще покаже времето така и не определихме. И нито веднъж не направихме един на друг признание в любов. Тези две думички: “обичам те” беше невъзможно да излязат от нас. Те се “подразбираха” – това беше оправданието ми. А вероятно и нейното.

На раздяла, преди да тръгне с автобуса за гарата, тя ми подаде ръка за сбогуване. Беше зад ъгъла на къщата и баща ѝ и майка, които я чакаха на спирката не можеха да ни видят. Какъв потрес беше това подаване на ръка! Този първи допир с момиче! Не повече от две секунди, защото аз моментално я пуснах. Цяла нощ после описвах случилото се. И, разбира се, стихотворение:

xxx

**На прощаване ти ми подаде ръка.  
Аз я стиснах за миг. Неуверено.  
Бе за първи път. И те запомних така  
със очи във очите ми вперени.**

**После гледах самотен. Пристигна кола  
и набързо със шум те отнесе.  
Нещо трепна в сърцето: По-скоро ела!  
И ти махнах неловко със вестник.**

Докато М я нямаше се случиха драматични събития, които без малко да обърнат целия ми живот наопъки. Тъй като това съм го описал в книгата си “История на една любов”, няма да преразказвам всичко отново, а просто ще го цитирам.

Бях се записал да следвам българска филология в Софийския университет. Това си избрах от многото възможности и честно казано не мислех за нищо друго, освен за литература.... Но заедно с това, просто ей така, заради авантюрата се явих на изпит в министерството на външните работи. Бяха открили току що специалност “дипломация” в Москва за чужденци и имало 5 бройки за българи. Приятелите на баща ми, само година преди това излезли от лагерите, ми внушиха, че той би бил много щастлив, ако аз отида в СССР. Това ще бъде неговата истинска реабилитация пред обществото – такъв разговор се водеше вкъщи и мама беше съгласна.

Това беше още в началото на м. юни. Вдигнах се аз –17 годишното провинциалистче /още не бях ходил в София/ и право в кабинета на секретаря на министерството. Казваше се Русинов. Бяха ми казали, че бил племенник на Червения поп. Русинов беше строг и проницателен човек, заразпитва ме за най-различни неща, но главно за политика и за това, което става по света. Това за мене не беше никакъв проблем, защото по принцип четях редовно “Работническо дело”, “Народна младеж” и “Отечествен фронт” и слушах радио. Телевизия тогава още нямаше. Отговарях си като по ноти. От всички въпроси помня много ясно един: Коя е най-новата независима държава в Африка? Отговорих – Гана. Това беше информация от вчерашния ден.

Усетих, че Русинов беше доста изненадан от моята осведоменост. Но с нищо не показва някакво лично благоволение. Каза ми само, че резултатът ще бъде известен след два месеца и че кандидатите са над 100.

Върнах се в Бургас и забравих, че съм се явявал на изпит. Всъщност това се нарича днес тест, или интервю.

И изведнъж, като гръм от ясно небе – телефонно обаждане:

**Приет сте да следвате дипломация в Москва. Пътуването е на 29 август 1957г. Явете се в Министерството на външните работи на 25 август за указания.**

Бях поразен, отчаян, направо смазан от мъка.Ето какво съм написал на тази дата в дневника си

**23 август 1957 година – петък - Бургас**

**Не! Това не е истина! Това е една странна, непостижима игра. Сякаш всичко около мен отново се превърна в нереално, измислено от мене самия хрумване в болния ми мозък. Къде отидоха малките ежедневни грижи през последните дни – всеки ден да пиша по едно стихотворение, да ходя по познатите места, да чакам М. броейки дните кога ще се върне.**

**Свърши се! Сега всичко остава в спомените.**

**Аз заминавам в Москва. Заминавам утре за София, а на 29 август трябва да бъда вече там. Когато чух това тази сутрин по телефона – вместо радост ме завладя безсилна, яростна скръб. Нима няма да я видя? Нима така глупаво ще се разделим?**

**Боже мой, аз ли съм това, аз ли съм този човек, обграден от толкова грижи днес. Как ще си отида от тук? Как ще напусна мама, баба и Чавдар?**

**Днес непрекъснато сълзите напиреха в очите ми и аз почти не ги сдържах...**

**А колко безгрижен, въпреки всекидневните грижи да мине по-бързо времето до завръщането на М. съм бил вчера. И бях написал ето какво стихотворение:**

**Вън е толкова мрачно и диво сега.**

**Блика дъжд на потоци неспирни и мътни  
и навява тъга, тъй позната тъга –  
само моя и непокътната.**

**Аз все гледам далече, далече навън  
и унесен във спомени свидни жадувам  
да ме сепне за миг телефонния звън  
и за миг твоя глас да чуя.**

**0.30 ч. вечерта 22 август 57г.**

**Тази нощ гледах Касиопея – съзвездие на М. и се питах ще го виждам ли от Москва?**

**Ще мога ми там да се връщам към спомените си? Няма ли да се променя?**

Това е моето автентично състояние в тези дни, които решавах да съдбата ми. Всички мои приятели се радваха на това, което стана с мене, направиха ми грандиозно изпращане на гарата, дойдоха учителите, класната ми, директорът на гимназията – аз бях един вид гордостта на училището – ето един наш възпитаник отива да учи в Москва – и ще стане дипломат.

Мама търча целия ден по магазините. Взех от някъде баснословен заем, накупи ми дрехи, обувки, чорапи, една кожена ушанка и един кожух. Чувствах, че е щастлива, че непрекъснато мисли за татко – как той гледа от горе и се гордее със сина си.

Приемах всичко това като дълг към него, но ми беше ужасно мъчно, не можех и не исках да замина. Но тръгнах все пак. С два огромни нови куфара. Сам.

#### **24 август 1957 година – за София – в спалното купе 11ч.13 м. вечерта**

**Никога няма да забравя този ден – 24 август. Толкова много ми се насъбра през него и всичко беше непонятно и страшно. Мама – някак тъжна и обидена, че не искам да дойде с мен, баба – нейните мили, дразнещи караници и нейните дълги целувки на гарата, Чавдар – с колелото и със сълзи в очите – покъртващи сълзи, моите роднини – целувките по бузите ми, приятелите ми от училище, Тодор – най-свидният от тях, към когото често бях несправедлив, учителите... преди това - градината – обиколката по нашите с М. места, улиците, нейната къща, тичането по магазините... всичко това се натрупа, натрупа, натрупа страшно и объркано. А най-отгоре – мисълта за далечния живот, сам сред 7 милиона хора, далече от всичко скъпо...**

Сега влакът пътува, отнася ме задълго, задълго от света на скъпите, безценните спомени, леглото се люлее цялото и не пиша спокойно.

**А има толкова много да пиша!**

**Ще бъда силен... Много силен!**

**Аз съм вече в живота. Върху мен лежи един отговорен, тежък дълг и аз ще го изпълня достойно. С цената на всичко...**

Пристигнах в София, в дома на Радко Миланов – най- близкия приятел на баща ми, лежал в Белене преди девети при фашистите и след девети при комунистите. Той живееше в една кооперация на ул. “Солунска” и вече работеше в някакъв Съюз – периферна работа, но все пак – реабилитиран. Много ми се радваше и много ме обичаше чичо Радко. Комунистическият му фанатизъм не му беше изменил въпреки преживяното в лагера. Беше горд, че съм приет да следвам в Москва, заедно с още пет момчета – все синове на министри и партийни функционери. Чичо Радко смяташе, че моето изпращане в Москва е показателно за окончателната реабилитация на антипартийната група на Асен Йорданов. Така го приемах и аз, но бях толкова отчаян и толкова не исках да заминавам.

На другия ден сутринта мама взела влака от Бургас и пристигна в София. Цялата нощ не могла да заспи, разбрала колко ми е мъчно и не издържала. Не подозирах тогава какво й е на душата, мислех си че тя всъщност е основната причина да приема това заминаване. Правех го заради нея и баща ми и тя вече беше почнала да разбира това. Но аз не си го признавах, а освен това не можех да замина, без да се сбогувам с М.

И мама звънна по телефона в Бургас, обади се на Русева и я помоли да дойде с мене до Велинград... Нямах никакъв друг начин да пуснат М. за малко, за да се сбогуваме.

А Русева най-неочаквано прие, въпреки, че беше абсолютна противничка на нашата връзка... Отидохме с нея във Велинград, тя успя да издейства един час време от майката на М. и ние се видяхме за малко. В дневника ми стои още едно изсушено лилаво полско цвете, което М. ми даде на раздяла.

И се върнах в София. Сега вече нямаше начин – трябваше да замина. Имах още два дни...

#### **28 август 1957г.- сряда – София**

**Вече напълно свикнах с мисълта, че ще заминавам за Москва. Наистина аз трябва да замина – това е мой дълг. А може би ще бъде по-хубаво и за мен? Не, дори и да имам друга професия, каквато и да е тя, никога не бих изоставил литературата. Никога!**

Колко са ми чужди хората, които не разбират моята любов към нея, които я подценяват и говорят, че “човек в нейната област не може да се издигне”. А какво е “издигането”? Кариера? Слава? Пари? – Жалки, примамливи за мнозина, неща. Аз не искам това и не мога да се примиря с него. Достатъчно ще ми бъде да съм доволен от себе си, да живея с чувството, че давам според силите си нещо на хората, че мога да им бъда с нещо полезен.

Но мога ли да бъда полезен като “дипломат”? Може би, но много по-малко отколкото като писател.

А защо тогава приех да замина и защо искам това?

Защото моето семейство, което чака от мене много, го иска.

Аз вече напълно спокойно съм готов да замина. Щастливата възможност да видя М. потуши едно тягостно чувство за недостойното бягство. Сега съм твърд и непреклонен пред себе си и всеки колеблив глас веднага се заглушава от волята и разума.

Мама проверила кога ще заминем, казали че вероятно в други ден – в петък...

Спомням си доста ясно какво съм изпитвал през тези фатални дни. Аз – седемнайсетгодишният “поет”, разкъсан между дълга и призванието. И ето – един пасаж от дневника, който фиксира състоянието на мама. Тя – посветила живота си на паметта на баща ми - изведнъж проумява, че не бива да се жертвам заради такава кауза, дори тя да е най-важната в нейния живот.

...Мама ме кара да остана. Дали не от жал за мен? Или мисли че така е по-разумно. Аз не я познавах, никак не я познавах до сега, а тя ми е майка. Не подозирах дори какъв прекрасен човек е тя. Не мислех дори, че приличам на нея. Та тя е толкова сантиментална! А през тези последни дни аз видях истинската майчина загриженост у нея. Тя никога не ме е ласкала, почти винаги е била сурова към мен, но това аз едва сега оценявам. Нима това не е по-добре за възпитанието на едно дете при такива обстоятелства, които ни сполетяха...

Ходихме в министерството, чухме условията след завършването – задължителна работа в системата на външните работи... Не, аз не мога да скъсам с литературата. Аз не мога да дишам, без да пиша, да чета стихове, да се осамотявам, да мечтая и да размишлявам сам със себе си. А така – ще ме погребее канцеларската работа, после скитанията по чужбина, сухата политика и ето – всичко, което сега е за мен насъщен духовен хляб, ще изветрее и ще умре.

Не! Хиляди пъти не!

... И все пак аз трябва да замина. Честолюбието преди всичко. Аз се сбогувах с всички, дори с М. и не мога да погледна никого в очите, ако се върна обратно.

През тези дни толкова много ми се насъбра, че съвсем се обърках. Още не мога да повярвам, че е дошло времето, когато сам трябва да решавам бъдещето си.

Връщане назад няма. Може би сгреших, че не се отказах още в Бургас. Сега е много късно.

**ЗАЩО МАМА ИСКА ДА НЕ ЗАМИНАВАМ?**

Тя ми предложи да остана тук, в София, да си следвам българска филология, утре сутринта да отида в Министерството и да се откажа и след това да забравим всичко и никога да не говорим вече за дипломацията.

Изведнъж се почувствах щастлив, макар да знаех, че е за кратко.

Нямам право да не замина след като се сбогувах с всички на гарата в Бургас. Знаем, че след време, ако се откажа, биха ме укорявали с отвратителния вече за слуха ми израз: “Ти си уби бъдещето”.

Утре всичко ще се реши...

М. не знае, дори не подозира какво става с мен сега. Аз съм така объркан. Един глас ми шепне: “Честолюбието преди всичко. Ти се сбогува с приятелите си и с нея! Замини!” А друг глас крещи: “ Помисли! Решава ти се бъдещето! Ти трябва да се разделиш с най-свидната си мечта. Ти трябва цял живот да бъдеш такъв, какъвто не искаш!”

Помня, същата вечер чичо Радко се върна от работа и като разбра, че мама е решила да ме посъветва да остана, направо се ядоса. “Как може такава нещца. Ти, Кина да му даваш такъв съвет! Това е мечтата на баща му...” “ Не мога да настоявам, Радко. Усещам, че той не иска...”

Стоях в другата стая и ги слушах. Двама души, толкова близки и толкова различни – преживели обаче еднакви страдания и мъки. Мама се опита да му обясни: “ Радко, той е поет, той не може да се откъсне от това което му е призванието, той не иска да се занимава с политика...” Чичо Радко още повече се впрегна: “Поет! Добре, де, какво като е поет. Не може ли хем да е поет и хем да учи дипломация в Москва? Ето – на долния етаж живее един поет, който е завършил в Москва!” “Кой е този поет? “– влязох при тях и попитах плахо аз. “Казва се Георги Джагаров – хайде отиди при него и виж какво ще ти каже...”

И аз отидох. По-скоро отидохме двамата с мама. Носех една ученическа тетрадка, пълна със стихотворения – едно от друго по-любовни. Звъннахме. Джагаров се показва на вратата – видя ми се адски голям и строг. Вече бях чел негови стихотворения – бяха скандални и съвсем непривични за времето си.

Аз си бях глътнал езика и мама надълго и объркано му заобяснява за какво сме дошли. “Синът ми е приет да следва дипломация в Москва. Обаче той е поет. Исква да пише стихове, а не да се занимава с политика. Приет е и в българска филология и сега трябва да решим какво да прави. Утре е заминаването за Москва, но и той и аз се колебаем как да постъпим. Отседнали сме у Радко Миланов, той е приятел на покойния ми съпруг. И той ни посъветва да се обърнем към Вас... Да кажете става ли от Недялко поет и ако не става – тогава по-добре да учи дипломация...”

Аз стоях и мигах на парцали. Джагаров беше направо шашнат от тази необикновена молба. Години след това ми призна, че отначало му съм се сторил не съвсем в ред. Разговорът до тук се водеше на външната врата. Той се усети и ни покани вътре. Споменът ми от това, което стана там е доста неясен, защото наистина бях пред припадък от притеснение и от вълнение – бях си казал: ето точно сега се решава окончателно съдбата ми. Помня, че Джагаров поиска да прочете нещо от мене. Мама взе тетрадката от ръцете ми и му я даде. Беше някъде към 100 листа тетрадка, стихотворенията ми за последните две години бяха старателно преписани на ръка. Джагаров взе тетрадката и я разлисти доста небрежно. Изведнъж се спря на някакво стихотворение. Зачете се в него. Гадаех кое точно е то – после открих, че е било:

*Не, аз не се страхувам от смъртта,  
макар животът да е безвъзвратен,  
защото той ми е така понятен  
и близка ми е сякаш вечността...*

След това започна да чете по-внимателно. Чете дълго... Имах чувството, че е изминал час, макар че може би е било само десетина минути. Четеше в мъртво мълчание. Ние с мама не дишахме. Тя го следеше с напрежение, а аз не смеех да си вдигна очите...

Джагаров затвори тетрадката, подаде ми я и ми каза:

- Какъв е все пак проблемът?

Обадах се най-после и той имаше възможността да ми чуе гласа:

- Проблемът е, че аз искам да стана поет...

- Ти си поет – каза той. – Зарежи я тази дипломация и си следвай литература. Аз например учих в Москва в литературния институт “Максим Горки”. Но ако мислиш, че от това съм станал поет – лъжеш се. Поетът си е поет по рождение, това е неговото душевно устройство. От теб дипломат не става. Твоите стихотворения са много искрени и емоционални. В дипломатията искреността и емоциите са противоположни. Моят съвет е да останеш в София.

Нито той, нито аз сме подозирали, че точно десет години по-късно ще бъда приет с неговото поръчителство за редовен член на СБП. На 27 години. Това за времето си беше абсолютен прецедент... Но най-интересното е, че тогава той изобщо не ме свързваше с онова хлапе от Бургас, което нахлу с майка си в апартамента му през лятото на 1957г.

### **29 август 1957г. – четвъртък –София**

**Нима това е истина? Как изведнъж всичко тягостно и задушаващо, въпреки и прикрито, изчезна! Сънувам ли? Глупаво, много глупаво пиша, но мога ли да изразя това, което никога, никой не може истински да разбере. Сега съм така спокоен, дори ръката ми не трепери, когато пиша...**

**Аз се отказах. Отидох в министерството и се отказах. Всичко бе така просто, по-просто отколкото очаквах...**

Всъщност никак не беше просто, но тогава на мене така ми се струваше. Бях помолил мама да отиде и да се откаже от мое име, но тя не посмя. Чакаше пред централния вход на Народния театър, пребледняла и уплашена. Каква картинка сме били само! Една 38 годишна жена и 17 годишният ѝ син – разтреперани се разделят и той тръгва като на война. Трябваше да измина само петдесетина метра до Министерството. В двора, зад железната врата, която беше широко отворена, седяха няколко момчета с кюфари и чанти. Около тях – възрастни хора – вероятно родителите им. След един час трябваше да ги закарат на гарата за да вземат влака за Москва. На входа стоеше Русинов. Мрачен.

- Защо заксьняваш, Недялко? Само тебе чакаме. Къде ти е багажът?

- Няма го.

- Защо?

- Не го нося. Искам само да Ви кажа...
- Бягай бързо да си вземеш багажа, че автобусът за гарата ще тръгва след малко.

Обзел ме беше абсолютен непукизъм.

- Няма да ходя за никакъв багаж, защото няма да замина.
- Какво? – той не загра изобщо за какво става дума.
- Отказвам се.
- От какво се отказваш?
- От следването в Москва.

Видях как лицето му бавно почервенява.

- Защо?
- Не искам да ставам дипломат.

Това му се стори явно несериозно и той се успокои:

- Къде е майка ти?
- Няма я.
- Тя знае ли?
- Знае.
- Значи не искаш да ставаш дипломат?
- Не искам.
- А какъв искаш да станеш тогава?
- Поет...

Тук Русинов не издържа. И на висок глас, така че присъстващите наоколо се заслушаха, почти изкрещя:

- Ти знаеш ли какво правиш в момента? Документите ти вече са пратени в Москва. Бройката е попълнена. Какво искаш – да обявяваме нов изпит за твоето място ли? Знаеш ли какво значи това. Нови писма, нови кандидати. Не може да стане тази... Веднага бягай за багажа си, докато не съм се ядосал.

Аз си представих как ме арестуват и как ме бият, видях се в ролята на баща си и твърдо заявих:

- Убийте ме, но няма да замина.

Русинов млъкна. Настъпи една доста гадничка пауза. Аз стоях и чаках. И тогава разбрах колко добър човек е всъщност той.

- Бягай от тук. Бягай и очите ми да не те видят повече. Бягай веднага докато не съм те набил.

Аз щастлив и гузен, хукнах към вратата.

- Чакай! – спря ме гласът му. – Върни се за малко...

Върнах се доста уплашен. Той все така мрачно, но вече съвсем тихо ми каза:

- Значи поет ще ставаш? Ще видим... Като ти излезе първата стихосбирка, лично искам да ми я донесеш тук. Лично... Бягай сега...

Мама ме чакаше разтреперена на стълбите на театъра. Казах и какво стана и тя ме прегърна, просълзена. Беше щастлива, защото разбра колко щастлив съм аз.

През 1963 година лично занесох на Русинов стихосбирката си “Всичко ще изпитаме”. Той работеше в същата канцелария в същата сграда, която сега е министерство на отбраната.

- Следя те... Добре се развиваш. Май не сбъркахме тогава като не те пратихме за Москва. Никакъв дипломат нямаше да стане от тебе.

... Върнах се в Бургас наистина щастлив и с нетърпение очаквах М. да си дойде от Велинград, за да ме види на улицата, на ъгъла пред нейния прозорец и да припадне от изумление. А през това време моите “колеги – дипломати” вече са потегляли с влака за Москва. А пътят е бил някъде към две нощи и два дни. И именно тогава животът ми е бил на косъм и нищо чудно ей така да си умра по пътя от спукания апандисит, ако не бях се отказал от дипломацията.

Апандиситът ми се спукал късно вечерта, превивах се от болки, баба ми налагаше топло на корема, което е било абсолютно противопоказно. На сутрина вече не можех да търпя и извикаха доктор Грозев. Доктор Грозев беше най-добрият хирург в града – човекът който на два пъти ми спаси живота. Първия път, когато още не съм бил роден, в корема на майка ми – бременна в седмия месец, също със спукан апандисит. И сега отново – 17 годишен.

Операцията продължи два часа. По спешност. Почти без упойка – действието на упойката свърши след първия час – тогава се слагаше само местна упойка. Излишно е да казвам колко болеше, защото се наложи дълго и сложно изчистване от разпилялата се гной вътре в мене. После лежах десет дена в болницата и разсъждавах на тема любов и смърт, гарнирана с

куп стихотворения... Разбира се, нищо от тях не е за публикуване – те така и ще си останат в дневника ми, който вече беше се разпрострял в трета дебела тетрадка.

Имаше нещо фаталистично в това мое оцеляване! Защото, ако бях тръгнал за Москва това щеше да се случи някъде по пътя и отдавна нямаше да ме има...

## **ПЪРВИ КУРС БЪЛГАРСКА ФИЛОЛОГИЯ**

Станах студент на 17 години. Началото беше тягостно. Направо мъчително. Не можех да свикна със София, живеях на квартира при чичо Радко – уж временно, а така си и останах там цяла година. Все за Бургас си мислех и разбира се за М. С нея нямаше начин да си пишем писма – тя беше само в девети клас и беше рисковано, ако баща ѝ откриеше евентуалната ни кореспонденция. Освен това Русева ми беше внушила, че М. не иска да я разсейвам докато е ученичка и трябва да имаме търпение да пораснем достатъчно, за да решим по-нататъшната си съдба. И аз старателно спазвах това условие.

Бях страшно редовен на лекции и упражнения. Стенографирах най-подробно всичко, което професорите преподаваха – тогава нямаше учебници и се караше на “записки”. Да имаш “пълни записки” беше нещо не съвсем обикновено, а аз имах. През целия първи курс. Като се изключи първата петица в живота ми по фолклор при Динеков, всички други изпити взех с шест.

Бях догматик до мозъка на костите. Не поглеждах момиче, не си позволявах и най-елементарно сближаване с която и да е от моите колежки. Курсът ни беше от 150 души, разделени в осем групи. В нашата група бяхме 4 момчета и 16 момичета. Вероятно няколко от тях да са били влюбени в мене – бях красавец, синеок и рус, но ужасно принципен и строг.

Помня веднъж групата реши да избяга от упражнение по езикознание. Идеята даде Симеон К.– един нафукан софиянец, от когото хем бях респектиран, хем не можех да го понасям. Той, представете си, пушеше, пускаше ръце на колежките, държеше се лигаво и вулгарно и си позволяваше дори / така ми призна по-късно Цветанка/ насила да ги целува. Та... Симеон К. успя да убеди групата да фъсне от час. И всички тръгнаха. Но аз – като съвестен

член на ДСНМ – не можех да допусна толкова нещо. Твърд като скала седнах на студентската банка и не мръднах от мястото си.

- Недалко, хайде...
- Не... Аз оставам. И ви съветвам и вие да останете.
- Я, не се прави на Митко Палаузов – подигра ми се Симеон.

За първи път влизах в открит конфликт с него. Той беше облечен с един светлокафяв лоден, горе с широки рамене, долу – стеснен – адски модерна кройка, за която тайно му завиждах, защото още носех балтона на баща си.

Не го удостоих с отговор. Само мълчаливо извадих тетрадката си и я сложих пред себе си... Групата се разколеба. Първа се върна Цветанка Нанова. След нея – Григор Ленков, който беше влюбен в нея. А след тях и останалите. Седнаха и мълчаха. А аз тържествувах, глупакът му с глупак. По-късно разбрах, че помежду си са ме наричали “праволинеен дъб”.

Но тази моя “праволинейност” продължи само една година. След това ела ме виж – липсвах с месеци от упражненията, за лекции да не говорим.

Пишех стихове непрекъснато. И главно, разбира се за М.

В курсът беше пълно с поети и поетеси, някои вече печатали в списание “Родна реч” и дори в по-големи издания. При нас беше Атанас Мочуров, за когото ще разкажа по-късно – изключен от Университета по унгарските събития и върнат една година след това. Още един закъснял студент поет беше в курса ни – Кръстю Станишев от Бургас, който вече дори работеше като консултант в отдел поезия на “Литературен фронт”. Най-изявената и нашумяла поетеса беше Лиляна Михайлова от Перник – звездата на “Родна реч”. Получавах списанието като ученик и много харесвах стиховете ѝ. По-късно Лиляна се отказа от поезията, залюби се с Младен Денев – белетрист и също прописа белетристика. А след това написа и великолепни сценарии. Но това много по-късно.

Още е в главата ми едно нейно четиристишие, кой знае защо направило ми тогава огромно впечатление.

### **На един шофьор**

**За какъв ли щях да те помисля?  
Навярно мълчалив и много груб.  
Но в този миг спирачката натисна  
пред птичките, накацали на куп.**

Нищо особено, ама на – за времето си звучеше непривично. И до сега, колкото пъти с колата засека някакви животинки по пътя, натискайки спирачката, си спомням за стихотворението на Лиляна.

Помня, че Лиляна беше негласният тартор в курса по въпросите на поезията. Предстоеше литературно четене и тя беше тази, която определяше дали може или не може кандидатът поет да чете. А кандидати имаше много. Съперничка на Лиляна беше Петя Цолова – също известна от “Родна реч” – нежна и деликатна, предимно любовна поетеса, пишеща в стил Багряна. Петя така и не се изяви достатъчно през годините, макар че имаше великолепни стихотворения. Изгубихме си следите някак след време и не разбрах защо стана така.

Имахме и сатирик – Димитър Павлов – капитан на кораб, дошъл да следва литература. Ярък, афористичен поет, който по-късно издаде няколко стихосбирки, но си остана във Варна, не успял да навлезе в голямата конюнктура.

И разбира се, в нашия първи курс българска филология беше момчето, което стана най-близкият ми приятел през студентските години – Григор Ленков.

### ГРИГОР ЛЕНКОВ

Гришата... Цялото ми студентство беше свързано с него. Нямахме начин да не станем приятели. Допаднахме си веднага, макар че бяхме на пръв поглед съвсем различни. Гришата беше фронт, винаги носеше сако и вратовръзка, а беше беден като църковна мишка. Нисичък на ръст, с черна къдрава коса, леко мургав, с тесни присвити очи, винаги усмихнати и поради това със ситни бръчици около тях. Красавец. Женкар. Поне така се представяше пред мене. Не можеше да повярва, че не бях целунал момиче. Беше от село Опицвет, баща му и майка му бяха обикновени селяни. Завършил механотехникума “Киров” в София, но нищо не разбираше от техника. Знаех за него също от “Родна реч.” Беше го представил самият поет Давид Овадия с кратка бележка и няколко стихотворения. Любовни. Григор никога не ги публикува после. Смътно си спомням част от едното:

**Не докосвай ме с тези ръце,  
в никой съм до сега не погалвани.  
Те разпалиха в мойто сърце  
топли чувства, до днес не разпалвани.**

Май не беше точно така, но Гришата ще ми прости, ако неточно съм го цитирал.

Още на втория месец от следването, една вечер пред Народната библиотека дълго си казахме стихотворения – аз тогава за пръв път признах, че също пиша. Той каже едно, аз – две. Неговите бяха съвсем малко, а моите – цели тетрадки.

От тогава всяка вечер дълго се изпращаме – той живееше под наем в една малка къщичка до гарата – точно там, където построиха после Новотела. Аз го изпратя до квартирата, говорим пред вратата на дворчето, но не му се прибира и после той ме изпрати по “Георги Димитров” чак до “Солунска”... И така по още един тур...

Дали харесваше стихотворенията ми – не знам и едва ли... Имаше страхотен вкус и знаеше наизуст целия Лилиев, Ясенов, Дебелянов. Обичаше звучността в стихотворението,

обръщаше ми внимание на алитерацията, на асонанса, разкриваше ми неподозирани страни на поезията. Един ден ми намери от някъде “Тавански спомен” на Валери Петров. На пишеща машина. Тогава открих Валери... Валери, който стана моят бог.

Така се развиха нещата с Гришата, че той не продължи да пише стихове. И за всичко това съм виновен аз. И сега е дошъл моментът, в който да изповядам своя грях.

Първото литературно четене на студенти първокурсници. Около петнайсетина души. Беше в някаква не особено голяма аудитория, кой знае защо ми е останало в главата, че беше в приземен етаж. Аз бях удобен от Лиляна Михайлова да чета, а Гришата четеше по право – имаше вече публикации. Току що бях написал три стихотворения и ги прочетох. Едното още слагам в избраните си неща – казваше се ” 16 + 16”. Това беше стихотворение за едно момче и едно момиче, които се разхождаха по брега на морето, водеха дълбоко философски разговори за смисъла на живота и не смееха да си признаят, че се обичат. И мислеха, че знаят всичко, защото са живели общо 32 години. / Така ние с М. смятахме, че знаем за живота повече от Русева, защото сборът на годините ни беше 32, а тя беше само на 31. И какво ще ни чете лекции и ще ни внушава, че сме още малки и наивни.../ Другото стихотворение се казваше “Некролог” – сантиментално стихотворение, написано по повод на залепения некролог на едно 18 годишно момиче върху една стара дървена ограда. Третото – не помня кое беше.

Но не щеш ли, тези мои стихотворения имаха бурен успех сред аудиторията и аз внезапно се прославих. А на четенето присъстваше страшилището на курса - професорът по старогръцки език Александър Милев. Аз си падах много по старогръцкия, той приличаше на математика със своите сложни глаголни и падежни форми и за ужас на почти всички колеги и колежки след втория семестър предстоеше този най-страшен изпит. Говореше се, че Милев къса поголовно, но още на упражненията аз вече му бях направил впечатление със своя непривичен хъс към този мъртав език.

Четенето свърши, около мене се събра малка групичка от възторжени момичета и аз, целият червен от срам и възбуда раздадох своите първи автографи върху тетрадки със записки, бележничета и споменници... Поетите и поетесите си бяха тръгнали, само Гришата ме изчака и тъкмо поех към вратата, когато внезапно ме спря самият Милев. Той беше възрастен, плешив човек с мустачки, с ехиден, тънък глас, винаги саркастичен и всяващ паника сред студентите. Лично си водеше упражненията и изпитваше точно като в училище – абсолютен деспот и перфекционист.

- Чух Вашите стихотворения – каза ми Милев. / Той винаги говореше на Ви със студентите./ Харесаха ми и искам да Ви предложи нещо. Забелязал съм, че Вие се стараете много по моя предмет и обичате старогръцкия език. Съгласен ли сте да преведем заедно “Илиада”?

Не вярвах на ушите си. Самият Александър Милев да иска моето съгласие! Това беше нечуван шанс. И страхотен шок!

Не помня какво точно измърморих в знак на съгласие и той съвсем делово ми каза:

- Утре ще Ви чакам у дома. Живеем на улица...

Дали улицата не беше “Добруджа”... не помня. Не помня и номера, но помня много ясно апартамента на Милев – целият отрупан с книги. Влязох като в светилище, не смеех да седна и той съвсем светски и като на равностоен партньор ми предложи едно дълбоко кожено кресло.

- До сега има няколко превода на “Илиада”. Единият пълен превод е на Вранчев, но той е твърде старомоден като език и лексика. Другият е на Асен Разцветников, но аз си бях наумил да го съдя, защото той направо се е подиграл с Омир – авторизирал го е както си иска и нищо не е оставил от оригинала. Освен това той е превел само няколко песни и то от руски, но именно те се изучават в училище. Ние с Вас трябва да направим нов пълен превод, който да съчетава абсолютното придържане към оригинала и заедно с това да звучи поетично и съвременно. Сега аз ще Ви дам подстрочник на Първа песен от “Илиада”, опитайте през лятото и на есен ми донесете превода си, за да нанесете своите корекции.

И Милев ми даде “Илиада” на старогръцки и един подстрочник – буквален превод – написан на пишеща машина на Първа песен. Това бяха около 30 листа, гъсто изписани със сини букви...

Отидох направо в аудиторията – имахме някаква лекция по литературознание при Пантелей Зарев и седнах до Гришата. Похвалих му се какво ми предстои и той направо ми завидя. Но не прояви личен интерес, защото никак не му вървеше старогръцкия.

Представях си идилично и изпълнено с труд лято в Бургас след тежката сесия. Имах дебелия старогръцко-български речник на Милев, имах оригинала на “Илиада”, имах и подстрочника. Колко му е – си казвах – трябва да вкарам всичко това в хекзаметър.

Но задачата се оказва много сложна. Направо неизпълнима. Четях оригинала, търсех думите в речника, сравнявах с подстрочника на Милев и чак тогава пристъпвах към превода. Освен това сравнявах с преводите на Вранчев и Разцветников и се стараех да избягвам каквито и да са повторения.

Така няма да стане – казах си една сутрин и изцяло се предоверих на буквалния превод на Милев. Сложих настрана оригинала, речника и другите преводи и се захех да култивирам ритмично и поетично единствено подстрочника на професора.

Лятото премина под знака на “Илиада” и неочакваното охладняване между мене и М. Сресяхме се на улицата и едва едва си кимахме с глава. Две години след това, когато най-после се спряхме и заговорихме отново, се разбра, че всеки гордо е чакал другия да му се обади. Но това в скоби, защото сега разказвам за моя грях към Гришата.

На есен пристигнах с превода на Първа песен – още го пазя – струва си някой специалист да го погледне. Почваше така:

**Музо, възпей смъртоносния гняв на Ахила Пелеев,  
който докара безбройни беди на ахейските войни,  
прати в подземното царство душите на много герои,  
а пък телата им хвърли за плячка на дивите псета,  
пир за грабливите птици...**

Милев го прочете, каза: “Браво!” и ми даде веднага да продължа с Втора, Трета и Четвърта песен. Аз вече почнах да се ужасявам от обема на работата, защото “Илиада” има точно 24 песни. Преведох Трета песен, защото тя най-много ми харесваше. Милев продължи да се възхищава. Но аз вече бях почнал да навивам Гришата и Димитър Павлов да се включат в превеждането. Те бяха съгласни, но не знаеха дали Милев ще се съгласи.

“А той се съгласи. “Чел съм стихове на Григор Ленков, Павлов не го познавам, но щом казвате – готово!” И ми стовари още няколко песни. Разпределихме си ги с Гришата и Димитър.

И закипя усилен труд. По време на лекции особено. Всички си водят записки, ние превеждаме “Илиада”. В курса се разчу, ние се фукахме съвсем открито и току си четяхме един на друг някои готови абзаци. Особено се натопа Димитър. Той – като бивш капитан взе за превод Втора песен, която се нарича “Изброяване на корабите”. В рамките на около 1000 стиха се изброяват имената на корабите, тръгнаха да превземат Троя и героите, които пътуват с тях. Мъка голяма! Да се вкарат в хекзаметър имена, които изобщо не се поддават на ритъм.

Така за следващите две години / станахме вече трети курс/ ние преведохме общо 12 песни, т.е. половината “Илиада”. Но вече превеждахме между другото, от задължение, беше ни минал ищаха и първоначалното увлечение. А и Милев от известно време спря да ни дава подстрочници. Сресяхме се от време на време в Университета и нито дума за нашите преводи.

А после завършихме, аз отидох в Бургас, Митко – във Варна, а Гришата си остана в София. И един ден нашият бивш колега Симеон Владимиров, който работеше в издателство “Народна култура” ми се обади по телефона:

- Недялко, прати ми твоите преводи на “Илиада”, колкото може по-бързо. Григор и Димитър вече ми ги пратиха.

Оказа се, че Александър Милев ни е скроил номер.

Решил самостоятелно да се прослави и превел останалите песни, след което занесъл превода в издателството, без дори да поиска съгласието ни. Каквото можал от нашите преводи – развалил. Обаче там, естествено не приели неговия неспособен превод и му предложили за редактор, а по-късно за съпреводач Блага Димитрова. Когато двамата занесли своя окончателен превод, Симеон Владимиров, се сетил, че ние някога също превеждахме “Илиада” и затова поискал нашите преводи. Направил сравнение с превода на Милев и Блага и изчислил, че около 3500 стиха са буквално откраднати от Милев и предоставени на Блага. За обезщетение ни платиха по 1 лев на стих – аз получих тогава около 1600 лева - страшно много пари за времето

И преводът излезе – “Илиада” от Омир, превод на проф. Александър Милев и Блага Димитрова - голям луксозен том с илюстрации на Александър Денков. Издателство “Народна култура” 1969г.

А накрая на книгата – едно гузно обяснение на Милев, което издателството настояло да бъде написано:

**“Направих опит с мои студенти, младите поети Недялко Йорданов, Димитър Павлов и Григор Ленков. Аз има давах подстрочник, а те превеждаха в стихове. Те**

положиха сериозен труд върху няколко от първите песни. Но резултатът не бе задоволителен, носеше белезите на работа от подстрочник.

Залових се сам да превеждам в стихове, придържайки се строго към оригинала. След няколкогодишен труд предадох ръкописа в издателството.

След получаване на редактирания текст от В. Ханчев издателството определи за съвместна работа Блага Димитрова... “

Всичко това, впрочем, отдавна го бях забравил и не бих го разказвал така подробно, ако не ставаше въпрос за Григор Ленков и моя грях към него. Защото от злополучната ни къртowska работа над “Илиада” Гришата се зарази безвъзвратно и неизлечимо от преводаческата болест. Той напълно заряза поезията, спря да пише и се отдаде само на преводи. И какъв преводач стана само! И посвети десет години от живота си на “Евгений Онегин”. И направи най-блестящият превод на чуждо произведение в българската литература. И този именно превод впоследствие стана причина за внезапната му и толкова ранна смърт.

Григор обичаше Цветанка. Това беше една чиста и прекрасна любов. Придружена разбира се като всяка голяма любов с чести конфликти. Толкова мили и наивни конфликти. Бях се превърнал в изповедник на двамата. Цветанка беше “догматичка” като мене. Не признаваше никакви флиртове и физическа близост. Беше ми споменала веднъж как Симеон я притиснал в ъгъла на аудиторията и искал да я целуне, а тя прехапала устните си и не му позволила никакъв допир до тях. Когато “тръгнаха” с Григор – недоразуменията им бяха все на тази тема. Не позволяваше на Григор дори една целувка. А той страдеше от това. И аз – момчето без никакъв опит – си позволявах да му давам съвети, представете си. Карах го да предизвика ревността ѝ, да любезничи с колежките от групата. Помня много ясно как един ден Цветанка много ядосана ми каза: “Кажми на твоя приятел, че не искам да го видя повече.” “Защо?” “Ами хвана за ръката Весето...” / примерно!.

В такива случаи Цветанка му обявяваше мълчалива стачка, а Григор искрено страдеше. И пишеше стихове.

**Вече път в една посока нямаме.  
Срещнем ли се вече, все мълчим.  
Влюбихме се мълчаливи някога –  
мълчаливи ще се разделим.**

Те не се разделиха никога. Дори смъртта не можа да ги раздели, защото Цвета Ленкова отдаде целия си живот след това, за да издаде произведенията на Гришата.

Щях да забравя нещо интересно. С Григор играехме футбол. Той беше дясно крило, а аз център нападател. Играехме в отбора на филологически факултет. Гришата имаше един специалитет – техничарски трик – минаваше противниковия бранител като пускаше силно топката отстрани и го надбягваше като я поемаше отново. Беше страшно бърз! Шегувах се и му виках Ахил бързоноги. Вкарвахме сума ти голове така – аз чаках в центъра паса му и бележех – имах тренинг от гимназията да се пласирам точно където трябва. Бяхме страхотен тандем и Крамаренко – дългогодишен треньор на “Академик” ни взе в отбора на Университета... После някак бързо ни мина мерака, мисля че паднахме от отбора на МЕИ – снажни и технични момчета и загубихме интерес към футбола.

Лятото на 1959 година... Бригада в село Чавдар. Студентските бригади бяха задължителни. Трябваше да имаш извинителна бележка от лекаря, за да бъдеш освободен. За първи път усетих какво е физически труд. Бях изнежено градско момче и не знаех какво е кирка и лопата. А нормите бяха жестоки. На ден всеки трябваше да изкопае канавка дълбока метър и дващсет, широка един метър и дълга два метра. Теренът беше скалист, много трудно се копаеше, ръцете ми бяха целите в мозоли. Гришата беше як и жилав, свикнал на селски труд и благородно ми предложи да обединим нормите си, да копаем заедно. Прибирахме се капнали от умора. Живеехме в двора на селското училище, на палатки, постлани със сено – по трима в палатка. Как завиждах на мускулистите си колеги. Амбициозен по начало, не можех да допусна да изостана последен. Цял месец копаене – не беше шега работа. Безплатно, разбира се. Срещу доста оскъдна храна и чифт сини бригадирски дрехи. А като свършихме с канавките, почнахме терасиране, а след това – се заехме да правим и шосе. Къде ли е това шосе сега, кой го знае. Нищо чудно да съм минавал по него с колата си, без да подозирам.

Надвечер, след като се прибирахме, ние – няколко души от българска филология, правехме бригадирския “Трън”.

Май не съм казал нищо още за този легендарен стенвестник.

“Трън” беше нещо уникално. Ние го наследихме от предния випуск, получи се плавна приемственост, защото при нас останаха карикатуристите Иван Стойчев и Панайот Гелев, както и фейлетонистите Никола Джоков, Даки Стоев и поетът Христо Банковски. Правехме го няколко пъти годишно. Закачахме го на стената в коридора на университета по посока на северното крило. Знаех имената и псевдонимите на създателите му – Георги Ведроденски – Мортус, Зафир – Фирко, Сашо Миланов... не смея да цитирам повече имена, защото впоследствие те се оказаха доста чувствителни на тема “Трендафил Акациев”. А Трендафил Акациев беше един от героите на “Трън”. Заедно с него – герои на “Трън” бяха още Фило Логов, Сл. А. Баков, критиците Стамат Локумджийски и Малинко Глогинкин. Обикновено стенвестникът имаше към десет листа с огромни размери – два или три залепени картона. Тези десет огромни листи, наредени един до друг изглеждаха страшно внушително и студентите със седмици се трупаха на опашка да ги четат. Помня, че някъде на третата година аз вече бях се издигнал до главен редактор на “Трън”, което беше по-респектиращо от това да си зам. главен редактор на “Софийски университет”. И точно тогава се случи случка, която се оказва впоследствие фатална за стенвестника.

Заковахме ние поредния десетлистен брой на стената и на другия ден ме викат във факултетното бюро на партията. И ме питат - аз като главен редактор чета ли материалите, които се публикуват в стенвестника. Защо трябва да ги чета – учудено казвам аз. Всеки си пише стихотворението или фейлетона на пишещата машина и го дава на Гелев да го оформи и да го залепи на картона. Не може така – разгневиха се те. – Тая няма да я бъде. Материалите вече ще се четат от нас преди да ги закачат на стената. Ти чел ли си фейлетона на Даки Стоев? Чел съм го – храбро излъгах аз. Е? Какво е? Я го прочети пак! И ми дават третия лист от “Трън” откачен от стената. Кой ви разреши да го откачат – възмутих се, без да подозирам за какво става дума. А те заплашват: Не само този лист, ами целия вестник ще откачим, ако продължавате така.

С това мисля, че стенвестник “Трън” приключи своето съществуване. А фейлетонът на Даки беше съвсем безобиден от идейна гледна точка. Прочетох го пред тях и им казах – много е остроумен. А те побеснях: Остроумен? Ти на порнографията казваш остроумие.

Всъщност накратко за фейлетона, доколкото си го спомням:

Студентът Х. / мисля че беше Харалампи / - беден и безпаричен, живее под наем при една апетитна хазайка. Хазайката, обаче, се влюбва в него и започва да му приготвя закуска, да го изпраща на лекции и да го посреща вечер в леглото. И така Харалампи заживява безгрижно и охолно. Обаче... една вечер, връщайки се от лекции, Харалампи намира външната врата заключена. Звъни той на вратата, но никой не отваря. Звъни втори път... Трети път... Тревожни мисли минават през главата му. Чак на десетия път вратата се открехва и се подава разрошената глава на хазайката му, облечена в бялата прозрачна нощница, която Харалампи толкова добре познава. А зад нея наднича някакъв мъж по потник. И Харалампи тръгва тъжен по нощните софиски улици. Главата му е пълна с догадки и въпроси. Какво прави този мъж при нея? В отговор пред него светва една фирма “Мебели” на която първата буква е угаснала. И нов въпрос в главата на Харалампи: Какво ще се получи от това, което правят сега те двамата? В отговор светва друга фирма “Хлебни изделия” на която първите две букви са угаснали.

Тъпизъм, нали? Всъщност типичен “трънски” хумор.

Сега сексуалните откровения в медиите не правят впечатление на никого, но тогава в далечната 1959-60 година това предизвикваше фурор. Наред със супер сексуалния Трендафил Акациев:

### **Превърнеш ли се на коза - на пръч ще стана.**

Направих тази скоба за “Трън”, за да се върна на нашата бригада в село Чавдар. Имам една снимка, която често гледам. На нея сме няколко души: Григор, Янко Димов, Ваньо Вълчев, Панайот Гелев, Борис Костов и аз. С Гришата сме голи до кръста, другите са с бригадирска униформа. Разперили сме два още незапълнени листа на “Трън”. На първия лист пише, че това е бр. 44 орган на ФБ на БКП и ФБ на ДСНМ. А втория лист е озаглавен “Литературен набор”. Това е страницата за поезия. Снимката е правена пред училището в село Буново – съседно село на нашето Чавдар. Григор държи в ръка разнебитената ни пишещата машинка, марка “Адлер”, собственост на факултетното бюро.

Това беше най-щастливият ни ден от бригадата. След половинмесечно копаене на въпросните канавки, една сутрин рано-рано, преди още да тръгнем на работа, пристигна една джипка от щаба и ни натовари всичките на нея. Ние вече бяхме издали два броя на “Трън” в Чавдар и сега ни викаха в Буново да издадем и там един брой. Имахме на разположение точно

един ден. Бригадирите вече бяха излезли на обекта, училищния двор беше празен, съединихме четири маси за хранене и започнахме. От щаба ни бяха приготвили някакви конкретни данни – кой бил ударник, кой бил мързелив и не си изпълнявал нормата... и т.н., но ние веднага обяснихме, че няма да се занимаваме с конкретни имена. Казахме, че “Трън” си има принцип и е вестник - обобщение, а за конкретностите си има ежедневни бригадирски сводки. В щаба неочаквано се съгласиха и ни дадоха пълна свобода.

Янко се зае с поезията. Борето и Ваньо с фейлетоните. А ние с Гришата захапахме Трендафил Акациев. Гелето беше в стихията си - нарисова за нула време поне 15 карикатури и оформи след това всички наши материали, които му давахме, след като се редувахме на пишешката машинка. Вечерта, когато бригадирите пристигнаха с песен под строй, ги чакаше изненада – цели шест страници “Трън” закован на стената на училището. Всички се юрнаха да го четат, забравили за вечерята, а ние гордо и уж скромно седяхме отстрани и пушехме... И се правехме, че нищо особено не се е случило. А после джипката ни върна в Чавдар. Но какви възхитени погледи на бригадирки отнесохме само!

В поемата, която написах за Гришата, когато научих за неговата внезапна и загадъчна смърт, осемнайсет години по-късно, има такива редове:

**Кой във моята памет сега е извикал  
на Трендафил Акациев бригадирския цикъл,  
който писахме с тебе по илфопетровски  
на онази далечна бригада в Пирдопско.  
И цървулите гумени... Синята форма.  
Наште двеста процента над жестоката норма.  
И стенвестника... Снимката – всички ние събрани:  
ти и аз, Янко, Гелето, Борето, Ваньо.**

Какво е останало в паметта ми от този цикъл. Тогава още няхахме тренинг да пишем от името на Трендафил Акациев. А и няхахме право. Не всеки имаше правото да се подписва под това име. Критерият беше негласен, но строг. В “Трън” имаше много сериозно сито за всички неща, които ни се предлагаха от името на анонимния поет. И ние допускахме само тези, които бяха безспорно в неговия стил – афористични тъпизми, малки пародии, остър език, драстични метафори. По наше време – т.е. след Сашо Миланов, Пешо Караангов, Мортус и поне още десетина човека – най-активно от името на Трендафил пишеше Христо Банковски /”Картинки в банята”/. И ето, че ние с Григор опитахме в рамките на няколко часа да напишем заедно няколко такива неща. Това се оказа невероятно трудно, но прекрасно занимание.

Тези неща, които написахме тогава не са от класическите бисери на Трендафил, но аз се изкушавам да цитирам някои от тях, защото иначе те никога няма да излязат на бял свят. В този цикъл ние отразихме бригадирската пот, обелените от слънцето бригадирски кожи, бригадирския часовей, бригадирския трендафор – гумения цървул и накрая сравнихме бригадирската колона с “Големият син път” – така се казваше нашумелият тогава френски филм. Пишехме и се смеехме докато пишехме, обхванати от някакво детско вдъхновение. После, на другия ден, се опитвахме да възстановим написаното, защото стенвестника остана в Буново, но не ни беше вече смешно. Дори ни се стори доста тъпо и така и не му дадохме особена гласност. Ето някои от тези тъпизми:

## **ОТКРОВЕНИЕ**

**Аз не искам да бъда Вода!  
Въпреки, че тя утолява  
бригадирската жажда.  
Не искам! Да!!!  
Защото тя се ражда  
от кислород  
и водород,  
от които се правят бомби  
за нови катакомби.  
Аз искам да бъда Пот,  
която се явява продукт на труда!  
Не! Не искам да бъда вода!**

**БРИГАДИРСКИ ЧАСОВОЙ**

В Буновския двор –  
 часовой!  
 Той при зор  
 казва: “Стой!”  
 Часовоят  
 чуй ли воят  
 вражи  
 вдига пушката  
 взема мушката,  
 за да го накаже.  
 Часовой, часовой,  
 бди!  
 Казвай : “Стой!”  
 Победи!

**ЧИБА, ЧИБА**

Слънчевата кирка  
 закопа по моя гръб  
 и направи ръб.  
 Имах люспи бели  
 във натюр,  
 но ми ги обели  
 любовта ми с маникюр.  
 Вятър ги подгони:  
 “Чиба, чиба,  
 Трендафил не е риба.”

**БРИГАДИРСКО АТЕИСТИЧНО**

Не искам на моя гроб  
 да пее поп!  
 Заровен с крива лопата,  
 недостъпен за хорски очи,  
 аз искам да слушам  
 и под земята  
 бригадирска стъпка как ечи.

**ТРЕНДАФОР**  
/народна песен/

Трендафил си има гумен  
 трендафор, трендафор.  
 Трендафорът му е Цумен  
 трендафор.  
 Трендафил върви наперен  
 в кален двор, в кален двор  
 и изцапа своя черен  
 трендафор.

Но...

Трендафил е доста умен,  
 мамо ма, мамо ма!  
 Сложи трендафорът гумен  
 под чешма, под чешма.  
 И затри в ръце могъщи  
 с лист.

**Трендафорът лъсна – същи  
глист.**

За младите, които не знаят – трендафор се казваше супер модерната тогава мъжка обувка, която беше остра като игла, и която носеха само “хулиганите”, които осмивахме в карикатурите.

**ГОЛЕМИЯТ СИН ПЪТ**

**По буновските баири  
в сини дрехи вървят  
бригадирки и бригадири.  
Вятър немирен лудува,  
косите им вее,  
якетата им издува.  
А те вървят и пеят,  
изпъчили мощна гръд  
и крачейки образуват  
големия син път.**

Разбира се всички тези стихотворения не могат да се мерят с бригадирската класика на Трендафил, писана малко по-късно:

**ЛУДИ МЛАДИ**

**Те двама бяха на бригада.  
Той беше луд. Тя беше млада.  
Благодаря ти, о бригадо!  
В теб се зачена лудо младо.**

Така и не знам кой е авторът на този шедьовър.

По нататък Гришата престана да пише за Трендафил Акациев, а аз продължих с Иван Николов, с когото написахме цикъла “Рак в плешката.

А после вече пишех сам, защото на всяко литературно четене изваждахме сатирика Живко Сотиров като Трендафил Акациев, слагахме му едно таке на главата и едни черни очила и той четеше най-новите творби на поета. Така написах “Индустриализация”, “Колективизация”, “Харакири, харакири”, “Искам да ида горе в Балкана” и т.н. Но за Трендафил Акациев също ми се иска да разкажа по-подробно, когато стигна до много, много далечната все още 1991-92 година.

Помня много ясно – беше късната пролет на 1977 година. Извикаха ме в портиерната на театъра от релетиция. Беше секретарката на Съюза на преводачите.

“Трябва да Ви съобща една тъжна вест. Починал е Вашият приятел Григор Ленков...”

Стана ми лошо... Може би за пръв път от много години не бях изпитвал това усещане, че че съм пред припадък.

Починал в болница в Ленинград по време на Пушкиновите тържества, на които бил поканен като преводач на “Евгений Онегин”.

Само няколко дни по-рано се бяхме срещнали на бул.“Витоша” в София. Аз бях в някаква командировка, а той излизаше от редакцията на списание “Родна реч”, където работеше много години. Макар че се виждахме рядко, не бяхме прекъснали нито за момент връзката си. Когато отивах в София, винаги ме канеше на таванчето си в комплекс “Займов” и ми показваше нови и нови глави от “Онегин”. А веднъж ми прочете няколко свои стихотворения. Най-послед! Защото от доста време не беше писал собствена поезия. Бяха прекрасни стихотворения, свежи и съвсем неочаквани за мене.

И изведнъж – починал...

Защо? Как?

Това и до днес не стана ясно.

Докарали го седмица след това, не бях на погребението, не исках и не можех да отида.

Плъзнаха слухове, които органите се опитваха да скриват и опровергават. Руснаците пуснаха версията, че Гришата се е самоубил в болницата като е скочил през прозореца. Говорихме много дълго с Цветанка и тя ми разказа за последните дни там. Наистина, станало му

лошо и влязал в болница, тя била през деня при него, излизала навън да купи нещо и пак се връщала. Но вечерите не я пускали – в стаята имало още няколко мъже. Последния ден бил доста разстроен – казал й, че направил глупост – говорил на висок глас и спорил с другите пациенти, че влизането на войските от Варшавския пакт в Чехословакия било престъпление. А Гришата имаше слабост към Чехословакия и превеждаше много от чешки език.

Когато Цветанка излязла да му вземе някакъв пуловер, той бил все още не съвсем спокоен. Имал чувството, че е подслушван, че ще му направят нещо.

Цветанка се върнала след два часа и й съобщили, че мъжът й се е хвърлил от прозореца.

Истината никога няма да бъде разкрита. Дали се е хвърлил или са го хвърлили... А в официалния документ пък хвърлянето изобщо не било споменато. Получил инфаркт.

Не исках да запечатвам в съзнанието си никакви подробности. Така и не съм се интересувал в крайна сметка дали се изясниха действителните обстоятелства около смъртта на Гришата. Написах, по- скоро изплаках, една поема, в която описах всичко, което ни е свързвало в нашата младост с Григор Ленков – моят брат, един от най-близките ми приятели в този живот. Ето откъси от нея.

### ЗАКЪСНЯЛА ПОЕМА

.....

**Ах, безкрайно отдавна, безкрайно отдавна  
почна нашата дружба внезапна и славна.  
Бяхме толкова диви и толкова чисти –  
първокурсници още,  
провинциалисти,  
вечно заедно: лекции, изпит, бригади –  
бяхме толкова смешни и толкова млади.  
Бяхме толкова бедни и толкова гладни,  
ала въпреки всичко – екстравагантни:  
ти със бялата риза и връзката черна,  
аз с калипсо – прическа супермодерна.  
Тъй изгрявахме сутрин на небосклона,  
а на обяд във мензата си деляхме купона  
и на лекции тайно превеждахме Омир  
в аудитория... кой беше номер?  
(Знам, че ти се усмихваш на неточната рима.)  
Щом сега се усмихваш, значи те има,  
значи пак ще те видя  
и къде, аз не знам, но  
всичко друго край мен в този миг е измамно:  
некролозите,  
вестникът с тъжна бележка –  
всичко туй е нелепа и безмислена грешка.**

**... А пък бяха години наивни и бурни,  
разкрепостени и литературни!  
Не певеца естраден,  
футболиста,  
атлета –  
в култ издигнат единствено беше поета.  
Как афишите ние саморъчно лепяхме!  
Как поемите свои гръмогласно четяхме  
и се движехме горди, солидни и тежки  
посред пърхащо ято възхитени колежки  
във полички със обръчи и със конски опашки.  
Ах, къде са онези години хлапашки!**

.....

**Беше някаква зима... Бяхме станали трима.**

Ти си имаше вече своя любима  
 и хвърчахте из въздуха прозрачни и леки.  
 Между двамата – аз – изповедник на всеки.  
 Беше Парка – гора саморасли дървета.  
 Още нямаше барове и кафенета.  
 А пък ние – поетите на Комсомола –  
 разгромявахме яростно в "Трън"  
 рокендрола!  
 Ти не можеше даже танго да танцуваш,  
 как умееше тънко ти да хитруваш  
 и на мен да отстъпваш с усмивка лукава  
 своята мила девойка на всяка забава...  
 А до гарата  
 в малката къща  
 в мазето  
 (върху нея сега Новотел построиха)  
 беше твоята студентска квартира,  
 където  
 ти веднъж ми прочете няколко стиха  
 и ги скъса внезапно,  
 и се скарахме яко,  
 и реши, че не трябва да пишеш, глупако!

Мой приятелю стар, как отиват си дните  
 и разделят внезапно нещата, съдбите.  
 Как отвя ни без време капризният вятър –  
 тебе в "Родна реч",  
 мен в един малък театър.  
 И понякога само и толкова рядко  
 с теб се срещаме вече, мой безсъвестен братко,  
 деловити, семейни – все заети колеги –  
 аз със моите пиеси, ти със своя "Онегин".  
 Но това бе привидно. Не в това е въпроса.  
 На таванчето два на три с капандурата коса,  
 с талашитени рафтове, непохватно сковани,  
 един ден бях свободен  
 и ти ме покани.  
 И от папките – преводи със изписани листи,  
 пълни с чужди метафори, с чужди думи и мисли,  
 със преведена радост и преведена мъка,  
 две нищожни хартийки ненадейно измъкна  
 и със сто уговорки, че не си ги изпипал,  
 две неща ми прочете с глас внезапно пресипнал.

Бяха силни и тъжни.  
 Ти прибра ги веднага.  
 Но в очите ти тесни блесна старата влага  
 и в прозорчето тясно, в една малка отсечка  
 се изрязваше част от Голямата мечка.

Под самото небе, посред книжния хаос,  
 от гърмежа на делника скрит като шраус  
 ти бе толкова бледен  
 и ти казах, спомни си,  
 че във твое лице сякаш виждам Паисий.  
 Аз се смях на шегата. Ти се смееше двойно.  
 Как от днеска нататък ще живее спокойно!  
 Колко много пропуснати, неизказани думи  
 като спътници скитат и крещят помежду ни  
 в непонятния космос, който днес ни разделя.

Беше някакъв обяд.  
Беше скоро.  
Неделя.  
Ти със чанта в ръката.  
Аз със чанта в ръката.  
На площада на "Витоша" се видяхме в тълпата.  
Всичко бе както винаги.  
Взех си трамвая.  
Ти ми махна.  
И тръгна...  
Накъде – аз не зная.

Накъде – аз не зная и не искам да зная.  
Всеки, щом е потеглил, все ще стигне до края,  
само трябва със себе си нещо да вземе,  
да остави от себе си...  
Край.  
Няма време.  
Няма време. А после има толкова време.  
И кой знае кога аз ще тръгна към тебе  
във онази посока, във пространството прашно.

Но щом ти си прекрачил – не е толкова страшно.

1977

## ЛИТЕРАТУРНИТЕ КРЪЖОЦИ И ЛИТЕРАТУРНИТЕ ЧЕТЕНИЯ

Имаше в Университета един прочут литературен кръжок. Казваше се “Васил Воденичарски” – на името на един убит студент, вероятно поет, чиито стихове никой не беше чел. През този кръжок бяха минали нашумелите вече млади поети Петър Караангов, Владимир Башев, Любомир Левчев... Сега председател на кръжока беше поетът Карол Николов и имаше известен спад в равнището му – поне така се говореше тогава. Трябваше кръжокът да се опресни с нови имена и ето, че ние с Григор бяхме поканени да кандидатстваме. Представихме по няколко стихотворения, потяхме се на обсъждането и в края на краищата бяхме приети, но Карол не беше на сбирката. Отпразнувахме събитието в “Трозд” с по чаша аероконяк – много модерно питие - и гордо очаквахме следващото литературно четене, което щеше да бъде вече пред целия Университет в голямата 65 аудитория. Но...

Само след седмица пристигна Карол Николов и не знам по какви причини, събра ръководството на кръжока, заседаваха и ни изключиха. Били сме приети неправомерно, рано било още. Отново поляхме изключването си и преглътнахме резила пред курса.

Но сякаш като по поръчка точно нас двамата с Гришата / а ние се движехме непрекъснато заедно/ ни извикаха в току що открития Студентски дом на културата на площад “Народно събрание”. Беше някаква жена, не ѝ помня името, нито физиономията, но тя ни каза, че е чела наши стихове и иска да станем основатели на нов литературен кръжок към дома. Литературен кръжок за всички висши учебни заведения. Вече били разпратени писма до Вузове и се чакали кандидати.

На първата сбирка имаше около десетина души. Ще се опитам да ги изброя, защото това бяха основателите на бъдещия литературен кабинет “Димчо Дебелянов”. Негласно за председател беше определен Веселин Станев – едно слънчево момче от пети курс журналистика. Веско пишеше хумористични разкази. По-късно, години след това, дълго време работеше в телевизията и мисля, че почина твърде млад. Дано да греша, господи, но така бях чул. Следващите бяхме ние с Григор. Пристигнаха Лиляна Михайлова и Младен Денев – достолепни и сериозни, обаче непрекъснато се водеха за ръка – толкова бяха влюбени. Другите бяха: Стефан Чирпанлиев от Ямбол – белетрист, Банко П. Банков от ХТИ – тогава поет, който после прописа проза, две момчета от ИСИ/ Инженеро строителния институт/,едното мисля, че се казваше Стефан Вълков – поет, Венцеслав Пейков – белетрист и... може би пропускам някого... Любен Гройс от ВИТИЗ. Любен Гройс беше най-утвърденият от нас – негова пиеса се играеше в Младежкия театър, а имаше и печатан разказ в сп. “Септември”. Но за Любен също искам да разкажа отделно.

И така нашият кръжок се разрасна светкавично... Всеки четвъртък идваха все повече и повече хора. Принципът беше демократичен, нямаше постоянна членска маса, нито приемане с гласуване. Всеки, който дойдеше, беше добре дошъл. От горе, от ръководството на дома, поискаха кръжокът да има свое име. И предложиха да бъде наречен на името на Цветан Зангов. Един рано починал комсомолски поет. Не че имах нещо против Цветан Зангов, умрял на 19 години, но не исках да повтаряме тертипа на омразния ми вече университетски кръжок “Воденичарски”. Освен това Веско Станев завърши университета и аз бях избран за председател. И като председател имах някакво право на вето. Така успях да се преборя за името на Димчо Дебелянов. Точно тогава отново и отново го препрочитах, и учех наизуст “Легенда за разблудната царкиня”, за да се явя с нея на конкурс за рецитация в Университета. /Срам ме е да си призная, но имам няколко такива моменти в биографията си/.

Постепенно от “Воденичарски” към нас се присъединяваха един по един университетските поети Николай Кънчев, Ижо Шопов, Матей Шопкин, Лъчезар Еленков...

И започна хем едно лудо съперничество, хем преливане между двата кръжока.

Ние с Григор бяхме отново приети във “Воденичарски” – председател беше вече Атанас Мочуров, на когото предстоеше да излезе книга.

Бях безвъзвратно потънал в бурния литературен живот. Сега, като си спомням всичко това, непрекъснато изплуват нови и нови забравени факти и се чудя кой по-напред да спомена. А не ми се иска да пропусна нищо. Искам да го фиксирам по някакъв начин, за да не се забрави, защото това беше едно прекрасно време...

Литературните четения – това бяха нашите малки празници. Те ставаха обикновено в голяма 65 аудитория, понякога в още по-голямата 262-ра.

Първото такова четене, на което присъствах като обикновен слушател, беше през 1958 година, когато бях втори курс. То беше четене на утвърдени млади поети, издали вече първите си книги. Бяха доста, но съм запомнил най-ясно няколко души. Единият беше Константин Павлов, който изтърси едно нахакано четиристишие:

**О, нека всяка мерзост ме убива.  
Доволен съм, че съм изпит и блед,  
защото няма нищо по-противно  
от затлъстял поет.**

Помня смътно и Стефан Цанев – ходеха непрекъснато заедно с една студентка-поетеса. Четоха един след друг. Тогава със Стефан още не се познавахме лично.

Помня и Янко Димов – най-изявеният и най-нашумелият от студентите, който имаше честта да чете заедно с тези, което вече бяха издали книги. Четеше монотонно, напевно, но именно с това внушаваше поетическите си образи. Особено силни бяха поантите му:

**Аз ще се кача по върховете,  
слънцето ще вдигна с рамене.  
Как ли ще ми вържете крилете  
с вашите въжета за пране?**

или:

**И на люлякова  
нощ ще замирише,  
и ще се облеят  
в трепетни лъчи  
черното пиано  
с белите клавиши,  
бялото момиче  
с черните очи.**

Но най-ясно помня Дамян Дамянов и Пеню Пенев. Дамянчо беше седнал с баща си на първия ред. Беше вече издал своята първа книга “Ако нямаше огън”, която направи бум сред читателите. Първо – съдбата му беше трогателна и будеше съчувствие и любопитство и второ – стиховете му бяха достъпни, силно емоционални и завладяващи. Аз самият почти знаех наизуст цялата му книга. И до сега мога да цитирам по памет например:

**Та значи тъй... Реши и си отиваш?  
На добър час. Аз няма да те спра.  
Ще потъжа. Ден два ще ми е криво,  
ала от скръб едва ли ще умра.**

Когато обявиха името му, залата заръкопляска френетично, а Дамян стана, подкрепян от баща си, обърна се назад към нас и се поклонил с възможно най-хубавата си зъбата усмивка. И тогава водещият каза, че стиховете на Дамян Дамянов ще бъдат прочетени от Пеню Пенев.

Тогава видях и Пеню за първи път. Беше красавец, с буйна тъмна коса и зелени очи. Имаше нещо хашлашки предизвикателно в него. Вече се носеха легенди за лошото му пианство, за един цикъл упадъчни стихотворения, които е писал наскоро в едно добруджанско село.

Пеню четеше стиховете на Дамян възможно най-нежно, доколкото можеше да изтъргне нежни нотки от гласа си. Четеше ги като свои, умееше да внушава поезията. След като свърши каза няколко хубави думи за Дамян, слезе долу, прегърна го и го целуна.

А после изрецитира най-новата си поема “Сто възела”.  
Аудиторията беше потресена. Пеню бомбардираше настръхналата зала със силни и смели думи, такива каквито не бяхме чували още от никого.

**Живот, живот! На младото ми рамо  
ти вчера сложи тежка длан.  
Мечтаното бе в кръчми отмечтано,  
изпита – чашата, смехът – измян.  
За тези дни ти разкажи,  
за тровещото лицемерие,  
което с клевети, с лъжи  
уби там вяра и доверие.**

Седяхме с Григор някъде на 10-ти ред и си казвахме: кога ли и нас ще допуснат да четем свои стихове пред такава препълнена зала.

Помня, че след четенето се прибирахме по “Руски” и на една маса отвън в ресторант “Берлин”, който се намираше точно на ъгъла на площад “Народно събрание” Пеню беше седнал с една наша колежка от курса, която се казваше Соня. Соня ни извика и ни представи като млади талантиви поети. Казахме си срамежливо имената и Пеню безсрамно излъга, че ни е чел и ни харесва. А всъщност, специално мене нямаше къде да ме чете, защото до тогава бях отпечатал само едно стихотворение в многотиражката “Софийски университет”. Благодарихме му учтиво за оценката и си тръгнахме. Дори да ни беше поканил, не бихме седнали на масата, но той и нямаше такова намерение. Цялото му внимание беше в Соня.

Една година по-късно в Университета се разнесе вестта за неговото самоубийство. Версиите бяха различни. Някои зложелатели разпространиха слуха, че той по начало не бил нормален и искал да подражава във всичко на своя учител Маяковски и се е самоубил като него. Но аз знаех защо се самоуби Пеню Пенев. Бях го прочел в очите му, когато рецитираше, не – той не рецитираше, а изплакваше своята мъка в неистовите “Сто възела”. Които после станаха “Дни на проверка”.

Всъщност кога беше моето “бойно” поетическо кръщение?

Ще разкажа малко по-подробно за него. Тогава бях толкова малък и неосведомен, че не разбирах какво точно се случва.

Беше 1960 година – мисля ранна пролет. Предстоеше честване на литературния критик професор Георги Цанев. Навършваше 65 години. Значи човек на “преклонна” възраст – на толкова, на колкото съм аз сега. Тогава не подозирах, че на това честване си подават ръка след толкова години стари врагове, че се прощават стари грехове и се преодоляват куп предрасъдъци. На времето, след злоещата 1925 година, Георги Цанев, Асен Разцветников, Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев “изневеряват” на партията, стават “ренегати” и “капитуланти”, откъсват се от комунистическия кръг на Георги Бакалов и Христо Радевски и почват да печатат в “Златорог” на Владимир Василев. Доста години след 9 септември 1944 година това не им се прощава. Но след 1956 година започва преценка на миналото и ето – Георги Цанев се чества вече като изцяло “наш” литературен критик. И това е нещо като негова политическа реабилитация.

Нямам ясен спомен от това честване, което всъщност беше голямо литературно четене в претъпканата 65-та аудитория. В четенето участваха най-големите български поети, начело с Багряна, Радевски, Фурнаджиев, Валери Петров, Александър Геров, Радой Ралин и още много имена, които не помня... По желание на самия професор и може би на дъщеря му Милена Цанева, която тогава беше асистентка в нашата специалност – бяха поканени няколко студенти също да четат свои стихове. И аз бях единият от тях.

Можете да си представите моето възмущение – да седиш редом до такива поетически светили и да те гледат над 500 души твои колеги студенти.

Четоха и говореха около 30 души. Аз бях последен – като най-млад и най-неизвестен. Дълго се колебаех какво да прочета. Усещах, че във въздуха витае дух на разкрепостеност, на нещо, което не осъзнавах добре, но във всички случаи миришеше на свобода и липса на конюнктурата. И реших да прочета една сатирична поема, която се казваше “Любов”. Рискът беше голям, защото това беше пародия с абсурден край.

Още след първия куплет залата избухна в смях и ръкопляскания. Аплодираха неочакваната рима – с вакуум / свако ум.

**Хей, другари, които сте влюбени**

**и главите ви са пълни с вакуум,  
ако искате да бъдете до смъртта си любени  
вземете от моя свако ум...**

Много е важно началото... От тук нататък аз набрах самочувствие и смехът ставаше все по-заразителен. В поемата се разказваше за любовта на моята леля Сия и моя свако – беден рибар, който си няма дори лодка. Действието става в един морски град в началото на века. На фона на типичен пристанищен пейзаж. Дори само неговото описание кой знае защо се видя много смешно на публиката:

**По каменния кей са накацали каци,  
завързани с въжета – дебели смоци.  
Люлеят се кораби като пияни моряци,  
подвикват пискливи, нежни боцмани.**

След тези “нежни боцмани” трябваше да изчакам публиката да се успокои, за да мога да продължа. Има такива моменти понякога, когато най-неочаквано се установява такъв плътен контакт между изпълнител и зрител, че изпълнителят се понася на крилата на вдъхновението без никакви специални усилия и напрежение. Тази особена магия важи с пълна сила за театъра, когато едно и също представление понякога триумфира, а понякога се проваля. И никой не може да обясни точната причина. Моята поема улучи мига, тя вече беше понесена от публиката и каквото и да кажех от тук нататък то изглеждаше безумно смешно.

**Помниш ли свако как като риба рязтревожена,  
захапала здраво въдицата остра  
се запремята сърцето ти щом предложи на  
момчето Сия своята мостра.  
Тя те попита колко струва парчето,  
кога е уловено, дали е прясно...  
Но така оплете парчето с момчето,  
че и до днес това не й стана ясно.**

Четях и усещах зад гърба си как цялото това мастито поетическо войнство също се залива от смях, и се чудех на какво пък толкова се смеят. А сюжетът се развиваше с бясна скорост. Леля ми Сия обръща гръб на свако ми, защото той е беден и си няма лодка. И нов взрив от смях.

**И заплака морето от Европа до Азия.  
И планините като корабни платна се люшкаха.  
“О-о, и Сия била дребна буржоазия!  
Бих се самоубил (ако имах пушка).**

Тази “дребна буржоазия” беше гвоздеят на поемата. Пародията продължаваше по следния начин: Свако ми, отчаян, прочита голямо съобщение-реклама на Държавната предметна лотария и се хваща като удавник за сламка.

**Веднага си купил той два билета  
и спечелил / внимавайте!/ с усмивка кротка  
една чуждестранна , бърза като ракета,  
синя, последен модел лодка.**

Банален розов завършек, пълно разочарование след ефектния разказ. Залата утихна и си казах – това е провал. Свърши се. И дочетох последните два куплета.

**Ето какво се е случило някога.  
Миналото като ябълка пред вас беля.  
Така се ожени моят свако  
за моята леля.**

Аплодисменти и лек кикот. И тогава тържествено прочетох финала. Поуката. Като доклад. Дидактично и вделово:

**Драги другари, които сте влюбени,  
слушайте ме всички от младия до стария:  
Ако искате да бъдете до смъртта си любени,  
КУПУВАЙТЕ**

**БИЛЕТИ**

**ОТ ДЪРЖАВНАТА**

**ПРЕДМЕТНА**

**ЛОТАРИЯ!**

Смееха се като деца не само студентите, но и “старците” зад мене. Начело с юбиларът. Седнах си с изчервен на стола, все още не разбираш какво става, когато установих, че публиката ръкопляска и вика “още” и “бис”. Аз си седях на мястото замаян и се чудех какво да правя. Някой от класиците / мисля Радевски/ ми каза: “Поклони се, де!” И аз се поклоних. Но публиката не миряса. Панически се чудех какво да прочета. И избрах най-неподходящото. Отидох до катедрата и казах заглавието: “НЕКРОЛОГ”...

Последва бурен смях. Явно зрителите чакаха нещо още по-смешно от предишното. А то се получи тъп каламбур. Някой зад мене подхвърли на Георги Цанев: “Професоре, тази вечер с некролог ли ще я завършим?” “Ами време ми е” – каза Цанев. И всички очакваха новата ми смешка. Каква ти смешка, обаче – една съзливлива сантиментална история за смъртта на едно осемнайсетгодишно момиче. Ужас. Пълен контраст и заличаване на предишното впечатление. Публиката доста вяло изръкопляска накрая и аз си седнах отново безкрайно унижен.

Но когато свърши четенето изведнъж ме наобиколиха няколко от моите богове-класици. Един ме поздравяваше за “Некролог”, друг за поемата. Толкова бях уплашен и объркан, че не помня кой какво точно ми казваше. Помня само, че Багряна пожела да й занеса стихотворения в списание “Септември”. Най-накрая дойде при мене Радой Ралин. С черна брада, черна коса и мифистофелска физиономия. Четях редовно “Стършел” и знаех името му. Тази първа среща с Радой преобърна до голяма степен живота ми. От този момент нататък аз станах неговото “откритие”, неговата “гордост”, а той - моят наставник и съдник в творческото ми и гражданско поведение.

Помня много ясно думите на Радой:

- Аз съм от Сливен, но съм живял и в Бургас и съм виждал баща ти Асен Йорданов. Зная всичко за него и за това как беше убит, и как беше обявен после за народен враг и за това как беше реабилитиран. Искам утре да дойдеш в “Стършел” и да ми донесеш всичко, което мислиш, че заслужава да прочета. Искам да станеш постоянен сътрудник на вестника и да пишеш сатирични памфлети по читателски писма. Освен това искам ръкопис на поемата, напечатан на пишеща машина, защото ще я публикувам във вестника.

Поемата не беше публикувана. Не знам по какви причини. Радой не поиска да ми каже, вероятно ме е щадял. Но после много дълго се бори за нея. Години наред. По едно време беше редактор в издателство “Български писател” / някъде към 1967 година/ и я включи в една сатирична антология, на която беше съставител. Но антологията също не излезе, а той беше за пореден път уволнен. Но когато някаква натрапчива идея влезеше в него, тя го преследваше цял живот. Колкото пъти се срещнехме, та чак до преди десетина години, той все ми говореше как най-после трябва да публикувам тази поема. Не я публикувах, защото не смятах, че е добра и представителна. И чак през 1999 година в пълното си събрание на поезията “Всичко” я сложих в цикъла САТИРА.

Сега, като я прочетох отново, никак не ми е смешна, нито особено остроумна, ама на – така се случи, че именно благодарение на нея бях забелязан. А Григор се радваше като дете и като се изпращахме вечерта ми каза: ” Брате мой/ ние така се наричахме/, тази вечер ти влезе в литературата.”

Два месеца преди това ние с Григор бяхме поканени да участваме в първия университетски сборник стихове който се казваше “Нови гласове”. Разгръщам сега тази малка брошурка, чета посвещенията, които всеки от поетите ми е написал и се връщам назад в онова болезнено сладостно опиянение, когато за първи път държах това сборниче, още миришещо на печатарско мастило, с бяла мека корица и на нея едно червено пламъче и едно стилизирано петле. Ето ги авторите, представени в него: Атанас Мочуров, Аргирис Митропулос, Власо Власов, Григор Ленков, Дурхан Хасанов, Елена Димитрова, Ижо Шопов, Карол Николов,

Лиляна Михайлова, Матей Шопкин, Недялко Йорданов, Петя Цолова, Стефан Цанев, Христо Банковски, Янко Димов.

Подборката направи Симеон Владимиров или както го наричахме Бачо Сим – наш настойник, по-голям брат и зам. главен на “Софийски университет”. Той беше закъснял студент – не зная по какви причини още следваше – беше към 30 годишен. Човек с много точен естетически критерий, мек и благороден. Свободомислещ. След години се оказа, че също е пишел стихове, но никога не ни призна това навремето. А редактори на сборника бяха младите преподаватели Милена Цанева и Георги Германов.

Книжката е излезе от печат през януари 1960 година, а беше подготвяна през цялата 1959.

Различна е по-нататъшната съдбата на тези млади поети.

Атанас Мочуров, с когото се сприятелихме впоследствие – заживя във Варна, написа много книги проза и продължи да пише стихове.

Аргис Митропулос – един много интересен гръцки поет емигрант почина отдавна.

Власо Власов отиде доброволно учител в Ардино, после дълго време работеше като редактор във Военното издателство, пишеше стихове от време на време и почина преди няколко години тихо и незабележимо. Беше русо, кротко момче с чист поглед и деликатна душа.

Григор Ленков...

Дурхан Хасанов беше вкаран в сборника по конюнктурни съображения – с едно слабо стихотворение, което се казваше “Клетва давам”. Тогава българите от турски произход влизаха с привилегии във висшите учебни заведения, а присъствието на един такъв “поет” придаваше необходимата партийност на сборника. Защото в него всъщност нямаше нито едно чисто партийно патетично стихотворение.

С Елена Димитрова не зная какво стана.

Ижо Шопов беше много нашумял и скандален поет грубиян, който някак бързо спихна и изчезна от поетическия небосклон.

За Карол Николов нищо не знам, освен че беше издал много отдавна една книга стихове.

За Лиляна Михайлова вече разказах.

Матей Шопкин беше дълги години секретар на Съюза на писателите, автор на много поетични книги. С него бяхме постоянни съперници по литературните четения. Четеше стиховете си пламенно и с вдъхновение.

Петя Цолова работи във “Вестник за жената”.

Странно ми е присъствието на Стефан Цанев в този сборник и никога не сме говорили за това. Защото той по това време вече не беше в Университета, а следваше киносценаристика в Москва. Но за Стефан имам много, много да пиша.

Христо Банковски /Банчо/ беше едно изключително колоритно момче. Със странен бохемски характер. Но инфантилно бохемски. Ходеше с голям перчем, с вехти обувки и дрехи. Живееше на квартира на улица “Три уши” – една легендарна къщичка, в дворчето на която се събирахме често ние, които правехме стенвестник “Трън”. Имаше отнесен поглед, смешно разкрячена походка и четеше протяжно и с много силен глас стиховете си. Не ги четеше, а направо ги крещеше. И аудиторията хем се забавляваше, хем се впечатляваше от този начин на рецитиране. Затова той имаше много обожателки, но нито веднъж не го видях с гадже. Когато завърши, Банчо заедно с приятеля си - Даки Стоев отидоха доброволно учители в Момчилград, а по техния пример една година след това аз поех към Малко Търново по призива – изкуството по-близо до народа. Банчо беше един от тези, които пишеха от името на Трендафил Акациев. Негов е, например, цикълът “Картинки в банята”:

## **НАЛЪМИ**

**С тези девствени налъми  
някога са ходели ханъми.**

**А сега –  
всички трудещи се?**

## **ОДА ЗА ТЕЛЯКА**

**О, теляк,  
в този мрак  
ти ме търкаш пак.**

**Изтрий от мойта прогресивна кожа  
всички буржоазни остатъци.**

Христо Банковски се самоуби внезапно петнайсет години по – късно Хвърли се от осмия етаж на почивната станция на журналистите във Варна. Никой не разбра причината. Беше издал две или три стихосбирки – така и започнаха да го забравят. Никой не се сети впоследствие да му събере нещата и да ги издаде.

За Янко Димов казах, че беше най-нашумелият от нас. Така се стече животът му, че постепенно беше изместен от по-пробивните и по-практичните. Отдавна не съм чел негови стихове, нито зная къде е сега и с какво се занимава.

Това бяха авторите на този сборник, отдавна вече библиографска рядкост. Но тогава литературният живот в България беше такъв, че появата на тази малка студентска антология беше веднага отразена в печата. Така и аз получих своята първа критическа оценка. Бях горд, разбира се, че вече ставам някакво име, щом съм обект на литературен анализ.

Ето началото на статията на Атанас Свиленов “Нека хубавото начинание стане традиция” - всъщност неговата първа статия, с която той стана литературния критик на нашето поколение / в-к “Софийски университет” – 4 април 1960г./

**Нашият университет винаги е бил гнездо на поети. Всяко едно поколение е изтъквало свои представители. Генерацията, която си отиде преди нас, излъчи поети като Караангов, Левчев, Берберов, Башев и др. Но и нашето поколение също има свои представители. Не искам да се поддавам на изкушението да правя съпоставки между тези две поколения, но искам само да отбележа, че грешат тези, които свиват скептично устни и казват, че и дума не може да става за сравнение, днешните поети студенти били далеч по-слаби и безлики от своите предшественици. Въпросът е малко по-особен. Ако се прави паралел между това, което днес създават Левчев, Берберов, Караангов, Башев и др. от една страна, и творчеството на нашите колеги, от друга – то несъмнено е превъзходството на първите. Но, струва ми се, това е неправилна съпоставка. Ако изобщо трябва да се прави сравнение – то нека си припомним творчеството, което създаваха Левчев, Караангов, Берберов и Башев още като студенти и нека го сравняваме с произведенията на днешните студенти- поети. Тогава вече, по мое мнение, трудно би могло да се говори за нечие превъзходство...**

Тогава Наско Свиленов беше съвсем младо, но много умно и начетено момче. Той беше дошъл в кръжока “Димчо Дебелянов” и веднага се наложи като много сериозен и много сладкодумен критик. Просто беше приятно да го слушаш с неговия богат речник и оригинални разсъждения. Значи тогава да е бил 19-20 годишен, колкото бях и аз. В статията му се правеше анализ на всички автори в сборника. И преди всичко на четирима от нас, които беше харесал най-много – Стефан Цанев, Атанас Мочуров, Янко Димов и Петя Цолова. За мене беше отделил само няколко реда, но аз дълго ги помнех наизуст. А те бяха следните:

**В съвсем кратките бележки, с които съм длъжен да се задоволя поради липса на място, непременно трябва да изтъкна стихотворенията на Недялко Йорданов. “Некролог” издава тънка наблюдателност, издава изострена до крайност чувствителност. От “За кой ли път...” /’16 + 16’ / ни облъхва някаква подкупваща юношеска наивност, то носи със себе си неповторимата прелест на едно изживяно детство. “Спомен” е също сполучливо произведение, но е малко разтегнато, на лице е на места нежелано многословие...**

В “Студентска трибуна”/ 19 април 1960/ също излезе голяма статия за сборника, подписана от А. Димитров. Кой знае защо, в съзнанието ми е останало, че това всъщност беше поетът Андрей Германов.

Тази малка книжка не достигна до книжарниците. Тя се разпродаде на ръка. Разграбиха я почитателите на авторите – студентите от университета и всички ония, които обичат хубавите стихове. В своите шестдесет страници тя е побрала петнадесет млади имена, кои повече, кои по-малко известни и около четиридесет стихотворения – брой не особено голям, но достатъчен да ни даде обща представа за търсенията и постиженията на авторите.

Като си помисля, че тиражът на сборника беше 1500 бройки – светкавично изчерпан - и го съпоставя с днешните тиражи на стихосбирките, направо ме обхваща дива носталгия по това златно за поезията време.

А ето какво е написал А. Димитров за мене:

**Интересни са стихотворенията на Недялко Йорданов – един безспорно талантлив и обещаващ автор. Той умее да създаде атмосфера, да пропие стихотворенията си с емоции. Стихотворенията му издават литературна култура, но са твърде камерни. На техния автор е нужен въздух, смело разчупване на камерната ограниченост, остро чувство за съвременност – много повече, отколкото на другите млади автори от сборника.**

Изобщо не обърнах внимание на тази препоръка. Аз пишех само и единствено за себе си и за това, което ми се случва.

Междувременно във “Воденичарски” станаха неочаквани събития. Аз все още ходех на сбирките на кръжока, макар, че вече бях председател на “Дебелянов”. Помня страшно ясно това, което се случи, но няма да цитирам имената на моите колеги, които го извършиха.

Атанас Мочуров, председател на кръжока, отсъстваше от сбирката – беше мисля веднага след сесия и той се беше прибрал в Павликени, където живееше. Председателството пое някакъв непознат човек. Застана на катедрата пред изумените ни погледи и се представи като член на факултетното бюро на партията. Беше с костюм. И чак тогава забелязах, че няколко поети също бяха с костюми – нещо съвсем необичайно за тях. Другарят от факултетното бюро постави въпроса за смяната на Атанас Мочуров от председателското място. Мотиви – бил политически неблагонадежден, изключен от университета по време на унгарските събития и макар, че после е възстановен, с нищо не е показал, че се е поправил. Написал стихотворението “Ария на клеветата”, което прочел на литературно четене. А това стихотворение аз лично много харесвах. То беше написано именно по повод на изключването на Мочуров, огорчен от поведението на своите приятели, които не само че не са го защитили, ами и са се включили в обвиненията срещу него.

**Не от някой артист сред вековен декор  
аз дочух тази ария стара.  
Специално за мен я изпя хор  
от приятели, мои другари. ..**

Цитирам по памет, защото помня много ясно случая.

Веднага след отговорния фактор се изказаха и четиримата костюмирани поети. Те си изпяха урока един след друг – все в същия дух – колко неблагонадежден е Мочуров. И на практика повтаряха обстоятелствата в стихотворението му.

Стоях и слушах потресен. За втори път се сблъсках с такава ситуация. Като малък бях свидетел как на едно общоградско събрание, бивши приятели на баща ми го хулеха в негово отсъствие, защото той беше мъртъв и не можеше да стане и да се защити. Сега нещо подобно ставаше пред очите ми. Мочуров го нямаше и те говореха зад гърба му каквото си искаха или каквото им бяха наредили.

Станах и остро се възпротивих на предложението на другаря от факултетното бюро. Казах, че не е честно и достойно да се говори за един човек в негово отсъствие. Мочуров още не ми беше близък, нито знаех как точно стоят нещата – просто не можех да постъпя друго яче, това противоречеше на всичките ми досегашни наивни, но твърди принципи.

Имаше гласуване. И Мочуров беше свален от председателския си пост. С един глас против -моят. И двама въздържаха се – мисля Лиляна и Младен. Гришата за съжаление отсъстваше.

След като всичко свърши и единият от четиримата поети беше избран за председател, аз си тръгнах, но другарят ме настигна в коридора и излезе с мене във вътрешния двор на университета.

- Внимавай – ми каза той – Ти защитаващ един враг. Проучил съм те, знам произхода ти и съм изненадан от твоята позиция.

Честна дума, не помня какво съм му отговорил. Тогава още не бях свикнал да бъда груб. Бях деликатно и срамежливо момче, но явно не съм се контролирал, защото си спечелих един опасен враг. И до сега не знам как се казваше този човек, но една година след това той ми го върна тъпкано.

Това беше май първият ми сблъсък с политическата конюнктура. Но аз тогава няхах такова усещане. Просто реагирах поради някакво чувство за морал и почтеност. Съвсем наивно и по детски. Не знаех какво значи да се съобразяваш, да внимаваш как и какво говориш.

От редакцията на вестник “Софийски университет”, в която аз отговарях за поезията, излязоха наведнъж няколко души, заедно с бачо Сим. И на мене беше възложено да стана заместник главен редактор. Главният редактор беше фиктивен и на практика не се мяркаше в редакцията. Казваше се доц. Гавраил Хрусанов. Всъщност останахме само двама души да правим вестника – Панайот Гелев и аз. Гелето беше и коректор, и уредник, и карикатурист. А аз пишех материалите и определях кои ще влязат от външните автори. Редакцията беше в една ужасно задимена голяма стая на приземния етаж, вдясно от входа на бул. “Руски”. Сутрин рано се срещаме там с Гелето, веднага запалвахме цигарите и почвахме. Вестникът трябваше да излиза два пъти месечно – от многотиражка той си стана редовен вестник. И първото нещо, което направих като зам. главен беше да пусна “Ария на клеветата” на Мочуров.

Беше 1961 година... Зимната ваканция. Заминах си за Бургас. Бях там целият януари до средата на февруари. А когато се върнах – редакцията на вестника беше затворена. Прислужничката ми каза, че е преместена в централната част на Университета, на първия етаж. Разбрах, че става нещо, тъй като никой не ми се беше обаждал. Намерих стаята – всъщност една аудитория и там ме посрещна новият зам. главен редактор Георги Ланджев. Бяха ме свалили тихомълком. Няхах намерение да искам обяснения – всичко вече ми беше ясно.

А с Мочуров станахме близки приятели, срещаме се често, ходех му на гости – той беше десет години по-голям от мене, женен човек, и жена му Марчето готвеше прекрасен боб. Оказа се, че аз съм се разстроил повече отколкото той от смяната му като председател на “Воденичарски”.

И направо си дойде при нас в “Дебелянов”.

А в “Дебелянов” беше бурно и интересно. Кръжокът всеки четвъртък правеше страхотни обсъждания на стихове или разкази на членовете си. Тези обсъждания продължаваха до късно вечерта с много спорове, съвсем искрено и непосредствено. Сега както се връщам назад, си мисля, че извънредно много дължа на този кръжок и на хората в него.

Помня как обсъждаха моите стихове. Бях написал цял един грамаден любовен цикъл, включително една любовна поема, разделена на дванайсет месеца от годината. Беше размножен в двайсет екземпляра – нещо много трудно, защото тогава нямаше ксерокс и трябваше всичко да се печата на пишешца машина през индиго. Преписвах няколко дена по няколко пъти – можеха да се четат най-много 5-6 екземпляра през индигото. Бях излял любовното си чувство към М., с която отдавна не се срещаме и дори не се поздравявахме през летата на 1958 и 1959 година в Бургас. Но аз още я обичах и още пишех дневник и още и още стихове. И това – тайно от нея.

И ето, че се реших да дам тези натрупани стихотворения за обсъждане в кръжока. Рецензент беше Петър Караангов. Обикновено канехме външни рецензенти, безплатно разбира се, и те се озоваваха веднага. Беше им приятно да са сред съвсем младите поети, които ги слушат със зяпнала уста. Караангов изчете или изрече / това вече не помня / своята оценка, която беше и тако и вако. Общо взето положителна, но и с критични бележки, както си му е реда. И тогава стана Любен Гройс. За пръв път се загледах в това момче. Беше красавец, с много изразителен и малко уморен поглед. Ужасно интелигентен, непостижимо интелигентен ми се стори тогава. Беше разчувстван, беше щедър на похвали, беше толкова възторжен, че на мене ми стана неудобно. Не помня точните му думи, но те бяха бомбастични. От сорта на това, че той разглежда тези стихотворения в перспектива, че техният автор ще стане един от големите български поети и т.н. Просто не ми се цитират дитирамбите, които Любен изрече в моя чест.

От тогава станахме приятели. Така започнах да се разкъсвам между Гришата и Любен, но Гришата вече съвсем беше хлътнал по Цветанка и много често липсваше.

Привлече ме съдбата на Любен. Тя имаше нещо общо с моята. И той беше страдал заради баща си, макар че баща му е бил на другия политически полюс. Съден и убит от народния съд.

Това никак не ме смущаваше, напротив. Любен само веднъж ми разказа за баща си и повече не отворихме тази тема. Беше от Шумен, където живееше майка му – една полусляпа самотна жена. Станал студент с няколко години закъснение. Получил разрешение да следва лично от Вълко Червенков след няколкократно писмени молби.

Беше четвърти курс режисура във ВИТИЗ и беше написал една пиеса, която се казваше “Страница от живота” и се играеше в Младежкия театър. Точно поради тази причина имаше повече пари от нас – бедните стипендианти. Помня, че непрекъснато си купуваше чорапи и ризи. Имаше и няколко костюма. Обличаше се елегантно, с много вкус. Аз пък бях почнал да подражавам на футуристите – уших си няколко ризи – едната жълта, с обърната грамадна яка и с две копчета отпред, другата - тъмнокафява. И с тях неизменно се явяха на литературните четения. Спорехме често за тези ризи – той смяташе, че са прекалено екстравагантни.

Спорехме и за театъра. Аз развивах тезата, че в театъра артистите са развратници, че се целуват и прегръщат свободно по сцената, че не са способни на силни чувства и на вяроност. Нека ви напомня, че аз още не бях целувал момиче. Любен се смееше снизходително и пророкуваше, че един ден аз ще отида да работя в театър и лично ще се убедя, че това не е вярно. Аз яростно отричах такава възможност. Кой да знае, че само след три години това ще се сбъдне. И то за цял живот.

Любен беше женкар – поне в моите очи ми изглеждаше такъв. Обсаждаха го кръг от обожателки. Една от тях се казваше Нора - сегашната Нора Ананиева. Имаше си постоянно гадже – Нина. Нина беше фина и емоционална жена и много го обичаше. А той пишеше стихове за нея. За да свърши с интимния живот на Любен, ще добавя голямата му по-късно любов с актрисата Гургана Кофарджиева. Помня, че ми писа от Пловдив, където беше на постановка, как се е влюбил до уши и май ще се жени. Тогава аз също вече работех в театър. Те станаха едно великолепно семейство. Гургана му роди две момчета. И стоически понесе клюката, която тръгна от Варненския театър, че Любен имал обратни наклонности. Това аз и до днес не го вярвам, защото съм свидетел на всички негови любовни терзания и драми през нашето студентство.

Ето няколко стихотворения, които беше написал за Нина, а може би и за друго момиче, и които бяха в типичния негов мисловен външно, а всъщност емоционален и дори сантиментален стил.

\*\*\*

**Как става всичко по света!  
Вулкан където е изригвал –  
сега на слънцето блесят  
планински ледени вериги.**

**И дето вятър е вилнял,  
потоп дърветата изскубвал –  
трепери лятна мараня,  
полетата застилат губери.**

**Дори и по разроената пръст  
на гроба, който вчера изкопаха,  
зелено стръкче като детски пръст  
се извиси и трепна плахо.**

**Тогава трябва ли да се виним  
за отчуждението помежду ни,  
за скучните ни общи дни  
и за страха да се целунем?**

\*\*\*

**У мен сега като след буря**

объркано, разхвърляно е всичко.  
но тишина над раните се тури  
и мисля, че не те обичам.

Спокойно ще си спомням вече  
за теб и общите ни вечери,  
превърнати в нощи и утрини,  
и в дни до гроб незабравими.  
Ако от чужди устни чуто  
край мене звънне твоят име,  
спокойно пътя си ще продължа  
и даже ще ми стане смешно.  
Но да не би да е лъжа  
спокойствието мое днешно  
ще разбере в оназ минута,  
когато с теб се видим ние,  
ако усетя странен смут и  
влудяващо ме сърцебиене.

\*\*\*

Денят завърши пак самотен.  
Би трябвало да свикна вече –  
и на мнозина е такъв живота,  
освен че е и бързотечен.

От теб остана само дияра –  
широка, светла облачна пътека.  
Приех раздялата с разбиране.  
Не казвам, че ми беше леко.

Аз имам всичко туй, което  
ми трябва, за да те забравя:  
свой собствен дом, писма, поети,  
кръжец приятели забавни.

И ново радио, макар, че то  
обърква цялото ми равновесие  
понявга само с една песен.  
Например “Сините канарчета”

Всъщност голямото ни приятелство започна от лятото на 1959 година. Той беше войник два месеца като студент – във Враца и пишеше пиеса. Държеше на моето мнение и ми изпрати ръкописа да го редактирам и препиша на машина. Имаше някакъв конкурс обявен от Младежкия театър и Любен бързаше да я довърши и да я изпрати в срок. Хабер си няха тогава от писане на пиеси. Но много съвестно наистина се опитах да му помогна. Какво стана с тази пиеса не знам, но тя не видя бял свят. Запазил съм няколко писма на Любен от това време и ми се иска да публикувам откъси от тях, защото така най-точно могат да се усетят нашите взаимоотношения и неговия деликатен характер.

9 август 1959г. Враца

Недялко – приятелю,  
Пиша ти десетина минути преди вечерната проверка, затова ще се разпростра само в два-три реда.

Не знам какво ти изпращам. Загубих представа за написаното и най-вече въодушевлението си. Както и да е: хванах се на едно хоро, трябва да го довърша. Жалко само, че те заробих и тебе. Давам ти неограничени права: съкращавай, поправяй – дано стане нещо.

Предполагам, че ще те затрудня с нанесените поправки! Не бързай, където не разбереш – прескочи, аз ще го поправам после.

Преди да почнеш да печатиш, прочети пиесата внимателно, даже ако смяташ за необходимо, питай ме с писмо.

Прощавай много, че те задължавам. Не мога да си обясня с какво право изисквам това от тебе.

Настояват лампата да бъде изгасена / междуременно проверката се проведе/. Във вторник / днес е неделя/ ще ми дадат два часа отпуската през деня да изпратя пиесата.

Любен

**P.S. За заглавието още не мога да се установя. Как да бъде “Детските...” или само “Лодките отплуваха”? Пиши ми какво мислиш ти.**

В началото на септември, веднага след казармата, той трябваше да пътува за Шумен /тогава Коларовград/ и аз му предложих да мине през Бургас и да остане няколко дни на гости къщи. А после аз ще му гостувам в Шумен. Мама и баба го посрещнаха като свой син. Любен наистина превземаше хората моментално със своята интелигентност и мекота. От тогава имам много снимки – всъщност единствените ни, защото после никога не сме се снимали.

Беше ужасно сърдит, защото го изиграх и не отидох в Шумен. Намерих си някакво оправдание, а всъщност исках да виждам М. , макар отдалече.

**25 септември 1959г. Коларовград**

**Недялко,**

Добре, че все пак се обади. Очите ми се бяха налели с кръв. Разбира се, не се мисли за извинен. Едва ли някога съм преживял по-голям срам – как не можах да си помисля и аз, че мога да ви бъда в тежест през осемте дни на гостуването ми у вас! Леглото ти и до сега стои оправено в стаята, макар от преди една седмица да ми беше ясно, че няма да дойдеш. Мама също много се ядоса, нямаше как да те оправдая, а и не исках. Посъветва ме даже като се видим в София, да се извиня за безпокойството, което създадох в Бургас, а това да бъде последното ни виждане. Сега ще гледам някак си да загляда създаването се отношение към тебе и у нея, и у себе си.

Помъчи се за тогава да се почувстваш виновен и малко поне предан, а за това дали си искрен, остави да прецени

Любен

През ноември 1959 година се разболях от жълтеница. Беше сериозно заболяване - вирусен хепатит. Прогнозата не беше никак добра. Черният ми дроб беше увеличен с четири пръста /такава мярка съм запомнил тогава по думите на лекарите/. В стаята, където лежах болните си говореха, че тази болест водела до цироза или рак на черния дроб. Бях свикнал с мисълта за смъртта и не се впечатлявах особено. Влюбих се в една медицинска сестра, която идваше да ми бие венозно гликоза - казваше се Живка, имаше странни очи. Запомнил съм ги, защото беше с маска и се виждаха само очите ѝ. Последния ден чак видях лицето ѝ. Всеки ден пишех по няколко стихотворения. Три от тях бяха посветени на нея. Кръстих ги “Три стихотворения за една медицинска сестра”.

**Като в хубава приказка пролетна,  
като на театрална игра  
се срещнали - един болен  
и една медицинска сестра...**

Дадох ѝ ги, когато ме изписваха от болницата. И никога не я видях повече.

През тези 20 дни в болницата, се люшках между любовта и смъртта. Разбира се, обичах М. - тя беше моя постоянна болка, но се бях примирил с това, че ще ѝ се обадя чак когато завърши гимназия - тя беше вече 11 клас.

А между другите стихотворения имаше едно, което се казваше “Зад болничното стъкло”. За първи път видях труп, покрит с бял чаршаф. Четири жени го носеха на носилка в коридора. Вероятно беше мъж, защото им тежеше. Гадаех дали е стар или млад. В стаята всички се бяха умълчали, само едно петгодишно момченце се смееше безгрижно и въртеше един пумпал на пода. Пумпалът отначало изглеждаше неподвижен, после бавно бавно се разлюля и падна на земята. Това странно видение ме поразя и написах почти веднага едно кратичко стихотворение, за което после се вдигна голям шум.

“При него / Н.Й./ всичко е обагрено от една необяснима тъга, а някъде настроението упада до такава степен, че достига до фатализъм и обреченост. Ето ви мрачното болезнено видение - “Зад болничното стъкло”.

Изминаха много дни.  
Зад стъклото отново е тъмно.  
Четири бели жени  
носят един бял мъртав.

Мъртвният се люлее  
ритмичен и тих  
като кораб на кей,  
приютил се от вихър.

Накъде е тръгнал  
с бялата стража?  
Изчезва зад тъгъла  
и ми става страшно...

Стихотворението завършва с един пумпал, който полюшва рамене и пада на земята...

Човек, разбира се, е живо същество и винаги може да изпитва страх, но аз хилядократно предпочитам “болничните” стихове на Веселин Ханчев, защото те са един изтръгнат от цялото сърце вик за живота, една страстна жажда за живия свят, защото въпреки болката в тях има заразяващ оптимизъм.

От болезненост страдат и другите стихове на Недялко Йорданов, а в някои като например в “Некролог”, той едва ли не внушава безсмислието на човешкото съществуване. И е странното, че нашата действителност, другото име, на която е съзидание, предизвиква у талантливия поет такива мрачни асоциации...”

/в-к “Труд” - 26 април 1964 г - редакционна с псевдоним Мл. Пламенов/

Любен идваше два пъти на ден на свиждане и отнасяше всяко стихотворение, което бях написал. Когато ме изписаха, разбрах, че ги четял на сбирките в кръжока.

Прибрах се в Бургас жълт и слаб, наложи се да отлагам изпити от сесията. Трябваше да пазя строга диета най-малко една година. Но затова пък всеки ден бях на театър. Изгледах всички пиеси на тогавашния скандален бургаски театър. В него бяха Вили Цанков, Леон Даниел, Юлия Огнянова и Методи Андонов. Беше революция в досегашната театрална практика.

Описвах на Любен спектаклите. Той пък се грижеше за отлагането на моите изпити. Ето едно от писмата му от това време.

Недялко,

Много ми е криво, че дробът ти те наболява. Каж ми, че ако продължава да се държи така неприлично, ще яде голям бой от мене като се върне в София. За разлика от това пък стомахът ти ще бъде похвален и като се видим специално ще бъде почерпен. Все пак нека не се надува и да бъде все така скромнен.

От първото ми писмо предполагам си разбрал как свърших работата ти в поликлиниката и университета. Може би разбра и това, че трябва да ми уточниш кои точно изпити ще отложиш, за да съобщя в канцеларията. Утре ще потърся Цеца и ще изпълня поръчението ти. Конспекът по руска литература още не е излязъл.

/Аз от утре започвам да чета за изпита си по военна история – имам една седмица време – на 29 т.м. приключвам сесията и съм свободен като птичка/.

Много ти благодаря за подробното описание на “Сизиф и смъртта”. Имам почти усещането, че съм го гледал. А нали знаеш, че от Бургаския театър се интересувам много – като важна част от общия ми повишен интерес към Бургас.

Днес по военни лекции завърших черновата на “Шампанско” – знаеш ли, стана доста интересно. Като се върна в Шумен, ще падне голямо писане, защото не зная дали прочете в неделния брой на “Работническо дело”, в литературния подлистник, посветен

на сп. “Септември” е отпечатан плана на списанието за предстоящото полугодие, в който се мъдри и моето име, свързано със съобщението, че ще се поднесат на читателите разкази от този автор. Не зная подиграват ли ми се или ми правят реклама. И двете предположения не съм ги заслужил.

Тука гледах “Дървеница” на Маяковски – направили са нещо наистина много хубаво. В стила на автора. Като се върнеш, намери време да го видиш, предполагам, че ще ти хареса.

Тази вечер не отидох на кръжок. Имаше среща с Ефрем Карамфилов, може би е било интересно, но нямах търпение да го слушам. Предпочетох да се прибера у дома, още повече, че има много хубава музика по радиото / навярно в този момент слушаш и ти – 9.30 ч./ и да ти пиша.

Желанието ти да получиш дълго писмо от мене както виждаш се осъществи. Много ще се радвам, ако те развлека поне малко.

Любен

В навечерието на Новата 1960 година реших да се срещна с М.

Чувствах се обречен на кратък живот и затова набрах кураж и я заговорих. Оказа се, че тя цели две години е чакала този миг.

Пресрамах се и написах това на Любен. Той беше в течение на моята тайна любов и не удобряваше моята “сектантска” позиция - да не разсейвам момичето, докато е ученичка. Естествено, че нямам писмото, което съм му написал, но ето го неговият отговор.

7 февруари 1960г. София

Недялко,

Току що прочетох втори път писмото ти. Казвам си на ум: “Какви чудеса прави любовта!” Такова хубаво писмо не съм получавал от тебе. В такъв ред на мисли ти пожелавам да обикваш все по-силно, за да ми пишеш още по-хубави писма./ В края на краищата ползата е моя./

Не познавам М. отблизо, но чувствам, че заслужава да бъде обичана. Бих искал да ѝ кажа, че и ти заслужаваш да бъдеш обичан. Някой ден все ще се срещнем с нея, иначе не може да бъде – имам толкова неща да ѝ кажа.

Между нас казано, обаче, аз съм все още недоволен от тебе. Първо, /имах достатъчно време да премисля всичко/ ти не всякога си искрен, все още си податлив на влияния, не си достатъчно решителен и си много самонадеян. Прости за острите думи, но за всички имам конкретни основания. Като се видим ще ти кажа поред всичко.

Много се радвам, че пишеш толкова много стихове. Нямам търпение кога ще си дойдеш да ми ги прочетеш. И аз имам нещо да ти го прочета, но това ще стане като го приготвя – все още е жилаво. Днес написах един нов разказ – още се чудя какъв е. Казва се “Писмо до моя пръв приятел.”

Относно твоята работа моят съвет е такъв: остави изпита за наесен / Какво значи една административна двойка?/ Това също не ми харесва – ти за параграфите ли си? Постой още в Бургас/ времето тука е много студено: между 8 – 10 – 12 градуса под нулата, вали сняг, няма приятели, аз не настоявам да се върнеш./ Почини си добре, уреди всичко както трябва и тогава тръгвай.

Тази вечер отивам у Григорови да уговоря твоята молба. Може утре, понеделник, да не получиш телеграма. Не тръгвай, обаче. Всичко, каквото се уреди или не се уреди ще ти бъде съобщено своевременно и то лично от мене. Сега за сега с тебе мога да установя само една връзка – като ти услужа с нещо. Не се стеснявай, с удоволствие ще я извърша.

За да получиш навреме писмото ми, ще го пусна на гарата. Ще затворя очи и все едно, че заминавам за Бургас / не усещаш ли, че сега, докато четеш писмото ми, съм край тебе! Я се обърни и ме потърси!/  
Много поздрави на всички/ на Чавдар най-вече/ и на М.

Любен

И ето още едно писмо - половин година след това. Той - войник в гара Пирин, а аз - в Сливница. Тогава студентите служеха само по два месеца през лятото

25 юли 1960г. гара Пирин

Недялко – приятелю,

Оставих ти достатъчно време да ме забравиш / наистина успя ли/? Ако има нещо такова, веднага раздвижи паметта си и извикай на живот отново моя образ. Заслужавам или не – това е отделна работа. В една от последните ни срещи ти ме класифицира доста близо до себе си в редицата на своите приятели. Казана дума, хвърлен камък. Уважавам народната мъдрост.

Много често мисля за тебе. Сравнявам миналото лято със сегашното, тогавашните ми настроения и мисли към тебе със сегашните. Има разлика, но не за лошо. Даже, струва ми се, сега всичко е много по-мъдро и с по-висока цена. Може би едва сега те виждам такъв какъвто си в действителност. А нали бяхме стигнали в разсъжденията си, че няма нищо по-хубаво от това да общуваш с човека на яве или в мислите си такъв, какъвто е той.

Съвсем случайно прочетох стихотворенията ти, печатани в “Стършел” и “Септември” през този месец и отново си опресних твърдението, че ти си звезда от първа величина, която няма начин да не изгрее и да не сложи всички останали “звезди” в джоба си / правят ли така звездите?/. Стихотворенията ти са много хубави, чисти и твои. Не ти го казвам да те лаская, даже ще те предупредя да не се главозамайваш / защото има опасност/, но което е вярно – вярно е. Препоръчвам ти срещу всички уклони – неуморен труд.

Сега ще ти призная нещо, което не ти казах до сега, защото претърпях неуспех. Миналата година аз занесох всички твои стихотворения в “Септември” с тайната надежда, че ще те открия за другите. Но така се случи, че те не бяха прочетени нито от Багряна, нито от Найден Вълчев, а мнението на когото и да е било друг не ме интересуваше.

Може би избързах тогава. Увлечен във въодушевлението си исках едва ли не с гръм и трясък да те наложа, като че ли бях личност с кой знае какво литературно влияние. Прощавай, че постъпих така, направих го от добро чувство.

Помни само, че имаш в мое лице имаш един ревностен почитател, който е готов да направи всичко за тебе, въпреки кривулиците в нашите отношения.

Може би след време действително да загубим контакта помежду си и когато се срещнем да се чувстваме неловко, но – каквото и да стане – аз съм твой. В продължение на една година ти така се вряза в живота ми както никого преди, а вече не искам и друг занаят, че още се чувствам като разтърсен. Това стана, защото за пръв път открих таланта и човека на едно място. И двете бяха от качество.

Срещу това искам само едно – не ми сервирай такива неприятности да научавам плановете ти и твоите успехи от печата. Приемам го едва ли не като лична обида. Правя ти тази забележка не за пръв път, но за последен вече... Ако можеш да си представиш колко много ме огорчаваш по този начин, не би го допуснал. А най-много се ядосвам, когато науча нещо от другите хора край нас, които според твоите думи далеч не представляват за тебе това, което съм аз.

Нашите изпити при военните ще траят до 26 септември. В такъв случай може би ще остана до края на месеца в София. Дано тогава ти остане повече време за мене. Смятам, че Мила няма да ни пречи, дори напротив. Много искам да се запозная с нея, а веднъж, ако ми позволиш, искам да бъдем само аз и тя в продължение на един час сами. Няма да заговорнича против тебе. Бъди спокоен. Струва ми се даже, че въпреки желанието ми, ще й кажа малко по-ласкави думи за тебе, отколкото заслужаваш.

Как караш войнишката служба? Тежи ли ти? Впрочем къде се намиращ сега? Както и да си / първата година не е леко/, многото вече мина, остава още един месец, който ще изтече от всяко положение.

Аз съм много добре. Не бях си представял така служба и в най-розовите си блянове. Вече съм старши сержант по чин и взведен командир по длъжност /впрочем, това ще стане след два дни, за сега съм още помощник взведен/. Командвам цял взвод войници, които ме слушат за мое учудване. Местността е планинска, обрасла само с клек, доста е горещо/ вечер съм като пребит/, но всичко останало е над всички добри пожелания. Особено хората/ става дума за командири те ми/.

Не съм писал още на никого, защото ме мързеше. Сега до края на месеца смятам да приключа с кореспонденцията си.

Имам идея за нова пиеса/ неуморим съм, нали?/. Впрочем аз ти бях загатнал последния ден нещо, но ти нямаше време да се заинтересуваш.

Като се видим, ще ти разкажа всичко от игла до конец, още повече, че с всеки ден се прибавят нови подробности.

Отговори ми веднага, за да успеем да си разменим още няколко писма. Поздрави непременно вашите. И М. За тебе – всичко останало, което никак не е малко.

Любен

Въпреки отличната си диплома, въпреки прекрасната си дипломна режисьорска работа на изпита във ВИТИЗ, Любен беше разпределен като режисьор в най-забутания от всички театри в България тогава - в Смолян. Произходът му си беше казал думата, гледаха го с недоверие, макар, че списание “Септември” го беше приютило под крилото си и печаташе много често разказите му. Любен покорно прие съдбата си, дори тръгна весел и щастлив, въодушевен да покаже, че може да работи навсякъде и с всякакви актьори. Някои от приятелите му го забравиха, Нина - също, той беше самотен и много искаше да му отидем с М. на гости. Живееше с майка си в един малък ведомствен апартамент - две стаички и кухня близо до центъра на Смолян.

29 октомври 1960г. Смолян

Здравей Недялко,

Обаждам ти се само с два- три реда. Тази вечер целият състав на театъра заминава за София, за да гледат двете представления на Дойчес театер утре – неделя. Ще дам на един от колегите да пусне писмото ми в София. Така ще знам, че в понеделник то ще бъде в ръцете ти.

Целият съм в очакване. Откакто прочетох, че сте намислили да ми погостувате, не мога да си намеря място от радост. Чакам ви с нетърпение. Молбата ми е само една – направете така, че да останете колкото може повече при мене. Като използвате събота, неделя и понеделник за център на престоя ви в Смолян, когато ще бъда съвсем свободен.

Ако тръгнете от София в петък сутрин, по обед ще бъдете в Пловдив. В 2 часа тръгва рейсът за Смолян / автогарата е близо до ж.п. гарата/. Не оставяйте пътуването си за събота, защото тогава ще има голяма навалица. Като пристигнете в Пловдив, веднага си купете билети за рейса. Пътят от Пловдив до тук струва 20 лв. Предварително все пак се ориентирай за пътуването в някое ж.п. бюро. До тук се пътува цял ден – едва към 7.30 ще пристигнете / вечерта/. Не е леко, но безспорно заслужава да се дойде.

Много се вълнувам от предстоящото си запознаване с М. Ти би трябвало да ме предупредиш как да се държа – нали знаеш, че съм малко цапнат и свободен повече отколкото е прието.

Вярвам, че ще ви хареса тук, защото аз бих се чувствал много добре, ако вие сте тука. Понеже ви очаквам да дойдете, ще оставя сами да си изградите впечатления за всичко тук и за мене в тази обстановка.

Дествително вечер и сутрин в Смолян е студено/ благодаря за грижата/, носете си топли дрехи, но през деня е топло – ходим по ризи.

Писмото ти беше много хубаво. Наистина има голяма промяна у тебе. Макар и със закъснение – хубавите думи, които ми дължеше още от първите дни на нашето приятелство, сега ме топят като есенно слънце. Така е може би по-добре.

Обади ми се веднага.

Твой Любен

И към писмото беше приложил едно старо стихотворение, може би посветено на мен.

На Н.

Ти си любезен и много тактичен –  
полюс, където спокоен е климата...  
Само при мене виелици има,  
бури магнитни,  
неизследвано привличане.

Всичко у нас има своя земна проекция –

**нали сме жители на земята,  
но тя се върти и толкова леко  
сменя спокойното време с вятър.**

**Ние ли сме единственото изключение  
от закона за вечното развитие -  
да стоим непроменени,  
да мълчим упорито.**

**Като ученици добри и прилежни  
спазваме точното разписание,  
сякаш ще ни пишат слаби бележки,  
ако случайно то по-късо остане.**

**Мен ме вълнува това и мислех  
един път и ти се развълнува –  
сега мога да ти кажа искрено:  
така ми се е струвало.**

Защо всъщност вадя на бял свят тези писма. Може би бъркам, може би те са прекалено лични и никак не са интересни на читателя, но все ми се струва, че никакъв разказ не може за замени тяхната автентичност.

Минаха години. Любен стана режисьор от първа величина. Отиде в Пловдив, ожени се, после отиде във Варна. Аз все така бях в Бургаския театър. Помоли ме да му направя редакция на “Мнимия болен” от Молиер. Написах му стихове и арии, които за съжаление не мога да възстановя съвсем по памет. Може би в неговите архиви да ги има запазени, защото той беше педант в това отношение. Помня колко красиво и прегледно пишеше стихотворенията, разказите и режисьорските си анализи. Бях започнал да пиша пиеси, имах неприятности от самото начало. Любен ме поощряваше отдалече, но някак връзките ни поотслабнаха. Третата ми пиеса се казваше “Ние сме на 25”. За нея има да разказвам допълнително. Готвех я за петия национален преглед на българската драма и театър. Предложих на директора ни Кръстю Дойнов да поканим Любен Гройс да я постави. Любен пристигна от Варна много запазен. Не бяхме се виждали сума време. Разговорихме се пред Ивана, възстановихме си всички стари спомени. Но гастролът му се осуети - Дойнов не набра кураж да го покани. За него Любен не беше достатъчно авторитен, за да се явява бургаският театър на преглед с негова постановка. В крайна сметка пиесата беше поставена от Асен Шопов. Това беше в навечерието на 1969 година.

**9 януари 1969г. София  
Скъпи приятелю,**

**Благодаря за лаконичните, но толкова големи пожелания... Тази година намалих претенциите си като ги сведох до здраве и живот... А може би, това е най-важното.**

**Откакто съм се върнал от Бургас, много често мисля за тебе и за разговорите ни по повод писмата. Толкова приятен следобяд отдавна не съм прекарвал, а и теб не съм те виждал отдавна така откровен и самокритичен. Това ти въобще рядко си го разрешаваш.**

**Много ме интересува как върви работата около твоята пиеса.**

**Запази самообладание – всичко ще се нареди както трябва / имам предчувствие/.**

**Губиш нерви за неща, над които можеш да минеш прекрасно.**

**Поздравя Ивана. Желая успех и на двамата.**

**Любен**

Никаква обида в писмото му, а вероятно му е било тежко. По нататък се виждахме често, но само веднъж, когато беше опериран вече в Германия, можахме да седнем и да си поговорим както трябва. Той сякаш беше се примирил с края си.

Бавно и трудно признаваха Любен за един от най-големите ни режисьори. А аз си мисля - най-големият. Страхотният познавач на Шекспир. Какъв спектакъл на “Буря” беше направил в театър “София”! Бяха го поканили за пръв път на софийска сцена /1976 г./ и той страшно се вълнуваше.

През 1980 аз поставих “Хамлет”. Помня, че преди да почна постановката, написах един дълъг анализ, който се наричаше “Моят Хамлет”. Прочетох го на Любен - той беше дошъл в

Бургас и странно! той го прие. Макар че интерпретацията ми беше твърде призовна на пръв поглед: Клавдий и Призракът бяха едно и също лице, а Офелия беше любовница на Клавдий. А действието ставаше в английския парламент, разположен стъпаловидно в анфас пред публиката. Най-отпред беше мъртвият бивш Крал, полегнал като балсамиран на една страна, преди да му наляят отровата в ухото. Алюзия за народното събрание и мавзолея. После, когато показах спектакъла в Народния театър, се появиха най-противоречиви оценки и аха! да стане скандал. Любен ме защити много ревностно във "Всяка неделя". Водеше предаването Янчо Таков.

Любен си отиде толкова млад. Тихо и постепенно. Жестоко и мъчително. Тогава уви! нямаше видеокамери и неговите спектакли така си и останаха незаписани.

Но поне ще останат като легенда... И анализите му, част от които бяха публикувани и поразяват с огромната си интелектуална мощ.